

VIGILIA

Lénárd Ödön: Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen

Pilinszky János kötetben kiadatlan írásai és versei

Rapcsányi László: A „Vatikán foglya” és a királyi Róma

A szerzetesség Fröhlich Ida, Medvigy Mihály, Jelenits István,
Vályi Nagy Ervin tanulmánya

Kereszténynek lenni itt és most

Rosdy Pál, Pomogáts Béla, Farkas Beáta válasza

Beszélgetés Marosi Izidor püspökkel

1991/6

KOLLÁRICS JOAKIM: Keresztény-világi intések	401
LÉNÁRD ÖDÖN: Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen (I. rész)	402
PILINSZKY JÁNOS: Katolikus szemmel	415
PILINSZKY JÁNOS: Műtárgy; Tűz és víz; Mégse; A lator sóhaja; Pont és haza; Hommage à Paul Verlaine (versek)	418
LÁBASS ENDRE: A vékonyabbik macska (elbeszélés)	420
KÁROLYI AMY: Nagyhét (vers)	422
GYURKOVICS TIBOR: Kathekumenek zsoltára (vers)	423
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ: A „Vatikán foglya” és a királyi Róma (I. rész)	425

„ISTEN BARÁTJA LESZEK”

FRÖHLICH IDA: A qumráni közösség	432
MEDVIGY MIHÁLY: A régi keleti szeretetesség társadalomépítő jellege	440
JELENITS ISTVÁN: A nyugati szeretetesség	446
VÁLYI NAGY ERVIN: A szeretetesség újabb protestáns megítélése	454

KERESZTÉNYNEK LENNI ITT ÉS MOST

ROSDY PÁL, POMOGÁTS BÉLA, FARKAS BEÁTA válasza	458
--	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

MAROSI IZIDORRAL (Lukács László)	463
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

BENEY ZSUZSA: Teremtés és születés között	469
---	-----

NAPLÓ

LUKÁCS LÁSZLÓ: Egyházunk a forrongó világban	473
KENYERES ZOLTÁN: Rendezetlen könyvespolc	476
KISS SZEMÁN RÓBERT: Tollhegyen	478
RÓNAY LÁSZLÓ: Egy hónap	479

KOLLÁRICS JOAKIM

Keresztény-világi intések

Valamint a szájjától, úgy az emberi ítéletről haszontalan vetekezni. Annyi különböző gyomornak ki főzhetne kellemetes ételt? Bosszankodnak csak csekélységért, és sokszor képmutató szolgálat által inkább tetszik a gonoszság, mint a hív szolgálat által a jámborság. Ha mindenekben előmeneteled látod is: mégis mind pénzedet, s posztódat elveszted, ha mindenekben tetszeni kívánsz.

Ne vigyázz arra: mit vélnek az emberek, de arra, ami igaz. Ne törődj azon, hogy te irántad rosszul beszélnek azok, akik magok nem tesznek semmi jót, mások iránt is rosszul vélekednek. Te mindenekfelől jó szándékkal légy, és jól beszélj, mert ugyanis illetlen volna a rosszak nyomdokát követni. Párducok azok, kiknek fogai soha nem nyugosznak, hanem vagy esznek, vagy rágódnak, mihelyen eledelek nincsen legottan ficsorgatják fogaikat, ha jól laktak, hízelkednek.

Mit árt, hogy téged nem dicsérnek a vizsgáló gáncs mesterek, midőn megérdemled a dicséretet? Ha pedig meg nem érdemled azt, mit használ, ha dicsérnek? Inkább kívánj lenni dicsérendő, mint dicsért. Meg nem gyógyul azzal a beteg, ha egészségesnek mondatik, úgy te se lészesz jó csak azért, hogy téged mások jónak mondanak. Dicséret érdem nélkül kisebbség, ellenben az érdem dicséret nélkül is tökéletesség, és tisztesség.

Kevés authort számlálhat a mostani világ: magyarázót pedig számtalan sokat, az authoroknál is okosabbakat, kik mindazokat hibáknak mondják, melyek az ő elméjük képzelgéseknek nem tetszenek. Megcsonkul az igazság, ha vakmerő, szeles eszű tartja a kettős mértéket, hol egyrészt felemeli azt a kedvezés, másrészt pedig lenyomja a gyűlölség.

Senkit sem tett még nagyvá a külső országokon a hír, kit előbb maga hazájában a cirkáló és vizsgáló mestereknek irégysége meg nem rostált volna. Ritkán mehet valaki a piacra, vagy tanács-házba, hogy az útban valami bántó kőben ne botoljék.

Mennyi hasznot és dicséretet nyersz érdemidért, annyit vélnek veszteni mások magokéból, azok, kik magok előmeneteleket mások kárából gyarapítják, mint a tigrisek.

Kollárics Joakim pálos szerzetes (1720—1778), *Keresztény-világi intések* Pest, 1766.

Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen

Az 1961-es perhullám

I. rész

Az utóbbi időben nem egy rámenős fiatal rohamozta meg 80 éves árva lelkemet, hogy mikor írom már meg élményeimet az elmúlt évtizedekről, nehezen leplezett udvariassággal utalva arra, hogy sok más szemtanú után bármikor meghalhatok én is. A bennem élő historikus még igazat is adott nekik, bár voltak szakmai nehézségei. Gondoljuk meg, hogy a vonatkozó bírósági iratokat csak 1990. év nyarán oldották fel a titkosítás alól. És bár annak az 1961-es pernek az anyaga, amelynek magam is váldottja voltam (Havass Géza és társai), úgy 10-12 kg súlyú papíryanagot tesz ki, ezek csak a jogi eljárást tükrözik. A sokkal érdekesebb, és valójában a színpalak mögül döntő átvós anyagnak — besúgó-jelentések, megfigyelések, telefonlehallgatások, stb. — nyoma sincs. Vannak jelek arra, hogy ezek valahol a Belügyben található, ha található. Mert például az 1948-as ügyem anyagából a Fővárosi Levéltár már csak az ítéletet őrzi. Vádiratnak és a pótvádiratnak, a tanúk kihallgatási jegyzőkönyveinek és a tárgyalási jegyzőkönyvnek immár semmi nyoma. És a historikus tudja, hogy a legjobb szándékú és képességű emberi emlékezetnek is mekkora hiányai és tévedései vannak! Persze más oldalról azt sem tagadhatja, hogy az őszinte élménybeszámolóknak a mélyekbe való bevilágítását és megrázó közvetlenségét semmi ügyirattal nem lehet pótolni. Az idén harminc éves évfordulója van ennek a perhullámnak. Ez talán időszerűvé teszi, hogy a számtalan vallásüldöző per közül ezt külön kiemelten bemutassuk. Mert a Mindszenty-per típusos formája volt annak, ahogyan egy veszedelmesnek kikiáltott egyént iparkodtak megbüntetni. Ez a perhullám azonban az ún. „hallgató egyház” egészét rohamozta meg, tehát egy csapással fel akarta számolni mindazokat a hívó egyéneket és góccokat, akik az eddig való üldöztetésekkel nem törődve, csendben és feltűnés nélkül, de lankadatlanul szolgálták az Isten Országá ügyét, olyan módokon és keretek között, amilyenek éppen a rendelkezésükre álltak. A továbbiakban így az olvasónak számolnia kell azzal, hogy hol a szemtanú szól közbe a maga forró élményanyagával, hol a historikus próbálja Klió mérlegére tenni az emlékező áthelyezett szavait.

A szerző 1911-ben született. Piarista tanárként 1936-ban szentelték pappá. A második világháború után az Actio Catholica kérésére rendje oda engedte át szolgálattételre. Mint az Actio Catholica országos kulturális titkárát az iskolák államosítása ellen folytatott propagandáért vonták felelősségre, és 1948-ban hat évi börtönre ítélték. A Nagy Imre féle amnesztiával szabadult 1953-ban, és fizikai munkakörben helyezkedett el. Másodszor az itt tárgyalt hullámban tartóztatták le, és hét és fél éves ítélet után a többiekkel együtt szabadult 1963-ban, az akkori ENSZ-főtitkár, U-Thant által sürgetett amnesztiával. Harmadszor 1966-ban fogták el, papi működését ismét államellenes összeesküvésnént kezelve, amiért nyolc évet kapott, amit az előzőkkel együtt 19 évi összbüntetésbe foglaltak. Ebből összesen 18 és fél évet töltött le, és végleg — papként utolsónak — 1977-ben, Kádár János római látogatásakor szabadult, az akkori pápa, VI. Pál, személyes közbenjárására.

A hullám elsodor...

Az 1961. év februárjának 6. napján, hétfőn, este 11 órakor már mélyen aludtam, mikor családom egyik tagja benyitott a szobámba, és ezekkel a szavakkal felkattantotta a villanyt:

— A rendőrség keres!

A szoba ajtaja ágyam lábánál nyílt, és én még a takaróm alól nézhettem öt civilbe öltözött férfi bevonulását a szobámba. Nem először tartóztattak le, s ekkor is, lassan már hónapok óta, éreztem a mozgást körültem, s ezért nem rázott meg, ami most újra bekövetkezett. Sőt, valami csöndes derű támadt fel bennem, nézve ezeket az embereket, akik mereven rám szögezett tekintettel léptek be egymás nyomában az ajtón, jobb kezüket kivétel nélkül télikabátjuk zsebében tartva. Ettől ébredtem fel teljesen: ezek mind a revolverüket szorongatják! Egy 15 éves kora óta reverendát hordó emberrel kapcsolatban, aki katona sem volt soha, akit ők is csak világnézeti magatartásával kapcsolatosan ismernek, akit az elmúlt 56-os eseményekkel kapcsolatban még ők sem tudtak semmivel sem megvádolni, — hát akkor ki előtt játsszák meg magukat? Gyors adategyeztetés, felöltözés után, a házkutatás örömeit az enyéimre hagyva kísérték le az autójukhoz, ami szokásuk szerint nem a ház előtt, hanem egy közeli mellékutca torkolatában állt. Mikor aztán a Gyorskocsi utcához közeledtünk, a sofőr hátraszólt, nyilván az akció vezetőjéhez:

— Megérkezzünk már?

— Mikorra kell beérnünk? — volt a válaszkérdés.

— Tizenkettő előtt öt perccel, most tíz perccel vagyunk tizenkettő előtt.

— Akkor kerüljön még egy háztömbnyit.

A nem egészen zöldfülű ebből már rájöhett, hogy nyilván egy szélesebb körű történés részese, és nem egyszerűen csak róla van szó. És az ilyesmit is jó tudni az adott helyzetben, hisz hosszú munka lesz még a tájékozódás, hogy tulajdonképpen mire is megy ki a játék. Bár azzal a másik érdekelttel, akivel tizenkettő előtt tíz perccel kellett a kocsinak megérkeznie, csak jóval később találkoztam.

„A fekete hollók összeesküvése”

Ettől az éjszakától kezdve júniusig tartott az a birkózás, aminek aztán akkor a Fővárosi Bíróság Bimbó-tanácsának a tárgyalása vetett véget. De csak évtizedekkel később tudtam meg, hogy azt a játékot, aminek így részese lettem, az irányítói maguk között úgy nevezték: a fekete hollók összeesküvése. Hangulatos, költői színekben a Gyorskocsi utca sohasem szűkölködött! A kihallgatásokon a kérdésekből és fenyegetésekből, a titkos értelemmel megkonstruált fogalmakból és kifejezésekből az derült ki, hogy valamiféle titkos Keresztényszocialista Párt nyomára akarnak jutni. Az volt a feltevésük, hogy mindenki, aki „illegálisan”, tehát az Állam Egyházügyi Hivatal tudta és megbízása nélkül végez valamiféle vallási tevékenységet, az valójában ennek a pártnak a titkos ügynöke, és a hit-tantanítás, az első áldozásra való előkészítés, a lelki gyakorlat, vagy csoportmunka ennek csak része, vagy maszkja. Elég volt futólag ismerni valakit, aki életének egy régebbi szakaszában esetleg tényleg érdekelt volt valami ilyesfélében, vagy valami teljesen elméleti jellegű vitatkozásban vett részt, vagy egy írás, ami valahonnan az emberhez került, még nem is olvasta, csak abban az agyoncenzú-

rázott világban érdekesnek látszott minden betű — és már benne is volt a há-
lóban! A mai ember előtt képtelenségnek tűnik, hogy összeesküvés címén íté-
ljenek el olyanokat, aki életükben először a vádlottak padján találkoztak, és addig
egymás létéről se tudtak. Erre a részünkről már akkor is felhozott ellenvetésre
azonban kész volt a válasz: ez csak egy finomabb, rafináltabb valami: „szellemi
összeesküvés”! És mi volt ehhez az igazoló és minősítő tényanyag? Hogy *mind-
nyájunk könyvei közt ugyanazokat a pápai enciklikákat találták meg!* A szocialisakat,
mint a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno*, a kereszténység tanító szerepéről
szóló *Divini illius Magistri*, vagy a kommunizmus-ellenes *Divini Redemptoris*.
Igaz, hogy ezek a harmincas években jelentek meg, s a sztálini idők viszonyai
lebegtek a szemük előtt, de még így sem voltak állami indexen. Ez az azonosság
nem jelenthet semmiféle összeesküvést, hiszen a kisiskolások könyvespolcain is
ugyanazokat az olvasókönyveket találják meg! Magamban még azon is eltűnőd-
tem, hogy a nyomozók azt hiszik, hogy ha megjelenik egy pápai enciklika,
annak a keresztények éppoly lélekszakadva esnek neki, mint ők a kötelező
pártbrossúráknak. És ismerve a magunk belső helyzetét, ezen csak hol moso-
lyogni, hogy szégyenkezni tudtam.

Ebben az időben már egy másfél évtizedes vallás- és egyházüldözéskor-
tattunk. Bőven voltak tehát köztünk üldözött, félreszorított, gyanúsított és meg-
figyelt keresztények. Ifjak, idősebbek, férfiak, nők, papok, szerzetesek, laikusok.
Legtöbbjük hűséges és lelkes munkás, hisz épp ezért szorították őket perem-
helyzetbe. Tudták, hogy amit csinálnak, csak a Jóistennek szól, fizetés, dicséret
nem jár érte, sőt! A régebben is csoportosan dolgozók, mint például a regnumo-
sok, persze megőrizték a munkastílusukat, de különben még az ismerősök sem
tájékoztatták egymást a dolgaikról, mégha így el is estek a kölcsönös segítség-
től. Úgyhogy mikor már mindennek vége volt, és mindnyájan összefutottunk a má-
rianosztrai börtönben, mondták is egymásnak összevetve: no, ezért nem volt
érdemes annyira óvatosnak lennünk! Jómagam előző szabadulásom óta hét
éven keresztül egy óbudai cipőjavító szövetkezetnél voltam kifutófiú. Nemrég
pedig a Vízműveknél vízóraleolvasó. Róma helytelenítésére gondolva nem óhaj-
tottam az egyháziaktól akkor megkívánt állami esküt letenni, ezért nem is je-
lentkeztem egyházi beosztásra. Ez már önmagában sem volt ajánló levél az
állami hatóságok számára. Napomat misével kezdtem, s a munkám elvégzése
utáni időt valamilyen formában az Isten Országá javára fordítottam. Ez azonban
engem is predestinált arra, hogy a fent emlegetett gyanú többi áldozatával
együtt elsodorjon ez a hullám.

Tervösszeesküvés a tervállamban

Ennek az „összeesküvésnek” kicirkalmazása és felgöngyöltése az 1960. év őszén
kezdődött. Az „előzetes letartóztatási tervben” — mert ilyen furcsaság is volt —
1960 szeptemberében már vagy húsz pap szerepelt, de ebből csak november
22-én tartóztatták le az első négy regnumos papot. A nagy hullám 1960. február
6-áról 7-ére virradó éjjel söpört végig az országon, de szörványosan egészen
májusig tartott. Nemcsak a fenti előzetes letartóztatási terv árulkodik arról, hogy
ezek a dolgok is a tervgazdálkodás sémái szerint történtek. Mert volt például
olyan letartóztatott, akivel a nyomozótisztje azért bánt ingerülten, mert — és ezt
ő maga közölte az értetlen „bűnössel”! — nem sikerült tőle azokat az eredmé-

nyeket kicsikarnia, amikre pedig valamilyen alkalomból a saját feletteseinek „felajánlást tett”! Buzgóságukban pedig a lehető leghamarabb betöltötték az engedélyezett tervkeretet. Egy alkalommal nekem magyarázta el egyikük, hogy ha annak idején is úgy látták volna az egyik letartóztatott szerepét, mint most látják, eszük ágában sem lett volna letartóztatni. De ha már egyszer letartóztaták, el is ítélik! — Ezeknek a dolgoknak semmi közük sincs az európai igazságszolgáltatási fogalmakhoz. Sőt, előfordulhatott fordított eset is. Bár konkrétan illet nem kotyogtak ki előttem, de a nyomozás idején sem tudtam megszabadulni attól a bizonytalan érzéstől, hogy voltak olyanok, akik azért maradtak ki az ügyből, mert mire felfigyeltek rájuk, az „engedélyezett keret” már be volt töltve! Tudom, hogy aki először olvas illet, ostoba elfogultságnak, pszichés megzavarodottságnak, vagy rossz szándékú gyanúsításnak gondolhatja. Nem tehetek róla. Gulliver világában, vagy Dante bugyraiban mások a törvények, mint a földön!

Vallatási csendéletek

A vallatások hónapokig tartottak. Ebben az időben már különleges fizikai kínzásokra nem került sor. Sorozatos és szándékos éjszakai kihallgatásokról sem tudok. Pszichikai megerőszkolásokról és átejtésekről annál inkább. Ugyanannak a témának féltucatszor is nekirugaszkodtak, új és új jegyzőkönyveket írva és átírva, új és új fogalmakat, megjelöléseket és jelzőket dobva fel, amik alapján véve közönségesek és egyszerűek lehettek, csak az ember bizonytalanul azt érezte, hogy valami titkos és veszedelmes jelentőséget tulajdonítanak neki, de fogalma sem volt arról, hogy mit, s hogy ennek következtében mikor és milyen csapdába esik bele öntudatlanul. Két teljesen különböző gondolat- és fogalomvilágban mozogtunk, és sokszor teremtett képtelen helyzeteket, hogy szavainkat és tetteinket az ő kategóriáik szerint mögéjük vetített önkényes gondolatficamok alapján tudták csak szemlélni.

„Elitnevelés”

Ilyen hirhedt fogalomná vált ebben a perhullámban az „elitnevelés”. — A negyvenes évek elején a Zilahy Lajos és Németh László által elindított, és a társadalom egy része által propagált „kitűnők iskolája” irányzatot magam emberileg, erkölcsileg, de társadalmilag is irreálisnak és zsákutcának tartottam. Önkéntelenül is embertelen gőgre és mások megvetésére nevelődik az, aki gyerekkorától kezdve ebben a kiválasztottságtudatban nő fel. A társadalmi helyzete, már mint gyermeknek is, mesterséges és csinált. És ha egyszer bekerül a felnőtt társadalomba, a helyzete ott sem lesz egészséges, ő nem fogja benne a helyét megtalálni, és a társadalom nem fogja őt elviselni, mert az emberi társadalom nem a kitűnők társadalma. Ilyen ötlettel csak az játszhatik, aki nem emberi közösségben gondolkodik, hanem kizárólag néhány egyén egyedi kifutásában, mert a közösségtől elidegenedve és keserűen csalódva, legtöbbször pályája csak pszichés összeomláshoz vezetne.

Másrészt azonban az elit szó a latin eligere (=kiválasztani) tőből ered, és Krisztus tanúsága szerint is ő bizony kiválasztott bennünket, és így — ha ezt magunk nem utasítjuk el — kiválasztottak leszünk, elitet alkotunk. Igaz, hogy ehhez sok

önfegyvelmezés, mások önzetlen szolgálata, a Jóisten nem mindig könnyű és egyszerű elvárásainak való megfelelés szükséges, úgyhogy ha valakiről ez a választott mivolt mégis elmondható, amögött bizony teljesítményeknek kell állniuk. Akkor ez mindenképpen dicséretes dolog. (Jn 15,16)

Azt nem hittem, hogy a nyomozók a János-evangéliumban gondolkodnak, de azt sem, hogy Zilahy, vagy Németh László gondolatvilágában különösen tájékozottak lennének. A szót viszont egyértelműen támadóan használták, és állandóan lovagolva rajta rákényszerítettek bennünket is a használatára. Lassanként derült csak ki, hogy ők az elitben egyszerűen egy másik társadalmi rend vezető garnitúráját gondolták és látták, és ezután az „elitnevelés” a szemükben nem is lehetett más, mint az ő társadalmi rendjük megdöntésére való tudatos készülődés. Amellett őket arra nevelték és tanították, hogy ők jelentik a társadalom fejlődési lehetőségének természetes csúcspontját, ami után spontán továbbfejlődés nem is lehetséges, így aki mást akar, vagy másra készül, az szükségképpen erőszakos fellépést tervez. Az elitnevelés így az államellenes összeesküvés bizonyítéka.

...nincs ember, aki ne vétkeznék...(1Kir 8,46)

Ezzel azonban korántsem akarok olyasmire utalni, mintha a mi magatartásunk, védekezéseink mindig kifogástalanok lettek volna. Lehet, hogy valaki hőbörgött egy ilyesféle elit-históriával, amit aztán ők mindnyájunkra automatikusan kiterjesztettek. De az biztos, hogy a legtöbbünknek ilyen gondolata nem volt. Annyian kérdegettük utána egymástól:

— Te, mi volt tulajdonképpen ez az elitnevelés-história?

Csak az ember gyanakszik, mert azért került elő konkrét csacsiság is. Például az egyik hittantató góc ifjúsági vezetői egy közös kirándulásukon lelkesedéssel tesznek és írnak alá egy olyan fogadalmi szöveget, amelyben leszögezik, hogy ehhez az apostoli munkához tűzön-vízen keresztül hívek akarnak maradni. A velük lévő fiatal papjuk azonban úgy érzi, hogy neki ennél mégis többet illik tennie, és azért ugyanazt a fogadalmat a saját vérével írja alá! Egy ilyen kamaszos felgerjedés láttán azonban a nyomozó hatóság a maga legvadabb elképzeléseit is alátámasztva látja, csak mert mi magunk feledkeztünk el arról, hogy azért különbség van az Evangélium hirdetése és a kiskamaszok éjszakai számháborúja közt!

Az alábbiakat velem játszották el:

— Vegye tudomásul, hogy X. Y. csak a maga áldozata. Maga bízta meg annak a csoportnak a vezetésével, maga nélkül esze ágába se jutott volna. Most persze nem meri ezt elvállalni, annak a másiknak varrná a nyakába az egészet, pedig azt akár szabadon is lehetne eresztetni, ha maga nem makacskodnék. Hát milyen lelkiismerete van magának?

X. Y. pedagógus volt. A valóságban néhány régi egyetemi társa kereste fel, hogy jó lenne elbeszélgetniök pedagógiai alapelvekről, mert ilyesmiről az egyetemen nem esett szó. Kérésükre ő el is készítette egy ilyen beszélgetéssor tervezetét, és ezt a maga kezdeményezéséből megmutatta, majd megbeszélte velem. Egyetlen ilyen találkozásuk volt csak, mert valamiért gyanút fogtak, hogy az egyikük beépített tag, s ezért többé nem is jöttek össze, mint kiderült aztán, nem is alaptalanul. A kezdeményezés tehát valójában kívülről jött, ha nem volt egyenesen provokáció.

Annak idején a rabtársadalomban szólásmondás volt, hogy ha kérdeznak, akkor is hazudnak, ha pedig kifejezetten állítanak valamit, annak még az ellenkezője sem igaz. És bár ismertem ezt a helyzetet, de azért nehéz az embernek eleve elhárítania a másik szabadulásának esetleges lehetőségét. Így a jegyzőkönyvben aláírtam, hogy a másíknak én adtam erre utasítást, tudván, hogy a magam dolga amúgy is reménytelen.

Az illető persze nem szabadult, sőt a legközelebbi kihallgatáson már úgy szerepelt, mint az én „alvezérem”! Amikor pedig tiltakoztam ez ellen, mondván, hogy én sem voltam semmiféle „Vezér”, ő pedig még kevésbé lehetett „alvezérem”, az orrom alá dugták az előző jegyzőkönyvet, azzal, hogy ha utasítást adhattam neki, akkor az alvezérem volt!

— Úgy? Akkor visszavonom azt az egész vallomást.

— Visszavonja saját vallomását?

— Vissza bizony!

— Hát akkor mikor hazudott, akkor, vagy most?

— Se akkor, se most!

És az ilyesfajta méltatlan birkózások koptatták mindnyájunk idegrendszerét, hisz kihallgatóink nem voltak szívbjosak! Álljon itt egy következő eset:

Annak idején bizony nagyon szegényesen éltem vízóraleolvasói fizetésemből. Ültem a kihallgatásokon a magam kopott munkagúnyájában. A fiatal rendőrtiszt viszont velem szemben minden nap más színű selyemingben, az ujján arany pecsétgyűrűvel. Magamban derültem is ezen, hisz a pecsétgyűrűnek valódi funkciója csak a feudalizmus idején volt, már a polgárok kezén is felvágást jelentett, de hogy a népi demokrácia proletár szülőtteinek a kezére hogyan kerül, ez titok marad előttem. Közben azonban ő volt az, aki így dörgött rám:

— Mert maga csak a gyárosokat meg a földesurakat akarta vissza!

Mondhattam, hogy még a rokonságomban sem volt gyáros, és a rendem nagybirtoka iskoláink fenntartására alig volt elégséges, magam pedig soha meg sem fordultam rajta. Még azért is külön hálálkodást vártak volna el, amiért „alkalmazotti” származásúnak minősítettek, aminek a jelentőségét se nem láttam, se nem érintette a bensőmet.

Ki mint él, úgy ítél!

Leginkább azonban szexuális vonatkozású próbálkozásokkal igyekeztek felőrölni bennünket. A fent említett ifjú tiszt is szívesen mesélte a maga ilyen jellegű kórúti élményeit, nem törődve azzal, hogy nem igényeltem az ő szórakoztatását. De letartóztatott ismerőseimet is mozgósította ebben a játékban.

— Nézze, én emberileg megértem, hogy maga lecsérélte azt az idősecske nőt azzal a fiatalabbal, de azért mégiscsak disznóság!

...és várta a hatást. Én ültem mozdulatlanul, szótlanul, azt sem kérdezve, hogy hát ennek mi köze van ahhoz a bizonyos „összeesküvéshez”, mint akinek nem mondtak semmit.

Közben a másikkal így enyelegtek:

— A Lénárd már bevallotta, hogy viszonya volt magával. Így maga is bevallhatja már ezt, és azt is, hogy ezek után is tiszteli még Lénárdot?

— Hát ha Lénárd ezt csakugyan bevallotta, akkor az iránta való tiszteletem ugyan nem változott, de a rendőrség kihallgatási technikájával szemben érzett tiszteletem hallatlanul megnőtt. — kapták a nem várt választ.

Vagy tudomást szereztek egy egyetemista lánycsoporttal való több napos kirándulásomról az ország egyik hegyvidékén. Ez volt rá a szövegük:

— Csak nem gondolja, hogy elhiszem, hogy napokon keresztül egyetlen férfiként van együtt egy tucat fiatal nővel, és közben nem történik semmi?

— No, és ha elhiszem, hát ember az ilyen?

Én csak hallgattam, de az ő két kérdésük felért egy tanúságtétellel a saját gondolkodásukra és emberképükre vonatkozóan.

De azért nem szálltak le könnyen és egykettőre a témáról.

— Csak azért nem sikerült egy magához kapcsolódó nőt felderítenünk, mert nyilván homokos. Tudja: vagy így, vagy úgy, más nem lehetséges!

És persze a saját élményeiken nyíltan csámcsogva, az a probléma sem gyötörte őket, hogy hogyan jönnek egyáltalán ilyen kérdésfeltevéshez? Ők ugyanis minden törvény felett álltak: nekik szabad volt minden, akár a mások életében való öncélú vájkálás is, amikor magukat minden tekintetben megközelíthetlenné tették. Még a neveikről sem lehettünk biztosak. Mert megtörtént, hogy aki mindig Bartos néven írt alá, a kihallgatás közben felcsengő telefonba Farkas néven mutatkozott be. És amikor letette a kagylót, és ráesett a tekintete az előtte üldögélő letartóztatottra, elgondolkozott, majd előadott annak egy történetet arról, hogy gyerekkori barátai miért hívják őt még mindig Farkasnak. Aki hallgatta, valószínűnek vélte, hogy a tisztnak nem sok köze lehet sem a Bartos, sem a Farkas névhez. De mi lehet a neve valójában?

Békés körülmények között olvasva nem érezhető, hogy az adott zárt körülmények közt az ilyesminek is milyen pszichés súlya lehet.

Bírni idegekkel!

Mindig ez volt az egyik legnagyobb kérdés. Nem emlékszem már a nevére, de valahol összefutottam egy fiatal alföldi káplánnal, aki arról volt meggyőződve, hogy az ávón diódákat építettek be az agyába, és most rádióan hallgatják le a — gondolatait! Nem tudom már, mi volt a vád ellene, de zavaros, gondterhelt, riadt alakját nem tudom elfelejteni.

Még kintről meleg barátság fűzött egy tiszta lelkű, intelligens és bensőséges és ennek megfelelően finom és érzékeny katolikus paphoz. Egyedül tartották egy zárkán, de nem boldogultak vele. Egy estén ágynemű-csere volt, és a szokott módon összehajtvá adtak be neki egy lepedőt. Csak mikor este lefekvéskor kiterítette, vette észre, hogy a közepén egy nagyméretű, sárgás masturbációs folt van. Elfogta az útalt, de először volt letartóztatva, egyedül volt, nem tudta, hogy mit csináljon. Utálkozva, de lefeküdt rá. Másnap, ébresztő után, azonnal berohant hozzá — a nyilván előre felkészült — ő, s a foltra mutogatva kiabálva főrmedt rá, hogy milyen disznók a papok! Hiába tudta a szegény a maga ártatlanságát, a külső látszatot nem volt képes kivédeni. Két órán belül súlyos idegösszeroppanást kapott, ordítani és dörömbölni kezdett, úgy hogy orvosilag kellett ellátni. A tárgyalásán kifogástalanul viselkedett, de belülről lassan összecsucskódott. Elvesztette hitét, felszámolta baráti kapcsolatait, laicizáltatta magát, s utána feleségül vett egy hívó, melegszívű nőt, aki szerette volna kiegyenesíteni

ezt az összetört életutat, de hiába. Gyermeük nem született, és a szerencsétlen harmadik öngyilkossági kísérlete sikerrel járt. Magam meg vagyok róla győződve, hogy a Jóisten irgalma nem bénul le a tönkrement idegeknél, de hogy ezek azért nem egyszerű dolgok, azt az is mutatja, hogy nem ez volt az egyetlen papi öngyilkosság, ami a politikai rendőrség „lelkén” szárad!

Az idegi megpróbáltatásoknak többféle formája is volt, bár ebben nekem korábbi börtöngyakorlatom komoly előnyt jelentett. — Egy jó hónappal a letartóztatásom után az egyik nem éppen jóindulatú nyomozótiszt indignálódva mondta nekem:

— Maga sosem kér tőlünk semmit. Miért? Látja, a társait már mind elláttuk zoknival és zsebkendővel. Maga nem akar?

— Köszönöm, nem kérek semmit.

— Miért?

— Soha nem is fogok kérni semmit.

— De miért? — kérdezte újra, elképedve.

— Mert ha nem is kérek valamit, véletlenül esetleg akkor is hozzájuthatok. De ha kérek, azzal valami hiányérzetet fejezek ki, és azzal magam adnám a maguk kezébe azt a pórászt, amivel engem rángatni lehet. No, ennél több sütnivalóm van. Különben is, ismerem már a börtönt, mikor elhoztak, nylon-zoknit húztam fel, ma sincs semmi baja.

Ennek ellenére másnap elém tettek egy pár zoknit és zsebkendőt, sőt egy egyoldalas levelet is a családomtól, aminek a hátoldalára mindjárt választ is írhattam. Vagyis az történt, hogy valamilyen okból a kihallgatótisztek felsőbb utasítást kaptak arra, hogy bonyolítsanak le a családjainkkal egy ilyesfajta érintkezést. Ezt mindentől függetlenül kellett csinálniuk, de ha az előző napon sikerült volna belőlem a kérést kiprovokálni, akkor most azzal álltak volna elő, hogy íme, ők milyen emberségesek, hisz 24 órán belül teljesítették a kérésemet!

Újra és újra érzem, hogy a mai olvasó az ilyesmit rosszindulatú és üres gyanúsításnak foghatja fel. Azért kapcsolok ide egy másik hasonló esetet, pedig az sok évvel későbbben, már a Gyűjtőben történt.

Egy hosszú évekre elítélt, de egyébként rendes fiatalnak — az volt a bűne, hogy a csehszlovákiai bevonuláskor megszökött a csapatától, mert nem értett egyet az egésszel — felajánlották, hogy kegyelmet kaphat, ha írásban kötelezi magát a szabad életben való rendőri besúgó szolgálatra. A fiatal ezt visszautasította, másnap azonban mégis idő előtt szabadult, mert valami külső befolyás révén egyéni kegyelmet kapott. A vele szemben eljárók ezt már az előző napon megneszelték, és megpróbálták még az utolsó pillanatban átejtetni, hisz az adott helyzetben sokan kötélnek álltak volna. És másnap megjátszották volna vele is, hogy milyen egykettőre el tudják „ők” intézni az ilyen ügyeket!

Vamzerok, hej vamzerok...

A kihallgatások alatt az ilyesféle játékok ezer változatának voltunk kitéve. Hiszen ezeknek az embereknek ebből állt a munkájuk. Az ember hol egyedül volt, és sokszor még ez volt a jobbik eset, hol összetették valakivel, s akkor felmerült az a kényes kérdés, hogy ki is az a másik? A legtöbbször egy olyan rab volt, akivel elhitették, hogy önmagán segít, ha „velük dolgozik”. Az egyik, aki így mellém került, valami egyszerű ember volt. A legkisebb elfoglaltság nélküli üresen telő hetek, hónapok csak a szellemi életet élő emberek esetén kecsegtetnek

a belső kiegyensúlyozottság fenntartásával. De még ehhez is egészséges idegrendszer kell, ami értelmiségiéknél sem magától értetődő. Az egyszerű emberek ilyen körülmények közt sokszor megkeveredtek, dűhrohamokat kaptak. Ha van zárkatársuk, legalább meséltetik, vagy mesélnek neki, ami ugyancsak kínos, állandó ismétlést jelent. Mégis nagy hiba lett volna elzárkózni az ilyesmivel. Ebben a helyzetben a legtöbb kiüresedetten vergődő, egyszerű embernek súlyos kisebbségi érzése támad egy viszonylag nyugodt értelmiséggel szemben. Az örök, a maguk céljai érdekében ezt az érzést az értelmiséggel, pláne pappal szemben tudatosan táplálták, s azért az minden visszahúzódtatásnak könyvelt el, ami legfeljebb újabb dűhrohamokat válthatott ki belőle. Márpedig ez a zárkatársam azzal az ötlettel állt elő, hogy tanítsam őt a latin nyelvre. Próbáltam megmagyarázni neki, hogy ez értelmetlen dolog ilyen helyzetben, nyugalom és megfelelő eszközök nélkül, s aminek ő semmi hasznát sem fogja venni, de ő csak ragaszkodott hozzá, majd olyan elkeseredés tört ki rajta, hogy sírógörcsöt kapott. A fejét az ölembe véve simogattam, nyugtattam míg csuklások és nyeldekések között jött ki belőle valami olyasféle, kétségbeesett szöveg, hogy ő a családjáért mindenre képes. Ezt is kihallgatási feszültségnek minősítve végül is elkezdtem neki egy pár latin szót, kifejezést, közmondást elmagyarázni. Csakhamar felpattant azonban az ajtó, hogy itt idegen nyelven beszélnek, ami a házirendben is tilos, és valami kémkedési dolog felé terelheti a gyanút. Én elmondtam, hogy időtöltésül mit csináltunk, ők meg felhányták a zárkát, írást, füzetet, nyelvkönyvet keresve, amikről persze előre tudták, hogy úgyszem fognak találni, hiszen ők rendezték az egész cirkuszt, aztán fenyegetődzve és a másikat a zárkából elvive eltűntek. Sose láttam többé ezt az embert, akiről csak most fogtam fel, hogy a családjával zsarolták meg az én beugratásomra. Mi hasznuk volt belőle? Az ilyesmivel mindig valami idegi zavart próbáltak kiváltani. És ha nem sikerült? Na, bumm! Nem történt semmi, majd legközelebb. Az emberben pedig a dolgok egymásra rakódnak, összegeződnek, s esetleg épp olyankor törnek felszínre, mikor tulajdonképpen nincs is rá semmi megfogható ok. Ilyen esetre is emlékszem. Egyedül éltem a zárkában, és éppen nem is volt a levegőben semmi feszítő dolog, mikor hajnaltájt fölriadtam. Nem kaptam levegőt, és lángoló meleg ömlött el az egész testemen. És közben vádoló és lázongó képek az Úristenhez, hogy miért kell tönkremennie annak a szép és jó dolognak, amit csináltunk, de egyáltalán minden szépnek és jónak végig a történelmen, vissza, akár az ószövetségi templom pusztulásáig! De hirtelen feltámadt bennem az a felismerés is, hogy ez valójában a helyzetemre épített sátáni kísértés a javából! Ledobtam magamról a takarót, hogy lehűljek, elkezdtem mélyen lélegezni, és csöndben, lassan imádkozni. Pillanatok alatt megszűnt minden, nyugodtan elaludtam, és soha hasonlóval nem találkoztam többé. De ha akkor meg nem fogja az ember a Jóisten kezét, és hagyja magát felpörögni...

Az idegfeszültség másképpen is jelentkezhetik. Évekkel később, a Gyűjtőben, az „operásnál” voltam kihallgatáson. A nép így nevezte az operatív tiszteket, akiket mint ávosokat vezényeltek a börtönökbe, belső elhárítási feladatokra. (Szolzenyicin írásai igazolják, hogy az ilyen elnevezések mind szovjet eredetűek, amiket a csatlósok kényszerből, vagy saját talpnyalásuktól vezetettve vettek át.) Az operások a börtönparancsnokságtól függetlenek, sőt gyakorlatilag felettük állók voltak. Az közismert dolog, hogy szerte a világon a börtönbeli együtt-lét idején a szabadulásuk utáni időre nem egy jövőendő büntényt készítenek elő a nehéz fiúk. Ilyen ártatlan dologgal azonban nálunk senki nem törődött. Csak a politikaiakról tételezték fel a jövőendő összeesküvéseket, és köztük is elsősor-

ban a papokról. Az ilyen gyanú elaltatására csak a besúgószolgálatra való jelentkezés volt alkalmas, erre azonban a papok nem nagyon tolongtak. Így viszont a leggyanúsabbak közé kerültek. Az egyik tényleges besúgó, aki valódi kémként bukott le az 56-os időkben, és itt csak régi foglalkozását folytatta új körülmények között, külön is meg volt bízva a mi ellenőrzésünkkel. De annál inkább tisztában lévén a magatartásunkkal, egy alkalommal az örökös operatív kérdezősködésre türelmét vesztetten felelte:

— De hiszen ezek (ti. a papok) nem csinálnak semmit.

— Épp ez a baj — válaszolták neki —, mert ha csinálnának valamit, akkor lehetne tudni, hogy mit várhatunk tőlük. De ha ma nem csinálnak semmit, akkor holnap minden megtörténhetik!

— Ezek nem normálisak — kiáltott fel mérgében a besúgó, és dühében ő maga mesélte el nekünk az egészet.

Így aztán érthető, hogy ezek az operatív kihallgatások — amik negyedévenként, félévenként mindenképpen megtörténtek — megviselhették az embert. Az egyik ilyen operatív tiszt arca úgy él az emlékeimben, mint akiről annak idején is azt gondoltam, hogy ha van sátáni megszállottság, akkor erről az emberről tudom elképzelni. Ennek a szédületes szélsőségnek a benyomását más nem is keltette fel bennem. Tőle jöttem egyszer vissza, amikor vagy három nap múltán a társaim figyelmeztettek, hogy mióta nála voltam, a bal szemem belső csücskében egy folyamatos, ütemes rángógörcs lüktet. Magam nem is vettem észre, nem zavart, nem fájt, csak tükörbe tekintve láttam, hogy oly pontosan dolgozik, mint a lélekzésem, vagy a szívdobogásom. Régi rab lévén tudtam, hogy a börtönben minden kapható, csak tudni kell a módját, úgyhogy szereztem néhány Seduxen tablettát, amikkel helyre is hoztam a dolgot. Ilyesmivel nem ajánlatos az orvoshoz fordulni, mert a dolog híre visszajut a forráshoz, és akkor az ember maga adta meg, milyen módon lehet gyötörni. Mindez azonban annak a terhelésnek komoly és súlyos voltát jelzi, amiknek akár a kihallgatások, akár a börtönidők alatt ki voltunk téve.

Vizsgálat és szellemi élet

A kihallgatás hónapjai alatt általában nem csinálhattunk semmit, részben, hogy bármikor a nyomozók rendelkezésére álljunk, részben, hogy a közbeeső időkben is csak a vád dolgain jártassuk az eszünket, ezzel segíteni elő a belső felőrlődést, ami viszont a nyomozók munkáját volt hivatva eredményesebbé tenni. Ebben a helyzetben olvasni is csak külön engedéllyel — és jutalomból! — lehetett. Nem is siettek vele. Esdeklések és szolgálatok kellettek hozzá, így a „fekete hollók” nem sok kárt tettek a Gyorskocsi utcai könyvtár anyagában. Volt azonban egy puhább papi cella, talán hárman voltak benne, akik kiesdekeltek maguknak az olvasási engedélyt. Így, amikor eljött számukra a könyvbeadások országos ünnepe, kaptak is három kötetet — Lenint, Sztálint. Mondták is, hogy ők mást szeretnének, de az volt a válasz: parancs, hogy a papok ezeket kapják. Akkor inkább mégsem kéri. Rendben van, kivették tőlük. Egy újabb hét múlva megint könyörögtek: nem baj, ha azokat adják is, csak könyv legyen. Megkapták. Az egyikükről még lesz szó.

A fentiek után érthető, hogy olvasási engedélyem nem volt. Se nem kértem, se nem kaptam. Legfeljebb célozgatások estek, hogy maga milyen zárt, ellenséges, magával nem lehet beszélni se sportról, se mozirol, se semmi másról, vagy hallga-

tunk, vagy veszekszünk, bezzeg mások már régen olvasnak, stb. Dehát akartam én idejönni „beszélgetni”, arról nem is szólva, hogy a fentiekből még az sem következik, hogy azok a „mások” akár csak a világon is vannak, nem hogy olvasnak!

Államellenesek vagyunk-e?

Viszont azért a dolog mégsem teljesen egyszerű, mert az ő fogalmazásuktól függetlenül magunk öncélúan nem kelthettük a teljes államellenesség, valami vallási alapú anarchizmus benyomását. Pedig az adott helyzetben a keresztényekben könnyen készen állhatott az automatikus nem-mondás magatartása, de aki bedőlt neki, az önkéntelenül is csak az ő malmukra hajtotta a vizet. Ez a megfontolás forgott bennem az alábbi esetről is.

Mikor a zárójegyzőkönyvem már készen volt, mondta a kihallgatóm:

— Most már igazán kérhet olvasási engedélyt.

Ennek az volt az értelme, hogy a tárgyalásig most már csak üres várakozási idő van hátra, én se gondolhatom már, hogy ezért az engedélyért valami ellenszolgáltatást várnak majd, hisz az ő munkájuk és szerepük már véget ért.

— Nem kérek — feleltem, hisz igaz, igaz, de ott azért sohase lehetett a dolgokat egészen biztosan tudni.

— Gondolja meg — mondta még egyszer a rendőrtiszt, és valahogy a hangjából az a benyomás támadt bennem, hogy a visszautasítást ő most a saját személye, emberi mivolta elutasításának fogná fel, mert a vizsgálat hivatalos lezárásával elvi szembenállásunk megszűnt.

— Rendben van, kérek — feleltem, és ténylegesen észlelni véltem rajta valamiféle megkönnyebbülést.

Viszont mindvégig elutasító maradtam, mikor egyszer egy zárójegyzőkönyvet magnóba akartak olvastatni velem.

— Erre én sohasem leszek hajlandó.

— De miért?

— Mert ha én azt mondom a magnóba, hogy nem én vagyok a gyilkos, akkor a szalagból a *nem* szót ki lehet vágni, összeragasztani, egy másik, érintetlen szalagra átjátszani, és akkor én ott a magam hangszínével mondanám, hogy: én vagyok a gyilkos. Igaz, itt eddig is, észrevétlenül bármit magnóra vehettek tőlem. Én azonban meg akarom őrizni magamnak azt a lehetőséget, hogy elmondhassam: magam, tudva és akarva, soha nem mondtam semmit magnóra. Ha valami ilyesmivel bárki, bármikor, bárhol előáll, az csak manipulálás lehet.

— No, magának szép véleménye van rólunk — volt a válasz.

Erre csak a karomat tudtam széttárni, jelezvén, hogy ebben aztán ártatlan vagyok.

A historikus pedig tovább medítál..

A magatartásunk ezen a ponton sem kerülhetett szembe az egyházzal, mikor az elvileg nem fordul semmilyen államrend ellen sem, amint kiemelten sem kezeli egyiket sem. Viszont szükség esetén bármelyikkel szemben is védi az Isten Országja jogait, valamint az emberét, az Isten gyermekéét is, számolva az adott történelmi helyzettel. De az esetek súlyával növekvően, akár vértanúi készséggel is fordul

szembe bármelyikkel, ha ezeket lényeges sérelem éri. Az esendő emberi társadalomban mindig és mindenütt vannak hibák. De ezeket súlyozni kell, és szűnyogra nem lóni ágyúval.

Az is elgondolkodtató, hogy a fejlődés szó ugyan sokszor szerepel az emberi szóhasználatban, de a szokványokban gondolkozó és a dinamizmust nélkülöző emberi agyak alig-alig számolnak vele. Hogy az 1950-es Megegyezést Róma elutasította, míg a következő évtizedekben a Vatikán kezdte el a maga „keleti politikáját” — ezen a múltban sokan értetlenkedtek, de napjaink eseményei igazolják azokat, kik meghallották a fű növekedését is. Persze emberi gyöngeségek, tévedések és csúszások így is lehetnek, és a fontoskodó „kis lépések” még mindig takarhatnak nagy (és még hozzá felesleges) megalkuvásokat is, de az akkor is kétségtelen, hogy messze járunk már a sztálini időktől és koncepcióktól, és az egyház reális életszemlélete ezt idejekorán észre is vette.

A Gyorskocsi utcában, és 1961-ben azonban még korántsem tartottunk itt. Akkor számolnunk kellett azzal, hogy ők nem ismertek elvi államhűséget, csak önmagukat. Aki helytelenített valamit, az az államrend egészével, és személyükben még velük is szemben állt. Volt nyomozótiszt, aki éreztette is, hogy a mi tevékenységünk számára egzisztenciális veszélyeztetettséget jelent. Viszont bármiről is ejtett el valaki egy véletlen elismerő szót, mint például az általános társadalombiztosításról, azt azonnal az egész materialista-kommunista diktatúra igenléseként könyvelték el. Idáig megy vissza a gyökere annak is, hogy aki ma olvasná a kihallgatási jegyzőkönyveket, ugyancsak elcsodálkozhatnék leghűségesebb embereink szóhasználatán is. Hisz ilyesmikkel találkozhatik: cisztercita-illegáció, s egy cisztercita aláírása van alatta. Vagy aki ártatlannak mondja magát, mégis használ vallomása aláírt szövegében a saját tevékenységére olyan jelzőket, mint államellenes, rendszerellenes, stb.

Mindezek valójában jogi képtelenségek, mert az ilyen minősítések csak ennek megfelelő jogerős bírói ítéletek után és alapján lennének használhatók! Már ti. az európai stílusú jogállamokban, ahol a rendőrség csak az igazolható tényeket rögzítheti, mert a minősítés egyedül a bíróság dolga. De ha a párt a rendszer ökle, és az ÁVO a párt krémje, akkor a dolgot igazán csak az ÁVO tudja, a bíróság ehhez csak reprezentál, és azt is szigorúan az ÁVO vezényszavai értelmében. Ők viszont saját öntudatukban másféle kifejezéseket nem is ismernek! A jegyzőkönyvek hosszú-hosszú kihallgatásoknak csak a végeredményeit rögzítik, nem az azt megelőző, esetleg napokig tartó birkózást. A letartóztatottak hiába kísérik meg a maguk emberi, polgári módján fejezni ki magukat, mert ez az ő számukra legfeljebb mellesbeszélés. Amellett a szavakért való birkózás megfojtja, vagy félretereli a lényegét: a másik számára csak még átfogóbb ellenségességet jelent az, hogy még a szavait is elutasítjuk. Nem is beszélve arról, hogy Evangélium-ellenes lett volna, ha engedjük, hogy a kereszténységről egy ilyen mértéktelenül szélsőséges és öncélú ellenség-képet alakítsanak ki magukban. Előbb-utóbb ki is merül mindenki, és mi alapjában véve egyszerű, evangéliumi emberek voltunk, ravasz, taktikai átejtésekből nem volt doktorátusunk, kihallgatóink viszont ebben voltak otthon. Vagy valaki naívvul megbotránkozhatik azon, hogy ez itt miért vallja be ismerősei nevét? Mert azt nem rögzítik a jegyzőkönyvek, hogy készen tették elébe a névsort, aminek elutasítása részéről csak nyilvánvaló, és ezért még értelmetlen hazugság is lett volna. Bűnügyi tapasztalatok híján pedig dehogy sejtí az illető, hogy a jegyzőkönyve így is alkalmas lehet arra, hogy egy másikat elbizonytalanítson. A jegyzőkönyvek súlyos kilóiban rengeteg átfedés is van, ami semmi újat nem jelent, csak a

nyomozó fontoskodása, vagy arra irányuló igyekezete, hogy felőrölje azt, akit éppen kihallgat. Alapvetően őket nem a tények, vagy a nagy igazság érdekelték, ezekért kizárólag a mieink feje fáj, hanem csak a hatalmuk szolgálata, vagy annak szolgálatára való kényszerítés, bármilyen eszközökkel és bármilyen áron. Ezért kell alaposan megvizsgálni, még az ún. „feltárási vallomást” is. Mert ez általában arra utal, hogy az illető többé-kevésbé „köpött”. De az sem kizárt, hogy egyáltalán nem, csak ezzel a minősítéssel próbálják barátaival szembefordítani, vagy az önmagával való meghasonlásba belekergetni. Vagy idéznek egy valamelyikünkknél talált gépelményből egy csakugyan bántó részletet. De abból, hogy valaki azt az akkori világban megőrizte, még az sem következik, hogy olvasta is, vagy ha igen, egyáltalán nem értett egyet a kérdéses dologgal, de megőrizhette más részletekért, sőt akár iskolapéldának használhatta a kérdéses részlet elutasítása illusztrálására. Az ő szemükben azonban a pusztán megőrzés is bűn volt. És ha aztán faggatták róla, kénytelen volt az elutasítását, bánatát kifejezni, mert ha nem fordul a szöveggel szembe, csak konok ellenségességének adja bizonyítékát. Tehát nem a bánat a baj, hanem az a kérdés, hogy mit bánt az illető: magát az Isten Országáért való evangéliumi munkát — mert ez árusítás lenne —, vagy egy szerencsétlen kifejezést, akár a sajátját is, mert ez csak emberei törékénység. És amellet olyanoké, akik sokszor a napi fizikai munka után, feszülve az üldöztetés reális tudatában, mentek mégis egyszerűen a hűség göröngyös útjain.

Az ember bizony csak sokára, mindezen tapasztalatok megszerzése és feldolgozása után láthatta reálisan börtöneink belső szerkezetét, erővonalainak összefüggését. És csak lankadatlan belső étellel, tapasztalatainak Isten előtti feldolgozásával, lassanként juthatott odáig, hogy reális és önálló erkölcsi magatartást alakítson ki ezzel az egészszel szemben. Mikor már a harmadik peremre került sor, az első pillanatban megmondtam, hogy egyáltalán nem óhajtok vallomást tenni. Értelmetlen az egész, a dolog már eldőlt, mielőtt kinyitom a számat. Úgyis azt csinálnak, amit akarnak, ezen én nem tudok változtatni.

— Akkor majd az ismerőseit hallgatjuk ki, és megmondjuk nekik, hogy ők csak a maga makacssága miatt gyötrődnek.

— Ugyan, és ha én beszélnék, akkor nem hallgatnák ki őket?

— Dehogyan — mondta a nyomozó megbotránkozva, hogy hogyan is lehet ilyen képtelenséget feltételezni róluk, hogy nem fogják keresztben ellenőrizni az esetleges vallomásomat.

— Hát akkor? — feleltem, de a másik csak értetlenül bámult rám, mert fel sem fogta azt az ellentmondást, amibe szükségképpen belekeveredett.

Így aztán vagy három hétig nem is történt velem semmi. Akkor elkezdték elibém rakni mások vallomásait, amikre, ha volt, megtettem a magam kiegészítő, vagy helyreigazító hozzászólásait.

Végül azt mondták, hogy én az egész ügyben tulajdonképpen nem is tettem saját vallomást, csak másokéhoz szoltam hozzá, — ez a megállapításuk azonban különösebben nem zavarta meg a lelkem nyugalmát.

Csak azt kellett már akkor is megállapítanom magamról, hogy egy ilyesféle magatartáshoz lelkiismeretben az ember csak sokéves és változatos és amellet belülről fel is dolgozott börtönmúlt birtokában juthat el, mert különben pszichésen képtelen gyakorlatilag is és belső nyugalommal tenni a magáévá ezt a bonyolult csiszolt viselkedést: a konkrét helyzetben való gyökeres elhatárolódást, anélkül, hogy szembefordulna a földi rend istenakarta általános kereteivel.

(Folytatjuk)

PILINSZKY JÁNOS

Katolikus szemmel

Egyén és közösség

Korunk egyik komoly, talán legkomolyabb problémája lett a békés együttélés problémája. Az emberiség jövője, sorsa függ ettől. De ne gondoljuk, hogy mi magunk személy szerint nem vagyunk részesei, cselekvő szereplői a nagy világdramának. Kicsiben is jelenlevő nehézségek világméretű megjelenése csupán a háború, a háborús veszély. Igazi magva az egyén, az egyes emberi szívben terem. Érdeemes hát a kérdésnek egy kissé a mélyére néznünk.

Korunk egyik legkiválóbb biológusa és gondolkozója érdekes elmefuttatást közöl. Szerinte az emberi faj kritikus pillanatát éli. Minél sűrűbben lakott lesz a föld, annál mélyebbek és sürgetőbbek lesznek az emberi együttélés problémái. Az ember annál inkább fog hozzácsiszolódni a másik emberhez, s ez a folyamat az együttélés szükségszerűen legmagasabb formáit fogja megteremteni. Ez a folyamat az, melyet ő az egész faj, az egész emberiség humanizációs folyamatának nevez, s amely az egyén belső fejlődésének szempontjából legalább olyan fontos, mint amilyen perdöntő az emberiség számára. Az emberiség, a föld és az egyén így találkozhat a jövőben egy egységes, nagy gondolatban.

Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Jézus követelése előbb-utóbb nemcsak mint legmagasabb, hanem előbb-utóbb mint legkövetelőbb, mint elengedhetetlen erkölcsi mérce fog jelentkezni a jövő emberisége számára. A kollektivitásnak legbensőségesebb átélése és értelmezése: ez az a csodálatos metamorfózis, melyet a jövő egyszerre ígér és követel tőlünk. Idáig az emberiség viszállyokkal és önzésekkel megrakott szekere eldöcögött valahogy, s nem válhatott az egészet fenyegető halálos veszéllyé. De épp a fejlődés meghozta a krízist is. Ugyanaz az evolúció, amely lehetővé tette számos betegség leküzdését, számos természeti akadály áthidalását, a távolságok minimálisra csökkentését, az emberi életkor meghosszabítását — ugyanez a szellemi fejlődés megszüli a kritikus pillanatot is, kezünkbe adva a teljes megsemmisülés fegyverét. Az emberiség fejlődése drámai pillanatába érkezett. A kollektivitás új formáira, az emberi együttélés új értelmezésére van szükségünk.

Merészen fogalmazva: nagyszerű nehézségek óráit éljük. Hogy mit tehet itt az egyén? A legtöbbet. Közvetlen szomszédunk és az egész emberiség iránti felelősségünk szinte azonos feladattá vált, nemcsak a kölcsönhatás, hanem egyre inkább a teljes azonosság fokán.

A nehézségek elől többé nem lehet és nem is szabad megfutnunk. Milyen unalmas a gazdag embernek — panasolta néhány évtizeddel ezelőtt Chester-

Hetven éve született, tíz éve hunyt el Pilinszky János.

Az itt és következő számunkban közlésre kerülő írások eredetileg az Új Ember hasábjain láttak napvilágot. Eddig sem az írások, sem a versek nem jelentek meg kötetben. Közreadja őket Hafner Zoltán.

ton —, milyen unalmas, hogy a pénzéért mindig a legkedvezőbb, a neki legmegfelelőbb környezetet választhatja ki magának. Bárhová utazhat is a világban, pénzéért mindig saját magával, saját ízlésével, saját vágyaival találkozik csupán. Nos, ez a gazdag ember nincs többé, vagy legalábbis utolsó óráit éli. A felebarát, sőt az egész emberiség nem szigetelhető el többé. Megszűnt a »maganélet«, azaz az önzésnek kifinomult formája. Szomszédunk, közvetlen lakótársunk lett a felebarát, a társadalom, az egész emberiség!

Érettek vagyunk erre a kitüntető nehézségre? Nem. De hisszük, hogy fölnö-vünk hozzá. Most már tudjuk, hogy a »Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat« nemcsak vallási parancs, hanem a jövő történelmének praktikus tanácsa és föl-tétele is. Egy elérhetetlenül magas isteni követelésből így lett a jövő kikerülhe-tetlen küszöbe. Az a küszöb, amit idáig csak a legkiválóbbak léptek át, az újvilág prototípusai, s amelyen most valamennyiünknek keresztül kell haladnunk! Vizs-gáznunk kell: méltók vagyunk-e a folytatásra?

S ebben a válságosan szép órában ember és ember között egyre kevesebb tere van a gyanúnak, a sértődékenységnek, a gyáva megfutásnak. A keresztény mor-rál parancsai, amik idáig öncélú mutatványnak tűnhettek egyesek előtt, kény-szerítő erővel törnek ránk, s hasonlóképp a társadalmi együttélés új formái, amelyeket nemsokkal ezelőtt sokan még az utópiák világába soroltak.

S itt el kell mondanunk azt is, hogy ennek az egyént és az egészet egyszerre vizsgáztató fejlődésnek többé már nem lehet lassú az útja, hanem ugrásszerűen kell bekövetkeznie. Az ember elébe ment az időnek, s most már az idő, a jövő közelít lélegzetelállító sebességgel felénk.

A válságos óra egyetlen szívvé szorítja össze a kétmilliárd egyént, s ebben a szívben, mint organikus egészben, az egyén zavara is teljes súlyával jelentkezik. Ez az a magasabb fok, amit az emberiség máris megközelített. Nincs igazuk hát a pesszimistáknak. S ha az emberiség idáig az egyén szemében mint sötét erdő élt, melyben félig vakon tapogatóztunk fától fáig, most fejlődésének új, kritikus, de nagyszerű pillanatához érkezett. Most válhat belőle új, organikus, mind-annyiunkért élő és mindnyájunkat éltető egység.

S mi, keresztények, bátran elmondhatjuk, hogy csodálatosan reális »erkölcsi utópiákkal« készülődünk föl e nagy metamorfózisra. Hogy Jézus tanításai nem-hogy gyengültek volna, de fokozottan és újszerűen érvényesek ennek az eljövendő világnak a küszöbén.

(Új Ember 1961. március 12.)

Pár szó az unalomról

Az unalom — közvetve vagy közvetlenül — világirodalmi téma lett. Száz-kétszáz évvel ezelőtt az unalom még csak afféle vidéki nagyság volt, poros kis provincia. Ma: világvárosokkal, tengerekkel és repülőterekkel rendelkező nagyhatalom.

Először Baudelaire költészetében jelentkezett, mint halálos fenyegetés, de még romantikus és arisztokratikus jelmezben. Az unalom megszállottja nála még átkozott különc, a poklok kiválasztottja, s csak a beavatott szem ismeri fel ma-gányos arcát, nagy szenvedőkre emlékeztető tartását a párizsi forgatagban. Ez volt a kezdet. Baudelaire Spleen-verseit ma már úgy olvashatjuk, mint az Una-lom első, világirodalmi proféciáit.

Azóta az unatkozás, az unalom világstílus lett. Ahogy a keleti ember mosolyog, úgy unatkozik a fehér nyugati. Az unalom mindenütt jelen van, az arcokon és a szabásmintákban. Népbetegség lett, gyerekbetegség.

Kinyitok egy nyugati képes magazint, s lapról lapra tapintom jelenlétét. Nagyvárosi utcakép: elkopott reflexekkel néhány járókelő a harsány neonfényben. Fiatal lányok: napszemüvegük közönyösen szép arcukból, mintha az utolsó élot, pillantásukat is letagadná. Névtelen kamasz, egy a sok közül: arcáról süt a nyers közöny.

A lustaság a bűn párnája, vallották régen, s ez még inkább érvényes az unalomra. Az unalom a legalattomosabb hiányérzet. Nem konkrét hiány, az apró részletek, a szétszórt, magányos, ellenőrizetlen pillanatok mérge és betegsége. A semmiségek felől támad a lényeg, életünk értelme felé, rettentő sivatagokat hagyva maga után. S mivel az úrt, az ürességet se a lélek, se a természet nem tudja elviselni, mi sem volna könnyebb, mint bűn és unalom összefüggését kimutatni. Az unalom ellen a bűn izgatószerével védekezni a legkönnyebb. De ez az enyhület csak átmeneti lehet: még nagyobb üresség, még salakosabb unalom marad utána.

Az unalom a programtalanság, a széthulló társadalmak, gazdaságok, kultúrák betegsége, amikor a szerves szervetlenné esik szét. Rákos folyamat, melyben az egyes sejt, melynek addig a szervezet egésze adott munkát, célt, reményt és programot, elárul, magára marad.

De hogy állunk ezzel a kérdéssel mi, keresztények?

Egy hívő igazában sohase unatkozhat. Itt van mély, frissítő és vitalizáló jelentősége a nagy hitbeli, vallásos dráma átélésének. A hívő azzal, hogy a jóra törekszik, egyúttal a lét legforróbb, legintenzívebb drámájának, jó és rossz drámájának is hőse. Számára épp a magányos, ellenőrizetlen pillanatok — az unalom legkedveltebb terepe — jelentik a titkos, belső dráma igazi helyét és idejét. Amikor látszatra ő maga semmit se tesz, akkor is tudja, hogy a dráma tovább folyik érte és körülötte, hogy nem üres, hanem mágneses térben él, feszültségben, örökös telítettségben két végletes pólus között. Természetesen a hívő számára is szükséges, hogy az emberi társadalmat, mint életadó, szerves programot élje át.

A mind sűrűbben lakott földön egyre ijesztőbb fehér foltok, az unalom sivatagai jelentkeznek, s ezeket a sivatagokat mind veszedelmesebb vadak lakják, az unalom hordákban élő magányosai. Ezzel szemben mi, keresztények — akik itt egy programját tudó, s kialakító világban élünk — fokozottan kell hogy tudatosítsuk magunkban, hogy számunkra nincsen üres tett és üres pillanat. Egy áldott dráma részesei vagyunk, mely egy pillanatra se hagy magunkra. »Édes iga« nyom és véd bennünket a közöny minden fajtája ellen. Bár drámai életet élünk, mégis feladatunk a szelíd, cselekvő derű képviselése. S ezt a szelíd derűt, mit épp egy nagy dráma örökösen frissítő jelenéből hozunk magunkkal, hiszszük, ez a világ sem nélkülözheti. Se a programját kialakító keleti, se a programzavarban szenvedő nyugati világ.

(Új Ember 1961. július 23.)

PILINSZKY JÁNOS

Műtárgy

*Olykor vesziünk egy régi cserepet
és elhelyezzük a falon.
Pedig csak egyedül vagyunk,
vagy egyszerűen a szemünk,
mint két üres luk, kihűlt és kiégett.*

(Nők Lapja 1973. július 14.)

Tűz és víz

*Sírásunk mindent egybemos,
tűzvészé mázsol minden lángot,
mint a hétágú gyertyatartón
a hét szál gyertya, életünk
ettől a víztől fuldokol,
ebben a vízben éget-lángol.*

(Nők Lapja 1974. október 5.)

Mégse

*Hogy a faágak a télidőben
sokáig őrzik még a hóesést,
hogy végül, mint egy passióban
minden együtt van, ház meg erdő.
„A lemenő nap szálkamezejében”
hogy egyremegy, ki sétál, egy baka
vagy egy világszép félkegyelmű lány,
mindezt tudtam, és mégse volt elég.*

(Nők Lapja 1974. október 5.)

A lator sóhaja

*Együtt lesziünk, együtt ma még,
ahogy együtt lógunk a kínban,
együtt a megígért hazában,
halálunkban, a paradicsomban.*

(Élet és Irodalom 1974. szeptember 14.)

Pont és haza

*Az ördög limonádét hörpöl.
Akik bort, csupán szerencsétlenek.
A nyomorultak arca elmosódik,
az ördögé mind fényesebb, mind rajzosabb.*

*Övé a pont és minden egyenes,
mindaz, ami áttekinthető.
Az igazak homályban kóborolnak,
de épp ezért egyedül ők,
az elveszettek találhatnak haza.*

(Élet és Irodalom 1974. szeptember 14.)

Hommage à Paul Verlaine

*„Egyetlen óriás ütés
a hold. Halálos csönd a magja”,
s a csöndességben valaki
a hamunémát nagyon lassan
fölmutatja. Igenis, fölmutatja.*

*A zongoránál Mozart, hátradólva.
Csend, csend, csend, csend,
s a zongora alatt
egy fűszálon lefut egy könnycsepp,
nem harmatcsepp, egy könnycsepp.*

(Élet és Irodalom 1974. szeptember 14.)

LÁBASS ENDRE

A vékonyabbik macska

A Hó már elolvadt, minden kékeszürke, üveglapok a házak az utca árnyékos oldalán, cikk-cakkos tócsában részegen csillannak meg a töredék látképek; pocakos öreg tétovázik kucsmában a sarkon, bal kezében szatyor, a másikban bot, vár, csecsemő-tekintettel körbenéz, szeme alja kicsit kifordul, hosszú kócos haja a kabát műszőrméjén szétterül, arcán változatlan mosollyal egyszerre elindul. A másik oldalon állok, nem érek oda időben, tompán puffanva fenékre ül, ugyanúgy, csodálkozóan néz, mellette a szatyor, az az erős nejlon, benne két hosszú kenyér, szerencsére nem borult ki a pocsolyába. Megpróbálom valahogy vontatni a lomha, súlyos öreget, mély hangja egy hordóból tör elő. Átevickélünk az utca túlpartjára, egy ázott ponyvájú teherautó mellé, a karácsonyfadísz-készítő közelében.

A műhelyben kékes tűvé összeszorított lángok sziszegnek, de a hangot nem hallom, csak általános iskolás koromból emlékszem, amikor az iskola melletti műhelybe jártam nézni, hogyan készül a karácsonyfára az üveggömb, és akkor meg is tanítottak a vékony üveggel bánni. Hát most nézegetem ezt a régi emléket, azóta sem használtam ki ezt a tudományomat, már biztosan nem emlékszem elég jól, visszanezék, az öreg ugyanott áll. Tudna menni, itt száraz a járda, de ő csak gondolkodik, talán eszébe jutott valami. Emlékszem, ezen az oldalon volt a Hegedűjavító, akinél a sok nagybögőt láttam, meg a kirakatában, a poros üvegek mögött az Eötvös András hegedűjét, amit a nagykabátja alól szokott előhúzni és sikongatnak a boldogságtól a gyerekek a cirkuszban. Kis tok is volt a kirakatban, nyitva, mint egy kis koporsó. Találtam valamelyik nap a Bem rakparton egy átjáróház konténerének malterpiramisából félig kikandikáló, furnérbevonatú, szép hegedűtokot én is, de az meg tökéletesen koporsóalakú, elajándékozni is félek, hátha balszerencsét hoz, meg a saját marhaságomat is szégyellem: hogy félek egy szépen erezett fadoboztól, melynek ráadásul zöld bársony bélése van és a gyantának külön bársonytokok fülekkel.

A hegedűkészítő, vagy talán inkább hangszerjavító redőnye lehúzza, az ajtón tábla, betegség miatt zárva, ezekről a táblákról a Fő utcai ingvarró néni jut eszembe, aki egy hatvanas körte alatt üldögélt évekig és legalább annyira jellegzetessége volt az utcának, mint a „bolgár”, az esernyős melletti zöldséges néni, aki egyszer a 4-es buszon elmesélte nekem az életét, miközben éppen krémesért ment az unokájának. Az ingvarró néni már nincs, először egy táblát akasztott ki valaki: Grünberger néni beteg, az ingeket nálam lehet átvenni a lakáson, első emelet, pont, pont.

Aztán eltűnt a tábla a csipkefüggönyös üvegajtóról.

Állok Schneider húroshangszer javító műhelyének ajtaja előtt, magam elé képzelem a szerszámokat és a kintről beszűrődő kékes, téli fényben az asztalra tett borszeszegő kis lángját. Olyan láng, mint a karácsonyfadísz-készítőknél a pincében, apró, hosszú, de talán kicsit melegebb, megvillan a porfátylas tükörben egy nagybögő árnya mögött, a nőnemű gitárookra gondolok, la gitarra, a

hosszú kecses nyakakra, mint az üvegnőké, akiknek nyakára olvadt vörös pontokat rak az üvegműves a szomszédban és aztán ezeket a pontokat nyújtja meg egy vékony csipesszel, ezeket húzza gyorsan a megfelelő irányba, gyorsan be kell fejeznie egy-egy kar, láb teremtését, mert megszilárdulnak a végtagok. Újabb tüzes golyó a fejre és egy a vállra, aztán kettő közé egy üvegpálca, annak a végére meg egy szétlapított újabb golyó, ez lesz a napernyő, ezúttal világosan felismerem, napernyő és nem esernyő. Micsoda különbség. Egész nap, és talán több álló éjjel készülnek a hangszerjavító zárt műhelyének tőszomszédságában, a pincében a napernyős, húszcentis, karcsú üveghölgyek, talán Jégszívkisasszonyt sokszorosítják. Nem tudom, miért pont Jégszívkisasszonyra gondolok, hisz a tűz poklához inkább a Rendíthetetlen ölomkatona illene, akinek történetét az első tanítónőmtől kaptam év végén ajándékba. Minden gyereknek adott valamit, minden jó és rossz gyereknek, aztán egy másik tanítónő vette át az osztályt, mert ő elment Amerikába.

Kérdősködöm a szomszéd lakásban, hová tűnt a hangszerjavító? Már három hónapja kórházban van, nem tudom, hol, mondja a nő, akinek jobb arcféltékéjét, mely egyesek szerint a mások számára mutatott felünk, nagy vörös anyajegy, vagy forrázás borítja. Félig árnyékba is esik a nő, a földszinti nyomoréklakás barna, teaszín-foltos falain meztelen nők vastag combjaikat mutatják, a fekete penész foltjai puha szőnyegként terülnek el a sok-sok nőn, — nem tudni, melyik kórházba vitték, de már hónapok óta nincs itt. A homályos lakás belső sarkában valakik valamit szerelnek, átmegegyek az úton, átugrom a pocsolnyák lakóházait, lenézek, gyűrűznek a körfolyosók, nevetve dölöngélnék a lakók, a vízgyűrűk elsimulnak utánam, mintha az aljukra kerültem volna, nézem a kismult, megennyhült vonású körfolyosókat, mindenki bement, nem látszom a víz alatt. A sírköves még működik, a földszintes sárga ház ablakai mögött a hodálynémaságban fekete kőépületek sorakoznak a fal mellett, mint valami kiállítás, és még be is következhet ilyesmi, hiszen az etruszk szerelmespárok is így sorakoznak egy kiállítás alkalmával a fal mellett végig, kopott bordó bársonykötél mögött, érintésre szírénezve. Benyitok az udvarra, az is olyan tág, de tele heverő, kihegyezett kövekkel. Tarka kiskutya siet a lábamhoz, kedvesen megáll mellettem, foxi-zsettűség, pallókon járok-kelek a nagy kövek közti sár felett, az egyik fekete kő fényes, repkény futotta be, nyáron majd dzsungelhaja nő a lapos kőnek, most a kövön a száraz indák mögött megcsillan a nap, egyik felhő mögül átlép a másik mögé, ismét szürkeség lesz az udvaron, visszafordulok, a nagyteremben táncolhatnék a négy üvegnővel, csak vigyáznom kellene, ne fogjam túl erősen a derekukat és nem csúszhatok el, mert akkor meghalnak, letörik a fejük, gyomromba fúródik az üvegesernyő, csilingelnének a nagyterem fekete kövein a táncosnőim, és én elfutnék, de ez egy furcsa kiskutya, beenged, csak ki nem. A gazdája simogatva fogja a szőrös nyakat, a kiskutya barátságosan szuszog, de az a szokása, hogy nem enged elmenni senkit.

Kijutok a delfinfejes kapun, a kilincsnek van erre a szelíd állatra mintázott fogója, jobbra a következő földszintes épületben, emlékszem, régen élt egy öregember, aki a kertrészének a kerítését, legalábbis a tartóoszlopokat piros-fehérezöldre mázolta, nemzeti kert volt. Benyitok, a kert üres, havas, ember nem mozdul, a kerítés megvan, közte bódé, a bódéba lesek, rúdon szalámi, polcon asztali rádió, egy asztalon virágvázában virág, de a bódé falán festmények vannak. Úgy térdmagasságban a Jajcei vízesés, a Csontváry kép másolata, egy méterszer két méteres naív másolaton apró, vöröstetejű házak, és a vízesés. A házikó mellett

elkanyarodom, fészker következik, annak a falára százas szöggel meredt tekintetű szürke kutyát ábrázoló festményt szögezett a festő, a kutya mögötti hegyek távoliak, kékek, és kicsik, a kutya a nagy, hiszen ő közel van. Sok kép a teliépített udvaron, becsöngetek a közeli lakásba, a névtáblát párcentis, tenyérnyi, fehér márványlapocska képezi, Bartucz úr nyilván jóban volt a szomszédokkal, nevét is belevésték a fehér kőbe, és egy két centis, arany nyíl jelöli az irányt, amerre néznie kell, miután megnyomtam a csengőt. Arra nézek, kinyílik egy benti ajtó, ez, a kinti nem, női hang kérdezi, — Mit akarok? A festőt keresem. — Nincs itthon. — Beszélni szeretnék vele. — Azzal ugyan már nem tud.

Az esőcseppek rövid sorozatokat adnak le, a farostlemez festmények felülete megvetemedett, a képek kivetemedtek a tákolt fakeretekből, a vízesésen esővíz folyik, a szögek rozsdafoltjai elterjednek az olajjal festett felhőkön, kimegyek a háromszínű kerítésoszlopos kertből, egy öregasszony sietve kapkodja egy drótról a fehérneműit, azt hiszi, zavarják a látványt. Miközben az ajtót kinyitja, hogy bevigye a holmit, két szürke macska fut ki a kertbe, az egyik, a lomposabbik tunyán elsétál egy kiürült rozsdás gyár felé, a kert hátuljába, de a vékonyabbik megáll és rámnéz, szeméből hegyes kis lángok törnek felém, túhegyes, kék lángocskák.

KÁROLYI AMY

Nagyhét

*Jézus szenvedése újra érik,
a nagyhét újra ismétlődik.*

*Kicsit siet, vagy kicsit késik.
Hiába zöldellnek pálmaágak,
a zöld, élő zöldnek nem felel.
Az ember hite belefárad,
a szenvedés megismétlődik.*

*De nem panaszkodhatsz másnak,
csak Jézusnak, Isten fiának.
Csak Jézusnak, aki feltámad.*

GYURKOVICS TIBOR

Kathekumenek zsoltára

(Lányom elsőáldozásán)

*Jaj de buta arcot vág Dóri a keresztény
ezer csillag suhan át Krisztus drága testén*

*Csodálkozik mind a nép Jézus foglalatján
elveszítve az eszét ül Dóri a padkán*

*Hogyan lehet hófehér kovászba bekötve
hogyan fér be a kenyér finomságú gömbbe?*

*Szedi lábát Dórika eléri a rácsot
két kezével tömi a szájba a kalácsot*

*Néhány pórus mögül néz mindenható Isten
kíüül kenyér belül méz ez aztán az Isten!*

*Lehelletét figyelni Dóri a hidegben
a száján nem jön-e ki vajon hova lebben?*

*Rövid ujjú kezével izmát tapogatja
akit az Isten bélel annak megdagasztja!*

*Vérerein száll a vér nem is száll de röppen
hogyan fér el a fehér harmatsúlyú gömbben?*

*Az arcával mosolyog Dóri a keresztény
ez aztán csodás dolog érezi a testén!*

*A sejtjei szanaszét szaladgálnak szerte
tisztességgel suhan át a hetedik mennybe*

*keze zsibbad a szeme fényes dolgokat lát
angyalokat lefele széllal bélelt kamrát*

*üdvösséges történet nyílik meg előtte
hogyan fér be az élet a csomónyi gömbbe?*

*Szakállt ereszt a pogány úgy ül fön a széken
csörgő kerül a bokán stigma a tenyéren*

*ezüst róka szalad az eleven nyakakban
kinyújtózik a tavasz nap sugara pattan*

*Dóri nézi az egész nagyranőtt világot
szemébe néz ilyet sose látott!*

*Féher leple leszakad a csodák súlyától
növekszik egy pillanat alatt ama zsámoly*

*készíti az Isten is meg maga az ember
hatalommal az egyik a másik szegekkel*

*Jézus jó és imbolyog vállán a keresztje
botok súlya ostorok szíja földre verte*

*tövist szedett az úton homlokába tűzte
hogyan történt se tudom maga ment a tűzbe*

*arcát fogta égi láng szemét fogta fátyol
úgy tekintett le miránk máglyatrnusáról*

*dicsőség az Istennek földön az embernek
akik nagyon szeretnek és nem verekednek!*

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

A „Vatikán foglya” és a királyi Róma

I. rész

Az 1870-es francia-porosz (Északnémet Szövetség) háború a diplomáciai trükk és a külpolitikai lépreccsalás egyik legbravúrosabb európai példája. Dramatizálható történelmi játék, még kalandos is, mert az ürügy, az alkalmat kínáló helyszín nem tartozott egyik fél országához sem. A főszereplők, III. Napoleon francia császár és Otto Bismarck porosz miniszterelnök jó viszonyban voltak egymással. Érdekeik ütközését egy önmagában véve jelentéktelen esemény váltotta ki. Következménye, más összefüggésben, letörölte a térképről az Egyházi Államot.

A csapda

1866-ban elűzték Spanyolországból Izabella királynőt. Ezzel meghiúsult ugyan a portugálokkal tervezett perszonális unió terve, de távolabbi reményt keltett egy olyan új uralkodó, akinek portugál hercegnő a felesége. Így esett a választás Hohenzollern-Sigmaringen Lipót főhercegre, aki a dinasztia családfáján rokonságban volt I. Vilmos porosz királlyal. Bismarck azonnal támogatta a jelölést, mert Poroszország — és a dédelgetett német egység — számára csak előnyös lehet, ha Spanyolországban gyökeret ver a Hohenzollern ág. Azzal, hogy „német király” kerüljön a spanyol trónra, a porosz miniszterelnök mindenképpen gyengíteni akarta Franciaország politikai presztizsét. III. Napoleon számára sem volt kétséges ez a szándék, Franciaország azonnal tiltakozott a Hohenzollern jelölése ellen. I. Vilmos nem feszítette a húrt, és a béke érdekében, mint a „család feje”, visszavonatta Lipót főherceg trónjelöltségét. A franciák viszont ennél többet kívántak: a porosz király fejezze ki sajnálkozását a történetek miatt, és nyújtson garanciát, hogy Lipót a jövőben sem tart igényt a spanyol koronára. A kétségtelenül provokatív de sürgős felszólítást 1870. július 13-án Benedetti francia követ közölte az Ems fürdőhelyen nyaraló uralkodóval, aki ezt a kívánságot visszautasította: „Ez az ügy túl sok gondot okozott nekem, semhogy kísértésbe jöjjenek felújítását megengedni, viszont lehetetlen számomra oly messzire menni, mint azt Ön óhajtja.”

Ugyanezen az estén Bismarck két híres porosz katona, Albrecht Roon hadügyminiszter és Helmut Moltke társaságában vacsorázott. Arról már tudtak — és meghátrálásnak minősítették — hogy a „családfő” visszavonta Lipót jelölését a spanyol trónra, de a francia követ és I. Vilmos fürdőhelyi találkozásáról, a franciák garancia-követeléséről csak abból a friss táviratból értesültek, melyet a király Bismarcknak küldött. Az uralkodó rábízta miniszterére, hogy nyilvánosságra akarja-e hozni a történeteket. Bismarck tudta, hogy ezzel a felhatalmazással olyan lapot kapott, mellyel játszmát lehet nyerni, ha kell — a harctéren. Némi képp átfogalmazta, élesre stilizálta a tényeket közlő sürgönyt, a francia kérés a

porosz királyt sértő formát kapott. Asztaltársai kitörő örömére ez a módosított „emsi távirat” került a sajtóhoz. Napokon belül, 1870. július 19-én Franciaország hadat üzent az Északnémet Szövetségnek. Bismarck jól számított: a háborút ő provokálta, mégis Franciaország kezdte.

Az európai hatalmak tudomásul vették, hogy most a fegyverek döntenek, és a szembenálló felek egyikéhez vagy másikához fűződő politikai rokonszenvüktől függetlenül semlegesek maradtak. „Itt Angliában a háború kezdetén ultraprosz volt a közvélemény”, írta Ludwig Kugelmannhoz küldött levelében Marx. Később jelentékeny támogatásban részesítették a franciákat. Ausztria-Magyarország vezető politikusai Bismarck-ellenesek voltak. Friedrich Beust, az első közös külügyminiszter már korábban is kísérletezett, hogy szövetséget építsen ki Franciaországgal és Itáliával, de a koalíció nem jött létre. A monarchia tehát semleges maradt. II. Viktor Emánuel olasz király személy szerint (már a rokonsági kötelék miatt is) III. Napoleonnal szimpatizált, kormányának többsége azonban franciaellenes volt, mert Róma elfoglalását mindezeideig Franciaország akadályozta. IX. Piusz, „mint a béke Istenének földi helytartója” megegyezésre kérte a császárt és a porosz királyt, de udvarias válaszokon kívül más nem történt. Az Egyházi Állam már régen elvesztette politikai tekintélyét. Nemzetközi elszigeteltségét Antonelli államtitkár szakadatlan diplomáciai kísérletei sem tudták megváltoztatni.

A katonai szakírók egybehangzó véleménye, hogy a szembenálló két hadsereg csak felületes első pillantásra látszott egyenlő erősnek. A porosz haderő jobban képzett, nagyobb létszámú, mozgékonyabb egység volt, katonai vezetése pedig magasabb színvonalú. A sorozatos német győzelmeket az sem csorbította, hogy III. Napoleon hazarendelte az Egyházi Államban maradt csapatait. A poroszok lerohanták Lotharingiát, s a súlyos veszteségeket szenvedett francia hadsereg maradványai a luxemburgi határ közelébe, Sedanba vonultak vissza. A völgyben fekvő Sedan megvédésének egyetlen módja a magaslatok elfoglalása volt. Patrice MacMahon francia hadseregszereplő ezt elmulasztotta, Moltke megtette. 1870. szeptember 2-án a harcvonalon tartózkodó III. Napoleon kapitulált, és nyolcvanháromezer katonájával együtt porosz fogságba került.

Két nap múlva, 1870. szeptember 4-én, Léon Gambetta francia ellenzéki képviselő indítványára a párizsi városházán (Hôtel de Ville) kikiáltották a köztársaságot. A vidéki és a gyarmati hatóságokat még az este hivatalos táviratban értesítették. „Csak most kezdődik igazán a háború”, mondta a hír hallatára I. Vilmos porosz király.

A pápa katonái

A franciák sedani veresége az Egyházi Állam számára katasztrófa volt. Eddig is szorongatott függetlenségének utolsó támaszát is elvesztette. Az olasz diplomácia, látva III. Napoleon hadseregének kudarcait, már a háború utolsó szakaszában felújította a római kérdést. Visconti-Venosta külügyminiszter augusztus 29-én körlevélben értesítette az európai kormányokat, hogy Róma elfoglalása elhatározott dolog. „Eddig is csak az alkalom és az időszertőség, valamint Franciaország és más külhatalmak iránti politikai illem késleltette a tíz év óta napirenden lévő, és a politikai események miatt mindig félbeszakadt kérdés megoldását” — írta a külügyi jegyzék. Részletes memorandumban ismertették a római kérdés előzményeit, Cavour tárgyalásait, az egyházfő számára garantált szüve-

renitás részleteit, és a Tiberis jobbparti részén a pápa számára fenntartott Leóváros, a Citta Leonina függetlenségét.

Az Egyházi Állam határain felvonuló olasz hadtest parancsnoka, Raffaele Cadorna tábornok szeptember 2-án kapott utasítást hadügyminiszterétől, hogy az ellátás és a hadtápszolgálat milyen ütemben készüljön az Egyházi Állam elfoglalására és az előrenyomulásra Rómába (per marciare su Roma ed occupare militarmente lo Stato Pontificio).

A Castelfidardónál 1860 szeptemberében szétvert pápai hadsereget néhány év múltán újjászervezték. Klemens August Eickholt pápai tiszt hiteles adatai szerint a 11705 km²-re zsugorodott Egyházi Állam hadseregének személyi állománya 1870 szeptemberében 13704 katonából állt.

Csendőrség, gyalogos és lovas (gendarmi pontifici) 1863. Az Egyházi Állam belső rendjét, közbiztonságát fenntartó alakulat. Tagjait a pápai legációk magas növésű, erős testalkatú olasz férfiakból válogatták.

Tüzérség, nyolc üteggel (artigleria) 996. Vegyes nemzetiségű katonákból.

Műszaki alakulatok (genioni) 157. Vegyes nemzetiségű utász, hidász, vasúti és híradócsapatok.

Vadászszázlólaj (cacciatori) 1174. Különleges feladatokra és terepviszonyokra kiképzett, könnyen mozgó, csak belföldiekből, főleg rómaiakból szervezett alakulat.

Sorkatona gyalogezred (fantéria de linea) 1691. Belföldiekből szervezett, nehézfegyverekkel, műszakiakkal, lovassággal kiegészített, bármilyen terepen és időjárásban bevethető alakulat.

Zuáv ezred (zuavi pontifici) 3040. A pápai hadsereg gerince. Kitűnően képzett, tapasztalt, mindig harcrakész haderő, az Egyházi Állam nemzetközi serege. Holland, belga, francia, német, spanyol, angol, olasz, portugál, sőt néger, maláj és közel-keleti zsoldosok, akiket a pápa iránti tisztelet és hűség kovácsolt egygyé. Többségük nemesi származású, előkelő rokonságú, módos család fia, aki korábban is katona volt és hazája hadseregében szolgált. Bátorságukat, csüggedést nem ismerő vakmerőségüket ellenfeleik is elismerték.

A zuáv elnevezés a Kelet-Algériában lakó, berberfajú, mohamedán vallású nép egyik csoportjának, a *zuaua* törzs nevéből származik. 1830-ban vált ismertté, amikor a franciák számára világossá vált, hogy az új gyarmatot, Algériát, csak fegyveres erővel lehet biztosítani. Bertrand Clauzel tábornok, az öreg napóleoni katona, Algéria első főkormányzója emlékezett rá, hogy annak idején a császár is tervezte „fekete légiók” felállítását. Clauzel hozzálátott a bennszülött csapatok kialakításához és a zuaua törzs kabiljaiból megszervezte a vörös és zöld turbános első két lovas zászlóaljat. Ugyanabban az esztendőben, 1831. március 9-én rendelte el a „polgárkirály” Lajos Fülöp (a forradalom alatt nagy szerepet játszó Égalité Fülöp orléansi herceg legidősebb fia) a csakhamar világhírűvé vált idegenlégió (La Légion Étrangère) felállítását.

Az afrikai zuáv csapatok mintájára formálódott az a minden nemzet fiait befogadó sereg — a francia tábornok szerint „a világ legjobb katonái” — mely az Egyházi Állam zsoldjában teljesített szolgálatot.

Római légió (Legione Romana, Légion d’Antibes) 1089. Többségében franciákból álló gyalogezred, melyben németek és svájciak is szolgáltak. A csapat 1859-ben alakult a dél-franciaországi Antibes-ben (Cannes és Nizza között). Felállítását és kiképzését III. Napoleon rendelte el a legációkat fokozatosan elvesztő, katonai erejében meggyengült Egyházi Állam megerősítésére.

Külföldi vadászszerezred (carabinieri esteri) 1195. Nagy részben németekből álló, jól felszerelt csapat, mely az elmúlt évtizedben a pápai állam minden csetepatéjában részt vett.

Dragomyosezred (reggimento di dragoni) 567. Karddal, pisztollyal, karabéllyal vagy szuronyos puskával felszerelt, lovas harcra kiképzett alakulat. Katonáit a Campagna lovas pásztoraiból (*buttari*) válogatták. Elit alakulatnak számított, mert vakmerő lovaglásban nem maradtak el a magyar pusztá csikósaitól („Im verwegenen Reiten den Tschikisch der Ungarischen Puszta wenig nachgeben” —írta emlékezésében Eickholt pápai tüzértiszt.) Edzett, nagy állóképességű lovainak csak az első pár lába volt megpatkolva.

Vonatosztág (treno) 166. A hadsereg szállító szolgálata, közismert régi nevén: trén. Ez látta el a csapatkörletek szükségleteinek szállítását, pótlását (lőszer, élelem, műszaki anyag, egészségügy, lófelszerelés stb). Úgyes, gyakorlott, többségében olasz katonákból állt.

Helyőrségi szolgálat (servizio sedentario) 544. Harctéri szolgálatra már nem alkalmas, idős, kiszolgált katonákból szervezett alakulat. Ezek a többségében olasz invalidusok látták el a frontvonal mögötti könnyebb őrszolgálatot, az irodai és küldönci munkát.

Egészségügyi csapat (corpo sanitario) 199. A pápai hadseregben jól felszerelt és megszervezett segélyhelyek, tábori kórházak voltak. Nagy részben külföldi orvosok, ápolók végezték a sebesültek kötözését, ápolását és a sebészeti műtéteket.

Felderítő csapat (squadriglieri) 1023. A pápai hadsereg különleges alakulata, melyet az Egyházi Államban felbomlott közbiztonság, a szertehosszan elterjedt rablóvilág, a *brigantaggio* megfékezésére állítottak fel. A brigantik nem szegényeket pártoló romantikus betyárhősök, hanem kegyetlen rablók voltak. Róma közvetlen környékén is megjelentek, válogatás nélkül fosztották ki a tehetőseket és a parasztokat. Embereket raboltak, váltságdíjat követeltek, és ha vonakodott fizetni a rokonság, az elfogottnak levágott orrát-fülét-ujját küldték el sürgető felszólításként. A vadászkatonákkal és zuávokkal megerősített csendőrség is tehetetlen volt velük szemben, mert a brigantik ismerték a környék minden zugát, rejtekútját. Előfordult, hogy törbe csalták és az utolsó emberig lemészárolták a katonai csapatot.

Lanti csendőrfőhadnagy (*tenente di gendarmi*) a „jó rablóból lesz a legjobb pandúr” elgondolással kidolgozott egy felderítő tervet, melyet a római hadügyminiszter és a rendőrfőnök elfogadott, és azonnali végrehajtását elrendelték. A csendőrtiszt kis fegyveres kísérettel elment a Rómától 85 km-re fekvő Frosinone tartományba, mert ez a *Ciociaria* pásztorvidék volt a brigantik főfészke. A környék hagyományossá vált nevét az ottani lakosok jellegzetes lábbelije, a fűzős bocskor (*ciocia*) adta. Lanti főhadnagy összehívatta a közeli-távoli lakosokat és előadta, hogy mindazok, akik segítenek, szolgálatra jelentkeznek a brigantik elfogásában, ruhát, fegyvert, mindennapi élelmet és zsoldot kapnak. Az sem számít, ha eddig a rablókkal cimborált vagy bűncselekményt követett el. Itt az alkalom, hogy tisztas, feddhetetlen életet kezdjenek.

Az ajánlat megtette hatását, különösen a bűntelenség ígérete. Csakhamar kétszáz eddigi megtévedt férfi jelentkezett. Néhány hetes fegyelmi oktatás és lögyakorlat után már bevetésre készen állt a *squadriglieri* különítmány, a speciális fürkésző, repülő csapat. Olyan öltözetet viseltek, mely egyszerű és megszőkott: rövid, szürkés-kék nadrágot, durva gyapjúszövetből varrt zekét, vörös mellényt, vastag töltényövet, karabélyt, pisztolyt, a lábakon pedig a szokás szerint

megkötött sarut vagy bocskort, a *ciociát*. Az új fegyveres erőt hattól huszas csoportokban a csendőrállomások körzetébe osztották.

A „fűrészzők” legalább olyan jól ismerték a tájat, mint a rablók. Tudták a brigantik szokásait, rejtekhelyeit, taktikáját, akárcsak Vidocq zsványságokban edződött nyomozói. Azzal is tisztában voltak, hogyha a brigantik kezébe kerülnek, nem számíthatnak kegyelemre. Ugyanakkor önbizalmat adott számukra a biztos megélhetés és a törvény hivatalos, fegyveres szolgálata. Az ő segítségével a csendőrök és a zuávok fél esztendő alatt felszámolták a rablóvilágot. A siker és a helyreállt közbiztonság népszerűvé tette a különítményt. A többségében kétes előéletű első fűrészzők becsületén már nem eshetett folt. A növekvő létszámú squadriglieri csapat a pápai hadsereg jól szervezett, hatékony fegyveres erejévé vált.

Nem tartozott az Egyházi Állam hadseregéhez az a három parádés öltözetű alakulat, mely a Szentszék katonai udvartartásában teljesített szolgálatot.

Pápai nemesi gárda (Guardie Nobili Pontificie) 77. A pápa és a Vatikán védelmét biztosító, 1744-ben létesült könnyűlovas csapatokból (*cavallegieri*) 1801-ben szervezték meg az egyházfő testőrségét képező nemesi gárdát. Tagjait az Egyházi Államban született, legalább száz évre visszamenően nemesi származást igazoló férfiaktól toborozták. Parancsnokukat a római arisztokráciából a pápa jelölte ki. Audenciákon, szertartásokon teljesítettek szolgálatot, az ő díszkíséretükben jelent meg a pápa a nyilvánosság előtt. Szervezetileg a bíboros-államtitkár felügyelete alá tartoztak. (VI. Pál lemondott a világi uralomra emlékeztető külsőségekről és 1968-as udvartartási reformjában feloszlatta a nemesi gárdát).

Svájci gárda (Guardia Svizzera Pontificia) 129. II. Gyula pápa alapította 1505-ben, római szolgálatuk megkezdése egybeesik az új Szent Péter bazilika alapkövének letételével. A gárda pápa iránti hűsége, hősi küzdelme Róma kirablásakor (Sacco di Roma 1527) és az egyházfők mellett teljesített szolgálatuk elbeszélése külön történet. Csak svájci születésű, római katolikus férfi lehet a gárda tagja. Feladatuk évszázadok óta a pápa személyének és díszkíséretének biztosítása. Ünnepi felvonulásokon közvetlenül a nemesi gárda után következtek. Ők őrizték a pápa palotáját, a Quirinalet, a nyaralót Castelgandolfóban, a Vatikán folyosóit, belső-külső kapuit, köztük a híres bronzkaput. Színpompás öltözkűk, tradicionális fegyvereik, felvonulási rendjük a pápai udvar látványos, élő-mozgó díszlete volt. (A gárda az egyetlen ma is meglévő egysége a Szentszék hajdani díszalakulatainak).

Palatinus gárda (Guardia Palatina d'onore) 500. Fegyveres alakulat, melyet a római önkéntesek és a városi polgárőrség összevonásából 1850-ben IX. Piusz alapított. Feladatuk hasonló volt a másik két gárdához, de külön szolgálati szabályzattal ők látták el Róma egész területén a városi őrszolgálatot. (VI. Pál a Palatinus gárdát is feloszlatta).

A pápai hadsereg nyilvántartásában feltüntetett 13704 katonából mintegy 5500 külföldi, *stranieri* volt. A piemonti politika és az egységes Itáliát követelő mozgalmak kezdettől fogva élesen bírálták IX. Piuszt, hogy „idegen” katonákat toboroztat hadseregébe. Cavour óta minden nemzetközi tárgyaláson és diplomáciai jegyzékben az idegen csapatok feloszlátását követelték, mert jelenlétük mélyen sérti az olasz nemzeti érzést, és katonai terrorjuk megakadályozza, elfojtja a nép szabadságvágyát.

Kétségtelen, hogy a külföldiekből szervezett egységek, elsősorban a zuáv zsoldosok magatartása — Clausewitz szavával a *courage d'esprit* — meghatároz-

ta a pápai hadsereg katonai szellemét. Felszerelésük korszerű volt: Remington- és Minie-típusú kézi lőfegyver mellett a garibaldisták ellen vívott mentanai ütközetben (1867) jól bevált, nagy tűzgyorsaságú legújabb francia Chassepots-puska és negyven különböző típusú ágyú.

A hadifelszerelésről és erkölcsi erőtől függetlenül a minihadsereg nem volt alkalmas nagy hadműveletre.

Eseménynaptár diplomáciai jelentésekből

Az Egyházi Államban 34 országnak volt diplomáciai képviselője. Ebből 15 állam követséget és konzulátust is nyitott: Ausztria, Bajorország, Belgium, Bolívia, Brazília, Costa-Rica, Ecuador, Északnémet Szövetség (Poroszország), Franciaország, Guatemala, Hollandia, Monaco, Portugália, Salvador, Szicília (A Két Szicília).

19 államnak csak konzulátusa volt: Anglia, Argentína, Chile, Dánia, Egyesült Államok, Görögország, Mexikó, Oroszország, Peru, Spanyolország, Svájc, Svédország és Norvégia, Szászország, Toscana, Tunis, Új-Granada (Venezuelától Kolumbiáig és Ecuadorig terjedő, hatalmas területű spanyol kormányzóság), Uruguay, Württemberg.

A követségek vezetőit „rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter” ranggal akkreditálták a Szentszékhez, és a diplomáciai protokollban megelőzték a konzulokat.

A vagyonos, művelt, arisztokrata diplomatákat a római kúria nagy megbecsüléssel vette körül. Antonelli bíboros-államtitkár számára különösen fontosak voltak, mert az ő révükön számtalan félhivatalos értesülést, óhajt vagy aggodalmat tudott eljuttatni az európai kormányokhoz. A téma lényegében mindig ugyanaz volt, árnyalt változatokban: az Egyházi Állam szuverenitásának biztosítása, az elveszett legációk visszaszerzése, az olasz királyság beolvasztó szándékának megakadályozása.

A diplomaták gyakran találkoztak a pápával. Az audienciákon nemcsak politikáról esett szó. IX. Piusz szeretett csevegni, szellemesen társalogni, saját emlékeit felidézni. Szívesen mesélt dél-amerikai utazásairól, a hajózás izgalmáról, tengeri rablókról, a feledhetetlen huszonekét hónapról, melyet felszentelése után négy esztendővel, mint ifjú diplomata Chilében, Peruban töltött, a pápai nuncius kíséretében.

Az információk bőséges forrása volt a társasági élet. A sokarcú Rómában nem lehetett unatkozni. Az előkelő családok fogadásain megjelent minden számottevő személyiség, nem hiányoztak a rokonsághoz tartozó főpapok és a diplomaták sem. A követségi, konzulátusi alkalmazottak a köznapi életet kísérték figyelemmel. A sajtó fontos hírforrás volt, főleg az olasz királyság szabadelvű újságai. A diplomaták tudósítottak mindenről, ami fontos volt, vagy annak látszott. Jelentéseik az Egyházi Állam utolsó heteinek rövid tényszerű krónikái.

Szeptember 2. Néhány olasz miniszter (Giovanni Lanza, Quintino Sella) Róma azonnali elfoglalását követeli. Visconti-Venosta külügyminiszter előbb értesíteni és megnyerni akarja az európai hatalmakat. Egy miniszter bizalmasan közölte velem, hogy a minisztertanácsban elhangzott: Róma nem a tulajdonképpeni fővárosa lesz Itáliának, hanem olyan jelleget kap, mint Oroszországban Moszkva viszonylik Szentpétervárhoz. A modern Itália fővárosa Firenze marad. (Doenings firenzei bajor követ Münchenbe).

Szeptember 5. A sedani katasztrófa leírhatatlan benyomást keltett Firenzében. A baloldali képviselők gyűlést tartottak és elhatározták, hogy Róma azonnali megszállása ügyében az egész országban agitációt kezdenek. Tegnapelőtt küldöttség ment a miniszterelnökhöz és előadták, hogy Róma megszállásának késleltetése hazaárulás. (Lapszemle)

Szeptember 6. Róma megszállásának elhúzódása miatt türelmetlenség és kedvetlenség tapasztalható az olasz politikusok körében. Sella pénzügyminiszter egyik kollégája szerint, Franciaországra való tekintettel, Róma elfoglalása „ad Kalendas Graecas”, vagyis sohanapján lesz. (Brassier de St. Simon északnémet követ Firenzéből Bismarcknak)

A poroszok győzelme lesújtotta a konzervatívokat, a forradalom felütötte fejét. Megkérdeztem Jules Favre külügyminisztert, hogy ebben a császárság utáni új helyzetben Franciaország mért nem mondja fel az 1864-es szeptemberi konvenciót, melyben Franciaország garanciája meggátolta Róma elfoglalását. Favre válasza: a szeptemberi konvenció halott, nincs mit felmondani. A levert Franciaország mért sértene meg egy tiszteletre méltó aggastyánt? (ti. a 78 éves IX. Piuszt. Constantino Nigra párizsi olasz követ Firenzébe).

Széleskörű, heves agitáció egész Olaszországban, hogy a kormányt Róma megszállására ösztönözzék. A közvélemény szerint pár nap múlva megtörténik. Ha a kormány késlekedik, ne lepődjek meg, hogy a nemzeti szenvedély hullámai elsöprik. Talán még a királyi trónt is, és az Angyalvárra majd az olasz köztársaság tüzi fel a trikolórt. (Lapszemle).

A bajorországi születésű Hermann Kanzler tábornok, a pápai hadsereg parancsnoka mindig tisztelettel és szeretettel gondol Ófelségére. Barátságosan megígérte, hogy azonnal értesít, ha az olasz csapatok átlépték az Egyházi Allam határát. (Cetto római bajor követ II. Lajos királynak Münchenbe)

Szeptember 7. Franciaország presztízisének vége. A firenzei kabinet beláthatná, hogy itt a cselekvés ideje. Ilyen alkalom többé nem kínálkozik. Ha Visconti-Venosta külügyminiszter arra számít, hogy a pápai államokban majd felkelés tör ki a királyság érdekében, ez tévedés, mert éppen ő fosztotta meg a cselekvés pártot minden felkelési lehetőségtől. E párt legjobb erőit száműzte vagy fogságba vetette és a római szabadelvűek küldöttségét olyan hidegen fogadta, hogy azok minden határozottságukat elvesztették. (Lapszemle)

Szeptember 8. Rómában teljes készenlétben áll a pápai haderő. Különböző városrészekben ágyúkat állítottak fel, a katonákat a kaszárnyákban koncentrálják. A Tevere hídjait aláaknázták. (Andrea fedőnéven bizalmas jelentés a firenzei külügyminisztériumba).

I. Vilmos porosz király üzenete Reimsból IX. Piusznak Rómába. A király sajnálja, hogy Poroszország érdekeire való tekintettel nem tud a pápa segítségére lenni. Nincs kétsége viszont afelől, hogy II. Viktor Emanuel olasz király biztosítja a szükséges garanciákat a pápa függetlenségéhez. (Okmánytár)

(Folytatjuk)

FRÖHLICH IDA

A qumráni közösség

1

Ez az elnevezés nem csupán azt a közösséget jelenti, amelynek telepét 1947 után a Holt-tenger melletti Hirbet Qumrán közelében tártak fel. A nyomravezető a közeli barlangokban elrejtett könyvtár volt, amelyre ekkor bukkant egy beduin pásztorfiú. A kéziratlelet nyomán tárták fel azt a települést, amelynek lakói valaha a kéziratok könyvtár gazdái lehettek, és akik valamilyen veszély elől rejtették szellemi kincseiket a közeli barlangokba. A település és a könyvtár kapcsolatát a két helyszínen talált azonos típusú edények bizonyítják: a kéziratokat jellegzetes alakú, magas cserépedényekbe rejtették. Ugyanilyen edényeket használtak, főként élelmiszerek tárolására, a szomszédos telep lakói is.

A régészek később a Holt-tenger közelében más, a qumránihoz hasonló településeket is feltártak Ain Feskában és Ain el-Huveirben. A telepek lakói kapcsolatban lehettek Hirbet Qumrán lakóival. Jerikó közelében ugyancsak a qumránihoz hasonló telep került napvilágra¹.

A telepek külső képe eltér a környező településektől, ami a csoport térbeli elkülönülésére vall. Qumránban az ásatók néhány nagyobb helyiséget találtak, amelyeket, egyes kéziratok szövegének utalásai alapján, a közösség tanácskozó-helyiségeivel azonosítottak. Külön íróhelyiség szolgált a bibliai kéziratok és a közösség körében létrejött művek másolásának célját — ezt a helyiségben talált írópadok és tintatartók alapján lehetett megállapítani. A közös ebédlőben lelt több száz edény utal a telepen egykor együtt élő emberek számára és közös étkezésükre. A telephez műhelyek is tartoztak, ahol agyagedényeket és más, a mindennapi élethez szükséges tárgyakat készítettek. Az ásatók lakóhelyiségeket nem találtak; valószínű, hogy az ott élők a telep környékén, sátrakban laktak. Állandó temetője viszont volt a telepnek: ide a telep fennállásának mintegy 150 éve alatt 1100 embert temettek. A halottak a sírokban fejjel délnek, a sírgödör keleti oldalába vájt, kőekkel fedett fülkékben feküdtek.

Az életmód és a temetkezés módja a többi, eddig feltárt településen is hasonló. Ain Feskában datolyatermesztéssel foglalkoztak. Napvilágra került a kert öntözését szolgáló csatornarendszer, valamint egy tímárműhely maradványai is, ahol valószínűleg a kéziratok alapanyagául szolgáló bőrt is készítettek.

A qumráni telep a régészeti adatok szerint Kr.e. 130 körül jöhetett létre, ekkor

Az itt közölt előadások az 1990 májusában tartott konferencián hangzottak el. Lapunkkal egyidejűleg a *Confessio*-ban is olvashatók.

telepedett meg egy csoport egy akkorra már régen lakatlan, 8. századi település romjain. A qumráni közösség életének első szakasza 103-ig tarthatott. 103 és 31 között élte a telep virágkorát, ekkor volt a legnagyobb kiterjedésű. Kr.e. 31-ben valószínűleg földrengés döntötte romba az épületeket. A hely néhány évtizedig lakatlan volt, majd Kr.u. 4 körül ismét visszatértek lakói. A Róma-ellenes zsidó felkelés leverése idején, Kr.u. 68 körül a telepet is elpusztították. Valószínűleg ekkor, a támadók elől menekítették a telep lakói kézírataikat a közeli barlangokba. A pusztítás után az épületekbe a győztesek római helyőrséget telepítettek. A telep korábbi állandó lakói többé nem tértek vissza.

Antik szerzők egymástól függetlenül említik, hogy Júda területén, illetve a Holt-tenger vidékén saját koruk társadalmától szellemileg, és bizonyos mértékben gazdaságilag is elkülönült csoportok éltek hosszabb időn keresztül. Id. Plinius (Kr.u. 23—79) olyan közösségekről ír (*Naturalis historia* V. 17, 73), amelynek „a sors viszontagságai elől” a Holt-tenger vidékére menekültek. Itt nőtlenségben élnek, közös munkaszervezetük van, és idejük nagy részét a szent könyvek tanulmányozásának szentelik. Alexandriai Philón (Kr.e. 30—Kr.u. 40) több művében (*De vita contemplativa*, *Quod omnis probus liber sit*, az *Apológia* töredéke) is hírt ad az egyiptomi Delta-vidéken, illetve Palesztína területén élő, önálló telepeken és falvakban lakó csoportokról, akiknek életmódja, szervezete, szokásaik és elképzeléseik számos ponton rokonságot mutatnak a qumráni könyvtár szövegei alapján megismert közösség szervezetével és eszmevilágával. A csoportok tagjait Philón therapeutáknak, illetve esszénusoknak nevezi. Josephus Flavius (Kr.u. 37—100) a görögül publikáló zsidó történetíró ugyancsak többször ír az esszénusokról (*Antiquitates* XVIII. 1—5, 18—22; *Bellum Judaicum* II. 8. 2—13). Noha azt állítja, hogy a zsidó szektákat tanulmányozva az esszénusok körében is hosszabb időt töltött el, leírásai több ponton is eltérnek egymástól. A *Bellum Judaicum* szerint az ország minden részén megtalálhatók, egyik águk családi kötelékben él, míg mások elvetik a házasságot. (az *Antiquitates* szövege szerint nem házasodnak).

Vagyonközösségben élnek, mindennapi életüket szigorú szabályok irányítják. Napi tevékenységüket közös ima, közös munka és közös étkezések jelentik. A belépni szándékozó próbaidő letöltése és eskütétel után válhat a közösség tagjává. A közösség tagját sújtó legnagyobb büntetés a közösségből való kizárás lehet. Az *Antiquitates*-ben Josephus még azt is közli, hogy az esszénusok részt vettek a Róma-ellenes nagy zsidó felkelésben (Kr.u. 66—70)².

A Qumránban és környékén talált leleteket a fenti leírások alapján azonosították az esszénusok telepeivel, a qumráni könyvtárat pedig egy esszénus közösség könyvtárával. Az azonosítással szemben jogos módszertani kifogások merülhetnek fel: a barlangokban talált kéziratok ugyanis sohasem nevezik ezen a néven azt a közösséget, amelynek körében ezek a művek keletkeztek.³ Éppen az említett ok miatt a továbbiakban nem használjuk az „esszénus” elnevezést, és a közösségről, valamint hagyományáról mint „a qumráni közösség”, illetve „qumráni hagyomány” fogunk beszélni.

2

A közösség szervezetéről, a körükben keletkezett hagyományról, a szellemi hátterükről a telep melletti barlangokban talált kéziratok alapján alkothatunk képet. A szövegek alapján következtetni lehet a közösség és hagyományai előtörténe-

tére, a csoport közösséggé válásának folyamatára. A qumráni barlangok egy könyvtárat őriztek meg — olyan gyűjteményt tehát, amely egy csoport több évszázadon át gyűjtött, ápolt és tovább fejlesztett hagyományát tartalmazza. Ebben a könyvtárban természetesen elsősorban olyan művek találhatók, amelyeket a csoport valamilyen okból különösen fontosnak tartott, esetleg szent iratokként fogadott el. E művek fontosságát rendszerint a többi műnél magasabb példányszáma is jelzi. Voltak ugyanakkor olyan művek is, amelyek a zsidó hagyomány más köreiből ismertek, sőt, népszerűek voltak, Qumránban azonban nem fogadták el őket. Ilyen mű a Kr.e. 2. sz. végén írt Eszter könyve, amelyet a kétszáz évvel későbbi jamniai rabbinikus zsinat, viták után ugyan, de végül mégis felvett a kánonikus művek közé, Qumránban azonban, úgy látszik, szigorúbb volt a mérce, mert a műnek egyetlen töredéke sem került elő a közösség könyvtárából, ahol egyébként az összes kánonikussá vált művet, vagy azok töredékeit megtalálták. Ez a szelekció a közösségnek a környezetével szemben tanúsított szellemi magatartására világít rá. Qumránban viszont a bibliai könyvek mellett hagyományoztak olyan műveket, amelyeket a rabbinikus vélemény nem fogadott el szent könyveknek. Ezek a művek — mint az ún. etióp Henok-könyv (1. Henok), a Jubileumok könyve, Tóbit könyve, A tizenkét patriarcha testamentuma stb.⁴ — a zsidóság egyes köreiből nemcsak ismertek, de igen népszerűek is voltak (közülük több a keresztény kánonba is bekerült).

Jelentékeny azon művek száma, amelyeket máshonnan nem ismerünk, és amelyek feltehetően a közösség körében születtek, mint a Közösség szabályzata (1QS), a Damaszkuszi Írat (DC), a Himnuszok (Hodayot), A Fény fiainak harca a Sötétség fiaival (1Q Milhama), a prófétai könyvekhez írt értelmezések (Pesarim) és számos más mű⁵ — a lista korántsem teljes. (Egyébként a barlangokban talált szövegeknek még ma is mintegy egynegyede kiadatlan.)

A kéziratok kora alapján a közösség irodalmi hagyománya jóval régebbinek bizonyult, mint maga a közösség. A legrégebbi kéziratok ugyanis a Kr.e. 2. század elejéről származnak, míg a telep kezdetei a 130 körüli évekre datálhatók. A kézirat-hagyomány természetesen folytatódik a közösség fennállása alatt is. A legrégebbi kéziratot egy apokrif mű, az ún. etióp Henok-könyv⁶ bizonyos részeinek (1. Henok 1—36, 72—82) arámi nyelvű töredékei képviselik. A mű a qumráni leletek megtalálása előtt csak egy töredékes görög, illetve egy hosszabb etióp fordításban volt ismert (innen ered elnevezése is). A qumráni kéziratok megtalálása előtt az egész művet a Kr.e. 160-as évekre datálták (a szöveg egyik helye ugyanis erre az időre, a Makkabeus-felkelés eseményeire utal). Az arámi kéziratok kora viszont azt jelzi, hogy a szöveg bizonyos részei — a Virrasztók könyve, Henok trónlátomásának és égi utazásának leírása, az Asztronómiai könyv — már jóval korábban készen álltak, már a 3. század közepe, de talán ennél is korábban.

Henok könyve — vagy pontosabban: a Henok-hagyomány — központi szerepet játszott a közösség életében. Bizonyítéka ennek az is, hogy az említett arámi töredékek igen magas példányszámban kerültek elő. Találtak továbbá olyan töredékeket is, amelyek az etióp Henok-könyvben nem szerepelnek, de a művel kapcsolatos hagyományt tartalmaznak.⁷ Henok alakja és a mű egyes részeiben kifejtett teológia pedig visszatér más, későbbi, és Qumránban ugyancsak jelentős szerepet betöltő apokrif műben, a Jubileumok könyvében is, és alapjául szolgál a közösség számos, már a későbbi elkülönülés idejéből ismert elképzelésének.

A Henok-mű elemzése, az egyes rétegek elválasztása a művön belül, az utóbbi évek egyik tudományos feladatát jelentette, és korántsem tekinthető még lezártnak.⁸ A bonyolult szerkezetű mű, amelyben egyes elbeszélésekben belül is különböző eredetű hagyományok találhatók, meglepő felfedezéseket tartogatott. Henok alakja a mezopotámiai *apkallúk* — mítikus bölcsek, az istenektől származó tudás közvetítői — alakjával kapcsolatos hagyományokból született. A Henokkal kapcsolatos hagyomány eredete tehát feltehetően a zsidók babilóni fogsága, illetve mezopotámiai tartózkodása idejére nyúlik vissza. Hasonlóképpen ebből a milliőből ered — és, sajátos módon, ismét csak az ottani mantikus hagyomány ismeretét tükrözi — az a hagyomány is, amely a Dániel-ciklus legkorábbi darabjaiban van jelen. Ez a mű, a Henok-hagyományhoz hasonlóan, nemcsak népszerű volt Qumránban, de bizonyos apokrif irodalma is volt a közösség hagyományában — erről tanúskodik a szövegek között talált Nabunáj imája címen ismert töredék, valamint több, ma még közlésre váró Dániel-apokrifon töredék.⁹

A harmadik, és ugyanakkor a babilóni fogság idejére, a zsidó áttelepítettek irodalmi hagyományára utaló elem a qumráni közösség irodalmában Ezékiel könyvének hatása. Az etióp Henok-könyvben leírt trónlátomás és égi utazás Ezékiel trónlátomásának (Ez 1,10) irodalmi elemeit és látomás-motívumait használja. Más qumráni művek, mint amilyen a Damaszkuszi Irat szövege is, gyakran támaszkodnak Ezékielre; a nemrég kiadott qumráni Ezékiel-értelmezés pedig újabb bizonyítéka a fogság korában élt próféta rendkívüli súlyának és népszerűségének a qumráni közösség hagyományában.

Mit jelenthetett a hagyományozók számára ez az önálló tartalmú hagyomány? Tekintsük egyszerűen csak lokális hagyománynak, egy olyan, esetlegesen létrejött csoport irodalmának, amelyre a mezopotámiai környezet intezívben és tartósabban hatott, mint másokra? Vagy lehet ennek a hagyománynak olyan tartalma, amely hordozóit valamilyen formában meghatározza; találhatók-e benne olyan tartalmi elemek, amelyek azt jelzik, hogy a művek szerzői és olvasói valamilyen közös tulajdonsággal vagy közös céllal rendelkeztek? Mindezt legjobban a kortárs, azaz a fogság utáni zsidó hagyomány teljes háttérben vizsgálható. Ezt a háttérrel Deutero- és Trito-Jesaja, Zakariás, valamint a többi, fogság utáni próféta művei, az ekkor keletkezett történetírói munkák, Ezra, Nehemja, a Krónikák könyvei jelentik. Ebben a környezetben fontos helye van egy olyan műnek, amelyet nem szokás önálló elbeszélésként emlegetni; ez a mű a korábbi hagyomány megszerkesztése immáron végleges formában: az ún. Papi kódex, a mózesi Ötkönyv és Józua könyve szövegének végleges alakja. A mű keletkezési ideje ugyancsak a babilóni fogság kora, vagy a perzsa kor eleje (Kr.e. 5. század)

A Henok könyvének legkorábbi hagyományrétegébe tartozó Virrasztók könyve (1Hen 1—36) tartalmaz egy olyan elbeszélést, amely a Papi kódex hagyományában is szerepel. Ez az „angyalok bukása”-nak története (Gen 6,1—4). A Genesis elbeszélése, amely mindössze négy versből áll, meglehetősen szűkszavú. Az elbeszélés „istenfiak”-ról (bny'lhym) beszél, akik, meglátván az emberek leányait, feleségül veszik őket, gyerekeket nemzenek velük. Mindez pedig akkor történik amikor a rp'ym (a Bibliai hagyományban: óriások) „a Név (az istennev?) emberei” ('nsh hsm) éltek a földön.

A Virrasztók könyvének elbeszélése ugyanerről az eseményről jóval részletesebb: itt az égitestek, illetve természeti jelenségek neveit viselő Virrasztók ('yryn) esküvel szövethetnek a Hermon-hegyen, majd leszállnak az emberek lányaihoz, akikkel óriás gyermekeket nemzenek. Az óriások elpusztítják a föld termését és

az ember munkáját, végül pedig egymást kezdik öldösni. A Henok-könyv hagyományában több helyen is szerepel a Virrasztók büntetése, annak említése, hogy a Virrasztókat megkötiözik, és ítéletük meghozataláig a föld mélyére vetik őket¹¹.

A történet mindkét változata — a Virrasztók könyvében és a Genesisben szereplő elbeszélés is — a vízözön büntetésének indokaként szerepel. Eredetileg valószínűleg egyik elbeszélés sem tartozott a vízözön-történethez, hiszen mindkettő külön büntetést említ az istenfiak, illetve a Virrasztók tette után (Gen 6,3 szerint az ember életkora akkortól kezdve csak 120 év lehet). A Genesis elbeszélés-sorozatában, azaz a Papi kódex őstörténetében az istenfiak története csak egy az őstörténet eseményei közül — a Henok-hagyományban azonban ez a teremtés óta történt első esemény, a Henok-hagyomány ugyanis nem vesz tudomást az Éden-történetről és az első emberpár bűnbeeséséről. A Papi kódex őstörténetében a bűnbeesés-történet jelenti a rossz eredetét — az „istenfiak” története tehát már nem lehet annak oka.

A Henok-hagyomány teológiájában viszont a Virrasztók története jelenti a rossz eredetét. A Genesis 2. fejezetében, az Éden-történetben az ember egy tilalom aktív megszegőjeként idézi saját fejére a büntetést — a Henok-hagyományban viszont az ember védtelen, kiszolgáltatott tárgya a saját szféráján kívül eső erők törekvéseinek, a rossz tehát itt a történeti-emberi szférán kívül eső dolog. A fogság utáni zsidó irodalmi hagyomány egésze egyébként a rossz eredetének az Éden-történetet tekinti.¹²

A Henok könyvében szereplő másik régi hagyomány, a Csillagászati könyv (1Hen 72—82) kozmikus titkok kinyilatkoztatásait tartalmazza, amelyeket kiválasztott személyek számára Henok közvetít. A Csillagászati könyvben egy naptár körvonalazódik, amely — a fogság utáni korból ismert hivatalos papi kalendáriumtól eltérően — a 364 napos szoláris év rendszere alapján számítja az időt. Erre a naptári rendszerre épül a jóval később (Kr.e. 2. század közepe), valószínűleg Qumránban írt, a qumráni közösség életében mindenestre nagy szerepet játszó Jublieumok könyve történeti elbeszélése.

3

A qumráni könyvtár bizonyos, a közösség saját értékelésében fontosnak látszó művei alapján korábbi eredetű karakterisztikumok is meghatározóak: a rossz eredetének saját, a fogság után hivatalossá vált Papi kódex teológiájától eltérő, és a determinizmus csíráit magában hordozó felfogása; az ezoterikus, bizonyos közvetítőn keresztül csupán egy, kiválasztott közösségnek kinyilatkoztatott tudás elképzelése; valamint a hivatalosként ismert naptártól eltérő saját naptár (ez utóbbi a Henok-hagyomány legrégebbi rétegében a kinyilatkoztatások egyik tárgya). Ugyancsak a pozitív meghatározáshoz tartozik bizonyos, a zsidó hagyomány egésze által ismert művek — mint Dániel, Ezékiel könyvei — különleges helye a qumráni közösség hagyományában, e művek magyarázata és utólagos kiegészítése a közösség által létrehozott irodalomban.

A fentiek alapján feltételezhető egy olyan csoport megléte a babilóni fogság és a Kr.e. 2. század közötti időszakban, amelynek tagjai hasonló gondolkodású, közös hagyományt ápoló és bizonyos közös szokásokkal (naptár) rendelkező emberek voltak. Nem tudni pontosan, ez a közösség mikor és hol jött létre — Mezopotámiában-e, vagy a visszatérés után; nem ismert az sem, mikor tértek

vissza¹³. Nem tudjuk, mikortól kezdve létezett az említett szellemi hagyományon kívül más olyan eszköz, szokás, viselet, rituálé, vagy éppen a közösség megtartását szolgáló szabályzat¹⁴, amely a csoport elkülönülése, megkülönböztetésének célját szolgálta volna. A Henok gyűjtemény erre nézve nem ad támpontot.

A fogság után hazatért zsidóság identitásának meghatározója az elkülönülés: a hazatértek elkülönülnek „az ország népeinek tisztátalanságától” (Ezd 6,21), az „idegenek fiaitól” elkülönült csoport számára olvassák fel ünnepélyesen a Tórát, és ezek kötnek Istennel új szövetséget (Neh 9—10). Az idegenekkel való keveredés vádjá szüli az Ezdrás könyvében olvasható rendelkezést, amelynek értelmében az idegen feleségeket el kell bocsátani (Ezd 9—10). Ez a felfogás már nem azonos a korábbi, deuteronomikus hagyományban uralkodó „választott nép” képpel. Eredete minden bizonnyal a fogság élményére és körülményeire vezethető vissza, hiszen idegen környezetben az identitást leginkább a más csoportoktól való elkülönüléssel lehet elérni.

Nem vállalnak közösséget népük hellénizált részével a Kr.e. 2. században, az ún. antiokhoszi válság idején a haszidok, azaz jámborak. IV. Antiokhosz Epiphanész (Kr.e. 175—163) szeleukida uralkodó egységes birodalmi kultuszt akart teremteni, ám a birodalmában élő, a vallási előírásokat betartó zsidók csoportja elviselhetetlennek érezte az ebben való részvételt. Ezeknek az embereknek a szemében azonban nemcsak az idegen hatalom látszott ellenségnek, hanem saját népük hellénizáltjai is, azaz az életmódjukban, műveltségükben „görög” modellt követő honfitársaik is. Az Antiokhosz-ellenes felkelés élére egy vidéki papi család tagjai álltak, bázisát pedig a haszidoknak nevezett vallásos csoport adta: róluk a felkelés történetét megörökítő Makkabeusok könyvei többször is megemlítik, hogy a felkelés előtt már „kivonultak”, és a júdai dombvidék barlangjaiba húzódtak vissza.

A qumráni közösség bázisát azonban valószínűleg nem a haszidok alkották. A közösség kiköltözése és teljes elkülönülése mindenképpen a felkelés győzelme után, az önálló államot alapító Makkabeus-család uralkodása idején történt. A kivonulás okát nem tudjuk. Valószínű, hogy a külön közösség alapításának egyik oka a naptárrendszerrel kapcsolatos nézeteltérés. Dániel könyvének az antiokhoszi válság idején írt egyik része azt állítja Antiokhosz Epiphanészről, hogy „megváltoztatta az időket és a törvényt” (Dán 7,25), vagyis valamilyen naptári rendszerrel kapcsolatos intézkedést vezetett be. Ismeretes az is, hogy a közösség fennállásának idején a hivatalos jeruzsálemi kultusz eltért a közösség szoláris naptárától¹⁵ — a makkabeus (hasmóneus) dinasztia tehát nem állította vissza vagy nem vezette be azt a naptárt, amelynek létjogosultságát a későbbi közösséghez tartozók egyedül érvényesnek ismerték el. Az ünnepek időpontja, a velük kapcsolatos szertartások rendje a naptártól függött, így a szoláris naptárhoz ragaszkodók csoportját a más rendszerű időszámítással eleve kizárták a templomi kultusból.

4

A közösség létrehozói az elkülönülés előtt is saját joghagyománnyal rendelkeztek. Erre utal az a levél, melynek szövegét több példányban is megtalálták a 4. qumráni barlangban. A polémikus hangú levél meghatározza azokat a pontokat, amelyekben a közösség nézetei nem egyeznek a „sokaság” (rwb h'm) nézeteivel. Első helyen a már említett 364 napos naptár olvasható, majd a vallási gyakorlattal kapcsolatos magyarázatok következnek. A szerző(k) felfogása ebben a papi

arisztokrácia, a szaddukeusok felfogásával rokon. Úgy tűnik tehát, a közösség létrehozói a papi arisztokrácia köréből származtak, és a naptár és a vallásos gyakorlat értelmezésének kérdéseiben szembefordult a jeruzsálemi szentély papságával.¹⁶

A későbbiekben a társadalomtól való elkülönülés egyik eszköze az életformát meghatározó szervezeti szabályzat volt. A qumráni telep életét a Közösség szabályzata címen ismert regula irányította, szigorúan megszabott hierarchikus rend szerint. A szövegnek számos töredéke került elő. A töredékek különböző korokból származnak, és tartalmuk koronként változik (ezek majdani elemzése ad képet arról, milyen változások történtek a közösség fennállása alatt). A Szabályzat a közösségbe lépésként a vagyon felajánlását írja elő. A jelölt testi, lelki, szellemi alkalmasságát próbaidő letöltésével bizonyíthatta, és csak ezután nyert felvételt a közösségbe. A felvétel végleges volt, önkényesen nem szakíthatta meg senki. A szabályzat megszegőit vétségük arányában sújtották büntetéssel — közülük legsúlyosabb a kizárás volt.

A későbbi szerzetesi regulákhoz sok vonásban hasonlító Közösség szabályzata mellett ismeretes Qumránból egy másik szabályzat, a Damaszkuszi Irat című mű. Ez, bár példányai a qumráni (és feltehetően a jerikói) telepről kerültek elő, valószínűleg a nem zárt közösségben élők életét szabályozta, és későbbi, mint a Közösség Szabályzata¹⁷. Mivel a szöveg házakat, jószágot, szolgálókat, pénzforgalmat és a közelben élő „pogányok”-at említ, bizonyos, hogy olyan, a közösséghez tartozó tagokhoz szól, akik városban vagy falvakban, családi közösségben élve vallották magukat az irányzat tagjainak. Ez a réteg jórészt ismeretlen előttünk, pedig ők jelenthették a zárt közösségek számára a bázist, az ő körükből kerülhettek új tagok a telepekre; ez a szabályzat szolgálhatta tehát az elkülönült csoportok újratemetését, míg a szigorúbb Közösség szabályzata a zárt csoportok fenntartását szolgálta.

A veszélyeztetett közösség az egyik speciálisan qumráni műfajban, a pesarim-ban tűnik fel. Ezek a művek különböző prófétai művekhez írt interpretációk, „megfejtés”-ek, amelyek párhuzamot látnak a prófétai szövegben említett események és a közösséggel történt események között, és így szólnak a közösség történetéről, jövőjét illető várakozásairól. Ezek a szövegek említenek egy konfliktust, amely a külvilág és a közösség között zajlott le, amikor is a Gonosz Papnak nevezett személy megjelent körükben egy ünnepük alkalmával, és támadást intézett a közösség vezetője ellen, akit Igaz Tanító néven említenek a szövegek.

A rejtélyes eseményeket más-más személyekkel hozták kapcsolatba. Az bizonyos, hogy a Gonosz Pap valamelyik hasmóneus uralkodó lehetett, Kr.e. 142-től ugyanis az uralkodók a főpapi funkciókat is gyakorolták. A Gonosz Papot számos személlyel próbálták azonosítani. A mai viták egyik legnépszerűbb jelöltje Jónátán (Kr.e. 160—143), míg mások szerint a szöveg az Alexandrosz Jannaios (Kr.e. 103—76) uralkodása alatt zajlott konfliktusra utal.¹⁸

A prófétai interpretációk szerzője vagy szerzői saját hagyományukat állítják mércéül a többi csoport számára, ezt a hagyományt tartja isteni kinyilatkoztatásból származónak. Ez a szemlélet jelenik meg a szövegek egész szimbolikájában: a közösség tagjait a kiválasztott törzs, Júda nevével, míg az összes kívülállót Izrael nevével jelöli (utóbbin belül még egyes csoportokat további nevekkkel is jelöl). A szövegek szerzője ezoterikus, a kívülállók számára alig érthető nyelvet alakított ki, jelképek bonyolult rendszerével. A közösség eszkatologikus várakozásait a közösségnek a külvilággal való konfliktusa határozza meg: a Habakukk-peser „az utolsó papok”, azaz valószínűleg a hasmóneus-dinasztia két utolsó tagjának, a trónért egymással versengő II. Hürkanosznak és II. Arisztobu-

losznak a bukását jövendőli meg, bizonyára már a bekövetkezett események ismeretében (Kr.e. 63-ban Pompeius, szíriai hadjárata során a hasmóneus királyság területét is elfoglalta, s így az önálló királyság ezen a területen megszűnt). Ezt a fordulatot a qumráni közösség tagjai, mint az a kommentárból kitűnik, büntetésként értékelték, mégpedig olyan bűn büntetéséeként, amelyet az utolsó hasmóneusok valamelyik őse követett el a közösség és annak vezetője ellen. Elképzelésük szerint ez a büntetés az eszkatologikus vég, a népek fölött tartott istenítélet kezdete volt.

Jegyzetek

1. A régészeti emlékekről összefoglalóan ld. E. M. Laperrousaz: *Qoumrân. L'établissement esséien des bords de la Mer Morte. Histoire et archéologie du site*, Paris, 1976.; I. D. Amuszin: *A holt-tengeri tekercsek és a qumráni közösség*, Gondolat, Budapest, 1986. 9—45. o. 2. Id. Plinius idézett művének magyar fordítása: C. Plinius Secundus: *A természet históriája* (ford. Váczy K.), Kriterion, Bukarest 1973; Alexandriai Philón műveinek kiadása: L. Cohn — P. Wendland (ed.), *Philoni alexandrini opera quae supersunt* 1—6, Berlin 1915; Josephus Flavius *Antiquitates*-ének magyar fordítása: *A zsidók története* (ford. Révay J.), Gondolat, Budapest, 1966. 1980; a *Bellum Judaicum* fordítása: *A zsidó háború* (ford. Révay J.), Gondolat, Budapest, 1963. 3. A kéziratok megtalálása óta számos elmélet született arra vonatkozóan, milyen más, ókori (sőt középkori) ismert csoporttal lehetne a könyvtárat létrehozó közösséget azonosítani. Legújabbban N. Golb próbálta őket a zsidó háborúban részt vevő zelótákkal kapcsolatba hozni, ld. u.ó.: *The Problem of Origin and Identification of the Dead Sea Scrolls*, Proceedings of the American Philological Society 124. (1980) 1—24. o. Az elfogadott azonosítás ellen megfontolandó érveket hoz fel Ph. R. Davies: *How not to do archeology. The Story of Qumran*, *The Biblical Archeologist* 51. 2 (1988) 203—207. o. 4. Henok első könyvének a görög szöveg alapján készült magyar fordítása: (ford. Hamvas Béla) *Henoch Apokalypsise*, Budapest, 1945., 1989. (Vízöntő Könyvek, hasonmás kiadás). Az ószövetségi apokrifek összefoglaló, máig is standardnak tekinthető fordítása: R. H. Charles: *The apocrypha and Pseudoepigrapha of the Old Testament in English* 1—2, Oxford, 1913/1973. Újabb, gyűjteményes fordítás: J. H. Charlesworth: *The Old Testament Pseudepigrapha* 1—2, Garden City—New York 1983—87. 5. Az említett művekből magyar fordítás olvasható Komoróczy Gézátló M. Burrows: *A holt-tengeri tekercsek* (Budapest, 1961) című könyvének függelékeiben. A szövegek többsége a *Discoveries in the Judaean Desert* (Oxford) sorozatban jelenik meg folyamatosan; emellett, folyóiratokban és önálló formában más szövegpublikációk is jelennek meg. 6. Az arámi nyelvű Henok-töredékek kiadása J. T. Milik (ed.), *The Books of Enoch. Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*. Oxford, 1976. 7. Ilyenek az *Óriások könyve* (The Book of Giants) címen összegyűjtött töredékek Milik idézett szövegkiadásában. 8. Összefoglalóan J. C. Vanderlam: *The Growth of the Enochic Tradition*, Missoula, 1984. 9. J. T. Milik: *Dix ans de découvertes dans le Désert de Juda*, Paris, 1957. 10. J. Strugnell — D. Dimant: *4Q Second Ezekiel, Revue de Qumrân* 49—52, tome 13, fasc. 1—4 (1988) 45—58. o. 11. 1.Hen. 10.4—6, 13.1—3, 21, 68.5. 12. Péld 3,18, 11,30, 15,4, Zsolt 8,4—8, 103,14, 29, Jólé 2,3 Sir 3,20, Ben Szíra 15,11—14, utóbbi kifejezetten a szabad akaratot hangsúlyozza a bűn eredetével kapcsolatban. 13. A *Damaszkuszi Irat*, amely a közösség tagjait „Cádóc fiai”-nak nevezi, többször (VI.15, 19, VII.19, 21 = XIX.34, XX.12) említ egy Damaszkuszban létrejött „új szövétség”-et. Az esemény idejét és helyét eddig nem sikerült megnyugtatóan azonosítani. 14. A *Közösség Szabályzatának* több, különböző korú töredéke is előkerült. A töredékek tartalmi eltéréseket mutatnak — ezek az előírások változásait jelzik az idők során. 15. A Habakuk-peser egy helye (1Q pHab XI.4—8) említi, hogy a Gonosz Pap egy ünnepen jelent meg az Igaz Tanító „száműzetésének helyén”, hogy őt és társait „botlásra kényszerítse” „nyugalom szombatjának napján”. A szöveg alapján arra lehet következtetni, hogy a közösség ünnepeinek időpontjai nem estek egybe a hivatalos naptár ünnepeivel. 16. L. h. Schiffman: *The New Halakic Letter (4Q MMT) and the Origins of the Dead Sea Sect*, *The Biblical Archaeologist* 53.2 (1990) 64—73. o. 17. A *Damaszkuszi Irat* bizonyos részei a *Szabályzat* szövegétől függenek. A kérdésről ld. Amuszin, im. 102. o. 17. Az azonosításokról ld. G. Vermes: *The Essenes and History*, *Journal of Jewish Studies* 32 (1981) 18—31. és Amuszin, im. 228—231. o.

MEDVIGY MIHÁLY

A régi keleti szerzetesség társadalomépítő jellege

A szerzetesség nem keresztény eredetű történelmi jelenség. Az ember természetének általános hajlamaiban gyökerezik. Megtaláljuk a hinduizmus és a buddhizmus indiai, kínai, tibeti, mongóliai és japán kolostoraiban; a zsidóságban mint esszénusokat, a qumráni közösség tagjait; az iszlámban mint szúfikokat és derviseket; sőt a Kolumbus előtti Amerikában is, ahol kolostori közös életet élt mind a nőtlen azték papság Mexikóban, mind a Napisten szúzei Peruban. Ilyesfélék voltak az ókori Róma Vesta-szúzei is. A szerzetesség ugyanis, mint társadalom-történeti jelenség nem egyéb, mint vallási szempontokkal indokolt *kivonulás a társadalomból* akár a teljes magányba, akár egy mesterségesen kialakított újszerű társadalomba.

Az ily értelemben vett keresztény szerzetesség nem vezethető vissza Jézus Krisztus szavaira vagy rendelkezéseire. Sem ő, sem apostolai nem hagyták el a társadalmat, hanem benne éltek olyannyira, hogy Jézus még az adót is hajlandó volt megfizetni (Mt 17,24-27). Adott ugyan evangéliumi tanácsokat — lemondást a vagyonról és a családalapításról, sőt szakítást az addigi családdal is — csakhogy nem a világtól való elszakadás érdekében, hanem épp a meglévő társadalom átalakítása, evangéliumivá tétele végett, hogy felszabaduljon az igehirdető a Krisztus nyomában végzendő nagyszabású társadalmi munkára: Isten országának építésére embertársai között.

Az evangéliumi tanácsok elméletét mint a szerzetesség alapját már a középkorban dolgozták ki. A keresztény szerzetesség az ókorban, létrejöttének kezdeti évszázadaiban korántsem olyan volt, amilyennek ma ismerjük, vagy amilyennek a II. Vatikáni zsinat most elvárja. A keresztény liturgiához hasonlóan a keresztény szerzetesség is csak hosszú fejlődés során alakította ki középkori és újkori formáit. E folyamatban számos oly mozzanat is felbukkant, amit sem lélektani vagy társadalmi erkölcsi, sem hittani szempontból sem helyeselhetünk.

Természetesnek kell tartanunk, hogy a „világ elhagyásának” igénye jelentkezett nemcsak a pogányoknál és a zsidóságban, hanem a keresztények között is. Soraikban mindig voltak kevésbé társulóképes egyéniségek, akik nagyra értékelték a szemlélő életmódot (a biosz theorétikoszt), amelyben a platóni beállítottságú görögök, a görög keresztények is, a legmagasabbrendű emberi tevékenységet látták. Elébe helyezték a családi együttélésnek vagy a városi közéletnek, sőt még a tevékeny emberszeretet gyakorlásának is. Nem véletlen, hogy a görög keresztények a szerzetesházat mint a szemlélődő élet színhelyét „gondolkozdnak” (phrontisztérionnak) nevezték. A kereszténységben — és a kereszténységen kívül is — mindenkor az elvonultság volt a huzamos istenélménynek, az úgynevezett misztikának magától értődő életformája (vö. 1Kor 7,32-34).

Az elmélyedő semmittevés (hészükhia), amely először csak a kevesek hivatottsága volt, tömeges szükségletté vált a nagy keresztényüldözések idején. Leg-

inkább a keleti, görögül beszélő városokban, ott, ahol a kereszténység leginkább terjedt, életveszélyessé vált keresztény hitet vallani. Amikor pedig az üldözés helyébe a teljes vallásszabadság lépett, sőt a 4. sz. végére a Birodalom államvallása lett a kereszténység, csak a pogány istentiszteletek voltak megtiltva. A lakosság életvitele mit sem változott. Mindenki úgy gondolkodhatott, ahogyan jónak látta. A pogányok továbbra is pogányok maradtak; az úgynevezett keresztények túlnyomórészt még nem voltak megkeresztelve, hanem hosszú évekig készültek a keresztény erkölcsök vállalására, vagy már elhagyta őket a bűn. A felnőttkorban megkereszteltek erkölcsége magasabb színvonalú volt a gyermekkorban megkereszteltekénél. Az ókori üldözések hosszabb szüneteiben, vagy teljes megszűnte után is a hívő ember számára lelkiismereti válságokat okozott az egyáltalán nem keresztény hagyományú, sokhelyütt nem is keresztény többségű társadalomba való beilleszkedés. Ilyen helyzetben született az alexandriai Kléménsz *Nevelő (Paidagógosz)* című írása, az első keresztény erkölcs-tan az üldözések korának egy békéesebb szakaszából, amely fényt vet a görög városi életmód jellegzetességeire is.

A tömeges pusztába-menekülés tehát, amelyet a Decius- és Diocletianus-féle kegyetlen keresztényüldözések váltottak ki, nem szűnt meg a vértanúk korának elmúltával sem; sőt tovább fokozódott, és valósággal divattá vált minden társadalmi rétegben, még az igen jómódúak körében is. A rabszolga gyakorlatilag szabaddá vált, ha sikerült monostorba jutnia. Csakhogy a későókori császárok idején a szabad születésű kézművesek szemében is gyűlöletes színt öltött a társadalmi élet, és kívánatosá vált a szerzetes-állapot. Az állami törvények tudniillik akadályozták az iparúzóknak szabad pályaválasztását, és az apa foglalkozásának folytatására kötelezték a fölserdült fiút is. Sokak számára a szerzetesélet vállalása egyet jelentett a szabadsággal, főként ott, ahol közel volt az oázisos sivatag: elsősorban Egyiptomban, de Szíriában és Palesztínában is.

Az utolsó keresztényüldöző császár, Iulianus Apostata halálát követő évtizedben, 372 táján csupán Egyiptomban mintegy tízezer volt a férfi szerzetesek száma. Ezekről függetlenül számos női szerzetes-település is létezett. Mindegyikük népessége — a 460 táján elhunyt Kürroszi Theodórétosz *Szerzetestörténete* szerint — elérte a 250 főt. Tehát virágzott az ősi keresztény szerzetességnek mindkét formája, a remeteség és a társas együttélés mind a férfiak, mind a nők körében. Nyitva állt egy harmadik út lehetősége is; a „belső emigráció”, amikor valaki úgy vonult ki a társadalomból, hogy odahaza maradt. Ezek voltak az aszkéták, vagyis az önmegtartóztatók. Szegénységben és a családi életől való lemondásban igyekeztek képessé tenni magukat a hészükhiára, az isteni igazságok zavartalan szemléletére, és ezáltal — Kléménsz Alekszandrinosz és Órigenész szóhasználata szerint — „gnosztikus kereszténnyé” válni a szó helyes értelmében. Továbbra is városuk vagy falujuk lakói maradtak, de céljuk elérésére a szűzesség megőrzését vélték a legfontosabb feladatnak. Emellett kerülték a földi foglalatosságokat és az úgynevezett „világgal” való érintkezést. Idejük legnagyobb részét az istentisztelet színhelyén, az „egyházi házban”, az oikosz ekkléziasztikosz-ban közös imádsággal töltötték. Többször összejöttek a nappal és az éjszaka folyamán.

Minden helyi egyházban számos férfi vagy női aszkéta élt. Órigenész szerint a hívek külön osztályát képezték. Ő maga is közéjük tartozott. Alexandriában, a keresztény Egyiptom fővárosában egyesek már a 3. évszázad végén már valamelyes közös életre szervezkedtek egy Hieraklász nevű tanító körül. Mások a

városon kívül magányos házakba húzódva gyakorolták az önsanyargatást és a szemlélődést. Caesariai Euszebioszal szólva éltek a „filozófus-életet”.

A szerzetesség azonban továbbfejlődött, és sajátos „elidegenedés” keletkezett a tartalom és a forma között. Az eszközjellegű mozzanatok — a világ elhagyása, a nemi önmegtartóztatás, az önsanyargató gyakorlatok — kiszakadva természetes összefüggésükből *öncéllá* kezdtek válni. A világtól való elszakadás magában való értéké minősült, sőt a tökéletesség fokmérőjét látták benne. Az 5. századi eredetű *Apophthegmata Patrum* (Az atyák jeles mondásai) című gyűjtemény egy elbeszélése igen jellemző erre a gondolkodásmódra. Eszerint II. Theodosziusz császár, aki 408 és 450 között uralkodott, a keresztény tökéletesség legmagasabb fokán állt, mert annyira el tudott szakadni a világtól, hogy a cirkuszi játékok legizgalmasabb fordulataira sem figyelve kéziratokat másolt a konstantinápolyi hippodrom császári díszpáholyában, a kathizmában.

A keresztény szüzesség is elszigetelődött evangéliumi velejárójától, az „Isten országa” terjesztésétől. Az Isten országát — az istennév használatától óvakodó zsidó szóhasználat szerint a „mennyegek országát” (Mt 19,12) — amely miatt az ember lemond a házasodásról, a túlvilági „mennyorszagra” kezdték érteni. Szerintük a szüzi élet egymagában drága kincs, angyalmódra való élet (biosz angelikosz), amelyet egyéb emberi értékek feláldozása árán is őrizni kell. Ki kell válni érte a társadalomból, és rendszeresen kell imádkozni, hogy megterthassa az ember.

Megrendítő, hogy Hieronymus (Szent Jeromos) milyen embertelen módszereket ír elő egy még születése előtt Istennek ígért szűz nevelésére (107. levél, „*ad Laetam*”). A kislány jelenlétében csak istenes dolgokról beszéljenek; ne tudja meg, hogy mire valók a hangszerek, világi dalokat se ismerjen, énekelje a zsoltárokat! Még a szolgálatára rendelt nócseledek is legyenek elszigetelve a világtól. Aki vele foglalkozik, ne szép leány legyen, hanem komoly, sápadt, elhanyagolt külsejű aggszűz. A leány csak egészen kiskorában táplálkozzék hússal, vagy inkább még akkor sem; inkább növényi ételeket fogyasszon, nagyritkán halat. Mindig úgy egyék, hogy utána is éhen maradjon! Ne egyék a szüleivel együtt, nehogy megkívánja ételeiket! Fogalmazni a biblia szavaival tanuljon! Még templomba se mozduljon ki hazulról anyja nélkül. Mint nagyobbacska lány már ne fürödjék, hiszen még önmaga előtt is szégyenkeznie kell. Sőt már ne is a szülői házban nevelkedjék, hanem apácázárdában!

Hasonlóképpen önértékké emelkedtek az önsanyargatás különféle válogatott módjai, amelyek csaknem felértek a vértanúk kínjaival. Főleg a keleti aszkétaság hajlott a szertelen fakírkodásra. Nem mosakodtak. Kifeküdtek a mocsárba, hogy a szűnyogokkal csípezzék magukat, amelyek oly fájdalmat okoznak, akár a darazsak. Embertelenül böjtöltek, például a negyvennapos nagyböjt folyamán csak káposztalevéllal táplálkoztak. A szent negyvennap alatt esetleg le sem feküdtek, hanem állva, falnak támaszkodva töltötték az éjszakát. Egyesek, a „memoríták”, sírboltokban éltek; mások cellába falaztatták magukat, és évek során csak egy ablakon át érintkeztek a külvilággal. Ismét mások sziklához láncolva éltek. Voltak, akik az emberlakta vidékektől távol, hajléktalanul kóboroltak, állatok módjára gyűjtögető életmódot folytattak (görögül boszkoí, „legelészők”); gyökereket ettek (rap-hano-fagia) vagy a szabad ég alatt aludtak a pusztá földön (khamai-únia). Szent Jeromos Rómában töltött ifjú évei után a szíriai Khalkisz-pusztában három éven át próbálkozott ilyen élettel, de ráment az egészsége.

A túlzó aszkézis sajátos formája volt az oszlopok tetején eltöltött élet. Ezek az „oszlopok” — a keleti ikonokon látható hagyományos ábrázolás szerint — toronyszerű építmények voltak, hasonlóan az iszlám mecsetjei mellett emelkedő minarékhöz, ahonnan a „műezzin” ma is ugyanúgy hallatja figyelmeztető szótát, mint ahogy valaha a keresztény oszlopos aszkéta beszélt a köréje sereglő hallgatókhoz. Egyikük, egy Alüpiosz nevű, hatvanhét évet töltött el oszlopon.

A magányba húzódás, a pusztaságba menekülés, a közösségi munkafelosztásból való kikapcsolódás lényege szerint nem társadalmat építő, hanem éppen társadalombomlasztó jelenség. Csakhogy belőle lélektani szükségszerűséggel „mesterséges” társadalmak fejlődtek, kívül az elhagyott „természetszerű” társas életen. Az elszigeteltségnek ugyanis veszedelmei vannak, nem is annyira erkölcsi, mint inkább lélektani szempontból, miként a börtöncellában, az egyszemélyes úrhajóban vagy éppen a pusztaságban. Az arabok és a bibliai zsidóság is úgy tudta, hogy a sivatag a gonosz szellemek, a dzsinek tanyája. A mélységes csendben vagy a sivatagi homok állandó zizegésében káprázatok és rémlátások jelentkeznek. A kísértő meg akarja zavarni a hészükhiát, a lélek zavartalan szemlélődését, ami az emberi tökéletesség csúcsa volna. A magányos harchoz a segéderőket a társas együttélés hozza, ami tapasztalatcserét és lelki vezetést is biztosít főleg a fiatalabbak számára.

Így jöttek létre a társas remeteségek, egymáshoz viszonylag könnyen elérhető közelségben letelepedett magánykeresők kunyhóiból. Ezek voltak a laurák, szerzetes-falvak, elsősorban Alsó-Egyiptom területén a szkétiszi és a nitriai meg a phaiumi oázisokon. A Thébaisznak nevezett Felső-Egyiptom szolgáltatta aztán a szerzetesség történetének egy egészen újszerű állomását. Ez már nem magány volt, nem is társas magány, hanem munkafelosztáson alapuló társadalom: közös élet, közös biosz. Tabennisziben, a Nílus szigetén kezdeményezte Pakhómiosz, egy kiszolgált katona. Ő is a pusztába vonult egy remetéhez, majd katonai tábor mintájára szerzetestelepet szervezett, az Isten kaszányáját. Volt ott újoncok a belépőknek, fogadalomtétel, egyenruha, közös háztartás, kurtjelekre folyó napi- és tizenkét órára összejövetellel közös imádságra, napközben kékezi termelő munka az ingyen nyersanyagok, a nílusi sásnak feldolgozásával kosarakká, takarókká, szőnyegeké.

Ami a legfontosabb: Pakhómiosz szolgálati szabályzatot, regulát alkotott, gondoskodva benne büntetésekről is a szabálysértések megtorlására. A tagok tizedesek és századosok vezetésével csoportokba szerveződtek. Pakhómiosz igen hangsúlyozza az irántuk való engedelmeséget, amely így lett szerzetesi erény. Az egész közösség feje az apát: arámiul abbá (apa), görögül hegúmenosz (vezető) vagy arkhimandrita, azaz a mandrának (a szerzetes-telepnek) másszóval monasztérionnak, gazdasági egységű monostornak a főnöke. Minden szerzetesnek meg kellett tanulnia olvasni, a zsolnárokat kívülről is tudni kellett. Az apát időről-időre lelki oktatásban részesítette a társakat, és az ünnepnapokon miseliturgiára vezette őket. Számos hasonló telep jött létre a közös szabály alatt. Pakhómiosz lett az egész szervezet főapátja, és rendszeresen végiglátogatta a telepeket. A 340-ben alapított főmonostornak még az ő idejében 3000 tagja volt; utóbb 7000 fő. A szerzetesek kezük munkájával tartották el a közösséget. A gyékénytermékek eladásán kívül földművelésből és hajóépítésből éltek. Minden telep saját hajóján szállíthatta az árut a városi piacra. A keresmény feleslegét kiosztották a szegényeknek. A telepnek szerzetes-gondnoka volt (oikonomosz), aki gondoskodott a termékek eladásáról és a szükségletek beszerzéséről a fő-

monostori főgondnok (megász oikonomosz) ellenőrzése alatt. Palladius kisázsiai püspök 420 táján írt művében számszerű adatokat közöl alighanem egy alexandriai szerpap azóta elveszett tudósítása alapján. Eszerint Thébaiszban a páropoliszi szerzetesközösség 300 tagja között élt 16 tímár és szabó, 7 kovács, 4 asztalos és 12 tevehajcsár. Az 5. század elejére az egész pakhómioszi szervezet 50000 tagot számlált.

A szíriai sivatag, a Sinai-félsziget és Egyiptom egyéb, nem-pakhómioszi monostorairól, amelyek szintén virágoztak, most nem kívánok szólni, mert csak a fejlődés fővonalát akartam megrajzolni. Az utolsó állomás egy nagy egyházatyával függ össze a 4. században: Szent Baszileiosszal, a pontoszi Neo-Caesaria főérsekével. Még áldozópap korában szerzetes-apát volt, és két szabálykönyvet is írt tanítványai számára, akik részben remeték, részben közös-életűek voltak. Nem volt azonban lelkes híve a remete-életnek. A magány nem ad módot a testvéri szeretet gyakorlására, noha az volna a leglényegesebb keresztény erény. Nem kedvelte továbbá a hadsereghez hasonlatos, egyéniség-elnyelő, százakat és ezreket egyesítő szerzetes társadalmakat. Szabályzatai sem a későbbi fogalmak szerinti szerzetes-regulák, vagyis nem a közület alkotmányát és igazgatási jogát tartalmazzák, hanem lelki olvasmánynak valók; inkább erénytan és aszkétika. A két Baszileiosz-regula, terjedelme ellenére, a nyugati rövid Ágoston-regulára hasonlít. Bárkik elfogadhatják a magukénak, de egyszersmind mindenkinek elégtelenek.

Baszileiosz újításai inkább monostorainak életében mutatkoztak. Családias együttélést kívánt, mintegy harminc tagú közösséget, amelynek atyai lelki vezetője az apát. Nem nehezen megközelíthető helyekre, hanem városok közelébe telepítette őket. Ezzel zárult a szerzetesélet ókori fejlődése. Pakhómiosz korában nyilvánvalóvá vált, hogy a szerzetesközösségek rászorulnak a társadalomra, belőle táplálkoznak, tőle kapják utánpótlásukat is.

Baszileiosz a már Pakhómiosznál nyomatékosan hangsúlyos engedelmesség mellé bevezette az igénytelen szegénység mint szerzetesi erény követelményét is. Erre hivatkozva törekedett adómentességet biztosítani monostorainak. A szerzetesség ugyanekkor megindult a városi intézménnyé válás útján. Nagy Theodosius császár 390-ben megtiltotta ugyan, hogy a szerzetesközösségek városban telepedjenek meg, de két év múlva nagy társadalmi nyomásra vissza kellett vonnia a törvényt. Konstantinápoly, az új Róma, híres lett monostorairól. Hangoztatták, hogy Baszileiosz szabályait követik, de valójában megírták mellé a saját törvénykönyvüket is *Tüpikon* vagy *Hüpotüpószeisz* néven. Igen jelentőssé vált a Keresztelő Szent Jánosról nevezett és Sztúdiosz konzul által alapított fővárosi monostor, kiváltképp mióta a 8. század végén Szent Theodórosz Sztudíta lett az apátja. A Sztudíta-szabályzatot számtalan monostor átvette, így a kijevi nagyhatású Barlangkolostor is. Általánossá vált mind a bizánci-szláv kereszténységben, mind a keleti-katolikus szerzetességben. (Olyasféle szerepet töltött be, mint Nyugaton a bencés *Consuetudines Cluniacenses* vagy a ciszterci *Charta Caritatis*.)

Kérdezhetjük ezután, hogy köszönhet-e valamit a társadalom a belőle kime-nekült, majd oda visszatért szerzetességnek. Kétségtelenül sokmindent köszönhet, bár nem tartjuk helytálló nézetnek, ha úgy tekintenek a bizánci-római birodalom egész társadalmára, mintha szerzetesi szellemmel lett volna átitatva. Amíg a Római Birodalom egységes volt, a nyugati és a keleti gazdag értelmiség képviselői tömegesen utaztak Egyiptom és Szíria remete-telepeire. Látogatták a „sivatagi atyákat”, leírták szokásaikat és aranymondásaikat. Odahaza utánozni

próbálták életmódjukat, vagy éppen Itáliából Keletre települtek át. Így lett például a római Szent Jeromos szerzetes-apáttá Betlehemben, és egyben szenátor-családból való dúsgazdag hölgyek, clarissima feminák által alapított apáca-monostorok lelki vezetője. Az utazások emlékeit kiterjedt irodalom örökítette meg, amelyet buzgón olvastak Keleten és Nyugaton egyaránt. Ide tartozik a névtelen és számos változatban megjelent *Apophthegmata tón Paterón*, amelyet már említettem, vagy Palladiosz 5. századi kisázsiai püspök Lauszosz úrnak ajánlott műve, a *Lausziaké historia*, és Ioannes Cassianus bizonytalan származású nyugati apáttól a *Collationes Patrum (Beszélgetések az atyákkal)*, szintén az 5. századból. Nyugat minden monostorában olvasták. Közvetítésükkel tehát a Birodalom egész társadalma tanult lelkiséget a keleti szerzetesektől.

Szíriában tódult a nép az oszlopfőn élő, stílita aszkétákhoz. Igehirdetésükre egész sivatagi törzsek fogadták el a keresztény hitet. Oszlopos Szent Simeontól püspökök is kértek tanácsot, sőt II. Theodosziosz császár személyesen felkereste. A szentség hírében álló monostorlakókat tömegesen látogatták művelt és egyszerű emberek egyaránt, ha vigasztalásra vagy lelki vezetésre szorultak. Számos öreg szerzetes osztotta meg így szemlélődéssel töltött éveinek gyümölcsét, a megvilágosodottak bölcsességét embertársaival. Ha esetleg pappá volt szentelve, bűnbocsánatot is adott. Számos lelki könyv származott szerzetesektől, főleg az imádkozás művészetéről. A nagy hittani viták századaiban a pusztai szerzetes-tömegek mint az igaz hit védői történelmi tényezővé váltak. A városokba tódulva félelmetesen tudtak síkra szállni a püspök oldalán a valóságos vagy vélt eretnekséggel szemben. Így történt az arianizmus korában, majd a nesztorianizmussal kapcsolatban az 5. század két epheszoszi zsinata idején. Hasonló szerep jutott a városi szerzetességnek a képrombolás századaiban.

A kisebb-nagyobb monostorok száma a Birodalomban igen nagy volt, de Keleten nem vált a szerzetesi intézmény a műveltség közvetítőjévé és megmentőjévé, mint a népvándorlás barbár népeitől előzönlött Nyugaton, ahol a monostorok lettek a műveltség szigetei. A bizánci-római birodalomnak nem voltak sötét évszázadai. Keleten nemcsak a szerzetesség, hanem az egész társadalom hordozta a műveltséget. A fővárosban egyetem működött, a bizánci művészet pedig három reneszánszt is megért. Természetesen számos könyv volt található minden monostorban, néhol egész könyvtárak is. Itt-ott másoltak és díszítettek kéziratokat. Ám a görög városokban a könyvek előállítását polgári iparágként számították. A templomi mozaikokat és falfestményeket, de még az ikonokat sem feltétlenül szerzetesművészek készítették. Számptalan szerzetes írt azonban nem vallási jellegű műfajokban is.

A bizánci kor monostorai egyben „nyugdíj-intézetekként” is működtek, ahová visszavonulhattak a levitézlett katonai vagy polgári személyiségek. Ott megírhatták emlékirataikat vagy koruk közéletének krónikáját. Így írta meg Alixiosz császár leánya, az öregségére apácává lett Anna Komnéné atyja uralkodásának történetét. A monostor lett menedéke a trónfosztott és megvakított császároknak, lemondott pátriárkáknak, bukott minisztereknek. A hűtlen pénzkezeléssel gyanúsított Theodórosz Metokhítés miniszter minden vagyonát veszítve húzódott meg a Khóra-monostorban, amelynek valaha pompakedvelő jövevénye volt. De az adóterhektől nyomasztott vagy eladósodott paraszt földjét egy monostornak ajánlva fel szintén a szerzetességbe menekült.

Sok szerzetesből lett püspök, sőt — mióta a császári palota kupolatermében, a Trulloszban tartott 692-es zsinat így rendelkezett — már csakis szerzetesekből.

A felsőpapság mégsem lett szerzetes-szellemű. A kiszemelteket tudniillik monostorba lépésre szólították fel, hogy fogadalmas szerzetessé legyenek, és egy idő múlva mint címzetes archimandriták járuljanak püspökké szentelésre.

Működtek betegápoló apácák, mint a konstantinápolyi Pantokratór-kórház-monostorban, amelyet Iréné császárné, azaz Árpádházi Piroska, Szent László leánya alapított. Kelet szerzetessége azonban soha nem szegődött úgy a társadalmi szükségletek közvetlen szolgálatába, mint a Nyugat lovag-, prédikáló-, betegápoló- vagy tanító szerzetesrendjei.

JELENITS ISTVÁN

A nyugati szerzetesség

A nyugati szerzetesség története a 4. és 5. század fordulóján kezdődött. A keleti kezdeményezésekről személyes tapasztalata alapján főként Cassianus hozott hírt, de könyvek is kézről kézre jártak, Szent Ágoston *Vallomásaiban* számol be arról, hogy megtérésében milyen nagy szerepet játszott a remeték példája (VIII. 1. 15. 27. cc.). Cassianus Marseille-ben alapított férfi és női monostort, Ágoston püspök korában papjait gyűjtötte közösségként maga köré. Ezt a vállalkozást akkoriban nem érezték szerzetesi jellegűnek, később azonban az egyik nevezetes szerzetestípus ősmintája lett. Milánóban Ambrus, Vercelliben Euszebiosz körül már korábban kialakult hasonló közösség. Tours-ban Szent Márton, Lerinumban Honoratus, Arles-ban Maximus alapított monostort. Ezeknek a kezdeményezéseknek lelkiségéről, belső tartalmáról könyvek tanúskodnak, főként szabályzatok, de olyan iratok is, amelyek az eszmény egy-egy jellegzetes vonását a teológiai elmélyedés igényével rajzolják meg, mint Eucherius munkái (vö. például Eucherio di Lione: *Il rifiuto del mondo (De contemptu mundi)* — Bibliotheca Patristica 16. Firenze, 1990; kétnyelvű szövegkiadás, gondos bevezetővel és kommentárral).

Szent Benedek

A nyugati szerzetesség atyja mégis Nursiai Szent Benedek, akit 1964-ben VI. Pál pápa Európa védőszentjévé avatott. Ez önmagában is jelzi, hogy a „bencés” szerzetesség mily nagy szerepet játszott „Európa születésében”.

Benedek valószínűleg 480-ban született, Rómában tanult, majd remeteéletet élt a hegyek között. Egy szomszédos monostor szerzetesei apátjukká választották, de aztán heves ellenállásra talált közöttük, meg is akarták mérgezni. Voltak

lelkes hívei is, ezekből Subiaco környékén kisebb monostorokat szervezett. Végül 529 táján a Monte Cassinón telepedett le társaival, s ott élt 547-ben bekövetkezett haláláig. Alapítása önmagában nem volna kiemelkedő; *Regulája* jelentős, amelyet később sok közösség elfogadott életszabályul.

A *Regula* eredetét illetően hosszú, érdekes vitára adott okot az a tény, hogy az idő tájról ránk maradt egy másik szerzetesszabályzat is, amelynek szerzője ismeretlen, s amelyet a szakirodalom *Regula Magistrinak* nevez. A két mű között kétségtelenül van kapcsolat: némelykor szórul szóra egyeznek. Az a kérdés, melyik merített a másikkól. Régebben inkább Benedek *Reguláját* tartották elsődlegesnek, s a *Regula Magistrin* annak kissé elrontott, másodlagos változataként kezelték. A legutóbbi időkben azonban — alaposabb vizsgálatok után — általánossá vált az a felfogás, hogy a kapcsolat fordított irányú: Benedek merített a *Regula Magistrin*ből. Ez azt jelenti, hogy nem annyira az újítók dicsősége illeti meg, inkább egy hosszú és tévován előremozgó hagyomány zseniális összegzőjét ünnepelhetjük benne. Első életírója, Nagy Szent Gergely a *Regulának* két fontos jellemzőjét emelte ki: a *discreti*ót, és a *clarit*ast. Ezek latin erények. A *discretio* a szertelen aszkétikus szélsőségektől való tartózkodást jelenti, egyúttal azt is, hogy Benedek a látványos, külső „teljesítmények” helyett a lélek és a közösség belső egyensúlyát keresi, annak megteremtésében, fenntartásában látja a szerzetesélet értelmét.

A benedeki szerzetesség „az Úr szolgálatának iskolája”, legfőbb programja Isten közös imádása. Ennek háttere a munka: a testi munka is, főként a kertészkedés, a kézművesség, de a szellemi munka is, amely a *lectio divin*ához nélkülözhetetlen. Benedek úgy ítélte, hogy a szerzeteshez nem illik a folytonos ideodavándorlás, előírta, a *stabilitas loci*t, ez azt jelenti, hogy ideális esetben a szerzetes holtáig ugyanegy házban él, abban, amelyben a szerzetesi életre fogadással elkötelezte magát.

Benedek nem alapította a mai értelemben vett szerzetesrendet, de a *Regula* nagyon vonzóan bizonyult: Itáliában, Galliában, Írországbán, Angliában, Hispániában sorra támadtak olyan monostorok, amelyek életszabályuknak fogadták el. Hogy az így kibontakozó szerzetesi élet mit jelentett a gyakorlatban, azt kedvesen tanúsítja Beda Venerabilis néhány mondata, amelyben ez a nagyszerű férfi saját élettörténetét foglalja össze: „A monostor közelében születtem, hét éves koromban elhoztak ide (szó szerint „föjlajánlottak itt”), hogy itt nevelkedjem. Egész életem itt telt: minden igyekezetemet arra szenteltem, hogy elmélkedjem a Szentíráson, és hogy megtartsam a *Regula* fegyelmét. Minden nap énekeltem a templomban, és nagy örömet leltem abban, hogy folyvást tanuljak, tanítsak és írjak. 19 éves koromban szentelt diakonussá, 30 éves koromban pappá János püspök Ceolfrid apátom óhajára.”

A közös benedeki életforma vidékenként sajátos módon színeződött. Írországbán közel került a földműves élethez, az írek sajátos nemzetségi szervezetéhez. A hispániai szerzetesközösségek Sevilla körül sajátos műveltség hordozóivá lettek, amelyet aztán az arab hódítás elsöpört, de amelynek emlékei tovább élnek Sevillai Szent Izidor műveiben, meg a háborús pusztításokat túlélő képzőművészeti alkotásokban.

Hogy ezek a szerzetesközösségek nem pusztán az imádság otthonai és a kegyelem ciszternái, az igazán a karoling reneszánsz idején derült ki. Nagy Károlynak és utódainak birodalmában a monostorok iskolákat, vendégházakat tartottak fenn, könyvmásoló műhelyeiknek köszönhetjük az ókori latin írók

fennmaradt műveinek legrégebb kéziratait. Aniáni Szent Benedek sokat tett azért, hogy ez a műveltség-hordozó és sokszor adminisztratív szerep ne temesse maga alá a lelki életet. Nagy gyűjteményben foglalta össze az elérhető szerzetes regulákat (21 férfi és 6 női szabályzatot): ez a *codex regularum*, amelynek egyik eredeti kéziratát Münchenben őrzik. Nursiai Szent Benedek *Regulájához* viszont askétikus kommentárokat fűzött, párhuzamként gyakran idézve a többi regulából (*concordia regularum*).

A brit szigetek szerzeteseinek megbecsülhetetlenül fontos szerep jutott a római limesektől északra élő germán népek evangelizálásában.

Reform-mozgalmak

Az első évezred utolsó századaiban a nyugati kereszténységre rázúdultak a normannok, a magyarok, a mohamedánok támadásai. A monostorok védelmet kerestek, s ennek következtében egy másik, alattomosabb veszedelem környékezte meg őket: bekerültek a feudális érdekek szövevényébe. Az a földesúr, aki fegyvereseivel oltalmat ígért nekik, cserében gyakran megkívánta, hogy fiát, rokonát vegyék maguk közé, s ha méltatlan is rá, juttassák méltóságához, válasszák apáttá. A szerzetesélet elvilágiasodása ellen már az ezredforduló előtt megújulási mozgalmak kerestek belső védelmet. Itáliában Szent Romuáld, Damiáni Szent Péter és Gualbert Szent János körül, akik Ravenna vidékén s az Appeninek hegyei közt reformálták meg néhány szerzetesközösség életét. A kamaldoliak a remeteéletet kapcsolták össze a közösségi élet kereteivel (magányos házikókban éltek, külön-külön kerttel, de közös fallal körülvett területen, ünnepnap közös misére, étkezésre gyűltek össze), a vallumbroziánusok a coenobita hagyományok vonalán maradtak. Francia földön egy századdal később hasonló utakon indul majd el a kartauziak, illetőleg a ciszterciek vállalkozása.

De a tizedik század legjelentősebb szerzetesreformja Cluny-hez kapcsolódik. Ide 910-ben III. Aquitániai Vilmos telepített le tizenkét szerzetest, s azok Aniáni Szent Benedek szellemében kezdték el szerzeteséletüket. Cluny körül szerzetesszövetség alakult ki: ha egy-egy monostor önmagában nemigen állhatott ellen a feudális érdekek nyomásának, a szövetségbe tömörült szerzetesközösségek ereje, tekintélye megsokszorozódott, védeni tudták függetlenségüket s azzal együtt a szerzetesélet valódi értékeit. Összevonhattak szellemi erőket: központi iskolákat tudtak szervezni, ahová messze földről összegyűjtötték a tehetségebb tanárokat s növendékeket. Egy olyan korban, amelyben kevesen mertek utazni, fél Európát behálózó monostorrendszerükből újra meg újra káptalanra hívták össze az apátokat, s ezeken nemcsak a szerzetesi fegyelem kérdéseiről tárgyaltak, hanem megismertették egymással a földműveléssel, állattenyésztéssel kapcsolatos szokásaikat, eredményeiket, a kézművesség terén született újításait is. A monostorokban keményen dolgozni kellett, de megbecsülték az emberi munkát, s ahol lehetett, inkább a víz vagy a szél erejével éltek, mint emberi erővel. (Cluny szellemét és örökségét kedves útirajzban idézi fel Illyés Gyula, a *Kháron ladikján* című kötetben *A múlt óre* feliratú szakaszban.) A „cluny-i reform” lelki és szellemi hatása messze túlmutat a szerzetesség-történeten. Hátteret adott az ezredfordulón kibontakozó egész egyházi megújulásnak, szent életű, tudós püspököket, pápákat az egyháznak, végső soron ihletője a gregoriánus reformnak is.

Ezt a cluny-i reformot hamarosan épp eredményei veszélyeztették. A ciszterciek ezért igyekeztek az ősi, benedeki kor szegénységéhez, puritán egyszerűségéhez visszatérni. Jellemző a vita, amelyet Szent Bernát, a ciszterciek felvirágoztatója a Cluny-beliek építészeti ízlése ellen folytatott. Bernát szerint a túlméretezett templomok, a fényűző díszítés, a különös gonddal megfestett képek túlságosan is magukra vonják az imádkozó ember figyelmét, nem segítik, inkább akadályozzák őket abban, hogy Istenre figyeljenek. Lehet, hogy az egyszerű híveknek szükségük van ilyesmire, „de mi — írja Bernát — mindenről lemondunk, mindent elhagyunk, ami szép és drága evilágban, szemétnak tekintettük mindazt, ami elbűvöli a tekintetet, a hallást, a szaglást, az ízeletést, a tapintást, megvetettük az összes érzéki gyönyört, csak hogy Krisztust megnyerjük. Kérdezlek hát titeket: kinek az áhítatát akarjuk mindezzel felszítani?” A ciszterci építészet puritánsága egy új lelkiség és új életforma kifejezője. R. P. Bouyer a reformáció alapihletének jelentkezését köszönti benne: „Kálvin és Luther bizonyára nem fogott mellé, amikor Szent Bernát írásaiban saját legmagasztosabb spirituális törekvéseik igazolását látta. A ciszterciek aszketizmusának képromboló elszántságát már az a *solus Deus*, az az egyedül dicsőséges Isten magyarázza, aki nem keveredhetik semmi teremttel, semmivel, ami az embertől vagy evilágból való”.

Jean Leclercq érdekes szociológiai tényre mutat rá. A bencés monostorok szerzetesei többnyire gyermekkorukban kerültek a közösségbe (mint Beda Venerabilis!), első eszmélésüktől a szerzetesi élet vette körül őket. A ciszterciek közé a legtöbb jelölt felnőttként állt be. Nemelegyszer özvegyen, de legtöbbször úgy, hogy a világban megismerték a szerelmet. Leclercq nézete szerint Szt. Bernátnak a szeretetről szóló prédikációiban, meditációiban ezért kap különös súlyt az a téma, hogy Krisztust valóságos szerelemmel kell s lehet szeretni, hogy benne mindent megtalál az, aki érte mond le a világról, de csak akkor, ha vállalkozását valóban egész szívvel teszi.

„Megvetvén evilág javait, Krisztus új katonái szegények a szegény Krisztussal”. Ebben a szellemben új jelentést adtak a testi munkának is. Nem pusztán az imádság kiegészítőjeként fogták fel, hanem olyan gyakorlatnak tekintették, amely a Krisztussal való azonosulásnak s a legmeggyalázottabbakkal vállalt szolidaritásnak sajátos lehetőségét nyitja meg. Mocsaras völgyekben telepedtek meg, azokat tették nehéz munkával termékenyvé. Ebben a kemény földművesmunkában minden épkezláb szerzetes részt vett: az apát is. Amikor pedig a napközi imádság ideje eljött, nem hagyták ott a szántóföldeket, hogy a templomba vonuljanak, hanem szabad ég alatt végezték el közös imádságukat.

Szent Bernát 1153-ban halt meg. A nyugati szerzetesség történetében nemcsak a ciszterci reform kapcsolódik hozzá, hanem csaknem minden 12. századi szerzetes-kezdeményezés. Így az ágostoni hagyományokra építő/hivatkozó *kanonokrendek* kiépülése is, főként azé az ágé, amelyet Szent Norbert alapított, s amelyet máig premontrai néven ismerünk. Ezeknek a szerzetesközösségeknek a tagjai többségükben papok, sajátos vállalt feladatuk a minőségi lelkipásztori munka. Plébániákat láttak el, vándor prédikátorként missziós beszédeket tartottak. Életformájuk természetesen magában hordta az elvilágiasodás veszedelmét. A kanonokrendek tagjait németül *Chorherr*nek nevezték, ebből származik a magyar *korhely* szó: a szótörténet az életforma kockázatairól árulkodik. Ugyanakkor köztudott, hogy ágostonos szerzetes volt az *Imitatio Christi* szerzője, Kempis Tamás. Ez a mű tanúsítja azt a gazdag spirituális örökséget, amelyben szerzője

fölnevelkedett, de vallomásosan mutatja azt is, hogy Kempis saját környezetében is magányosan, egyedül Istenre hagyatkozva él, s hasonló magányra bátorítja olvasóit is.

A 12. század nagy szerzetestörténeti kezdeményezései közt említünk kell a *lovagrendeket* is: ezeket a keresztes háborúk lelkesége hívta életre, születésükben szintén nagy szerepet vállalt Szent Bernát. Először a zárandokok védelmét, később a Szentföld visszahódítását látták feladatuknak. A hagyományos három szerzetesi fogadalom mellett (szegénység, tisztaság, engedelmisség) negyediként vállalták a hitetlenek elleni küzdelmet. Belső tagozódásukban különvált a nemes lovagok, a rendi káplánok (csak ezeket szenteltették pappá, feladatuk a rendtagok lelki gondozása volt) és a fegyveres testvérek csoportja. Tudjuk: fegyverforgatásuk hamarosan világias vállalkozásokba sodorta őket. A mi, huszadik századi gondolkodásunktól már indíttatásuk is idegen: a szent háború eszméjét inkább ószövetségi örökségnek érezzük, mint evangéliumi gondolatnak. A világi történelem s művelődéstörténet összefüggésében nevezetesen a hajózás fejlesztésében s a földrajzi felfedezések terén elért eredményeik. De belőlük sarjadtak ki a betegápoló és a fogolykiváltó rendek is, ezek, sokszor elvilágiasodva, mindmáig tevékenykednek, s mindenképpen megvetették az európai betegápolás alapjait. Jelülül egyébként annak, hogy ezek a lovagok különös módon párosítani tudták a harci szellemet a gyengék iránt érzett szánalommal.

A 12. század aszketizmusának sajátos terméke a karthauzi szerzetesség is; ez szintén francia földről indult, de kivételesen nem Szent Bernát ihlette. A remete hagyományokat elevenítette fel, a szemlélődő elmélyedésnek, a csendnek és a bőjtnek a tiszteletét. A magyar karthauziak példája is mutatja, hogy ez a remeteélet nemcsak imádságos, kegyelmi tartalékokat halmozott fel, hanem jelentős szellemi erőket is (Lövöld!).

Egy századdal később a remete-magányt az ágostonos „regulával” kapcsolta össze az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend: a pálosoké (elnevezésük Remete Szent Pálra utal). Lengyelországban, Ausztriában s a keresztény Európa más országaiban is elterjedt ez a rend, de Magyarországon különös becsben állt, míg II. József fel nem oszlatta. Részben, mert felvilágosult uralkodóként naplopásnak tartotta az imádságra és elmélkedésre szánt, vagyis gyakorlati haszon nélkül töltött életet, részben, mert a rend magyarságát nehezen tűrhette.

Koldulórendek

A 13. század a *koldulórendek* megszületésével nyitott új fejezetet a szerzetesség történetében. Ezeknek társadalmi előzménye az a gazdasági fejlődés, amelyet Európa népeinek életében a 12. század hozott. A gazdagok megtanulták a fényűzést, igyekeztek még nagyobb vagyont gyűjteni, a szegények terhei megnövekedtek, nyomorúságuk kiáltóbbá lett. Szegénymozgalmak támadtak, amelyek minden társadalmi rendező elvet elutasítottak, és hajlandók voltak arra is, hogy az anyagot, a testet, a teremtet világot magát rossznak tekintsék (dualizmus).

Szent Domonkos az albigensek térítésén fáradozott, s azt kellett látnia, hogy nincs hitele a szavának, míg nem vállalja a radikális szegénységet. Assisi Szent Ferencet egy sajátos, belső fejlődés vezette oda, hogy a „szegénység úrnő” lovgaja legyen. A szegénység kezdettől fogva hozzátartozott a szerzeteseszemléhez, de a koldulórendek tagjai nemcsak a személyes vagyonygyűjtésről mondtak

le, a közösség is szegénységre kötelezte magát. A korábban alapított szerzetes-közösségek földbirtokaik jövedelméből éltek, ezek koldulásból: innen a nevük. Ez sok vonatkozásban új helyzetet teremtett. Egy csapásra lehetetlenné tette például azt, hogy a szerzetesek fizikailag kivonuljanak a társadalomból. Az erdőben nincs kitől koldulni. Ferenc szerint *commercium est*: szerződéses viszony áll fön a „kisebb testvérek” és a világ között. Ők jó példával tartoznak a világnak, a világ alamizsnával nekik. De az anyagiaktól való elszakadás nagy belső szabadságot is hozott. Most derült ki, hogy a monostorokban élő szerzetesközösségeknek támasza, de terhe is a hagyomány, amelyet épületek, tárgyak, könyvek őriznek. A koldulórendek tagjai egészen friss szemmel tudnak szétnézni a világban, ezért találjuk őket már második nemzedékükben egyetemi katedrákon, ezért találtak gyorsan utat a városi polgársághoz és az ifjúsághoz, ezért tudták felfedezni a Nyugat számára Arisztotelész örökségét, amelyet addig főként a szír-arab filozófiai hagyomány őrzött.

Egy olyan korban, amely alapvető elkötelezettségében keresztény volt, de nagyon sok áttételen át őrizte, élte az evangéliumot, a koldulók új, közvetlen utat nyitottak Krisztushoz. Nemcsak a maguk számára, hanem mindazoknak, akik hallgattak rájuk. A liturgia nyelvét, szimbolikáját az egyszerű ember már nem tudta követni. Ők egyszerű imádságokat terjesztettek el, amelyeknek segítségével akárki át- meg átélmelkedhet a Jézus életének „titkait”. Ferenc „eljátszotta” a karácsonyt (ez volt az első betlehemes játék), oly elevenen átélte Jézus szenvedéstörténetének részleteit, hogy testén megjelentek a Megfeszített sebhelyei. Paraliturgikus imádságok, népszokások, misztériumjátékok, énekek forrásvidéke nyílik itt meg. Ennek a nemzeti nyelven megszólaló kegyességnek hatását a magyar művelődéstörténet is tanúsítja.

Mind a ferences, mind a dominikánus rendnek jelentős a missziós tevékenysége is. A dominikánusok Magyarországra is azért igyekeztek, mert keletre irányuló missziós tevékenységükhöz igen alkalmas hídfoállásnak kínálkozott az Árpádok Magyarországa (lásd Julianus barát vállalkozását!). Társadalmi hatásuk szempontjából fontos szervezeti újításuk volt, hogy férfi és női áruk mellett megszervezték az ún. harmadrendet is. Ebbe olyan világiakat gyűjtöttek, akik a szerzeteséletre nem érezték hivatást, de a világban élve, családosan vállalni akarták a rend szellemét, s annak lelki, kegyelmi közösségébe bele akartak tartozni. (Ilyen harmadrendi ferences volt például Magyarországi Szent Erzsébet.)

A harmadik jelentős kolduló szerzet, a karmelita rend a keleti remetéken át egyenest az ószövetségi prófétákig vezette vissza eredetét. Neve is az Illés próféta történetéből ismert Kármel hegyre utal. Európa nyugati országaiban a 13. század közepén tűnt fel. Az egész egyháztörténet számára felülmúlhatatlan kincs a 16. században kibontakozó misztikus teológiájával adott, s azzal a spanyol barokk kultúrával, amely e körül kivirágzott. Hogy ennek a misztikának kisértése ma is mennyire eleven, azt sok, messziről felvillanó áttétel mutatja. Egy mátraalji magyar faluból származó mai költőnk, Oravecz Imre például verseskötetének mottójaként idézi Keresztes Szent Jánost (egyébként egy angol verseskötet alapján): „A magányos madárnak öt ismertető jegye van: az első, hogy a legmagasabbra szárnyal; a második, hogy nem vágyik társra, még a fajtájábélire sem; a harmadik, hogy csőrével az eget célozza; a negyedik, hogy nincsen határozott színe; az ötödik, hogy a legédesebben énekel” (*Egy földterület növénytakarójának meghatározása*, Bp., Magvető, 1979).

A koldulórendekről szólva eszünkbe juthatnak Apollinaire sorai: „mi folyton a jövő s a végtelen határain harcolunk az emberek helyett”. A II. Vatikáni zsinat tanítása szerint minden szerzetesközösség eszkatológikus jel; de különösen érvényes ez a radikális szegénységet vállaló koldulókra. A szerzetesélet — pusztán emberi mértékkel — egy kissé mindig a lehetetlen megkísérlése. Csakhogy a Benedek-féle szerzetességben ennek a vakmerő vállalkozásnak vannak emberi biztosítékai, amint a kötéláncos is súlyzókkal indul neki kockázatos útjának. A koldulórendek tagjai a rendi vagyonnal együtt lemondtak a hagyományos életforma, a megszentelt szokások és falak emberi biztosítékairól is. Apollinaire után szinte már Pilinszkyt kell idéznünk. Az *Élőképekből* az Öreg madár mondatát: „A végső szó jogán csak annyit: Támaszkodjatok bátran a levegőre.” S ahogyan erre visszhangzik az Apácafőnöknő mondata: „Támaszkodjatok bátran a semmire.” Igen, Bernardone Péter fia, amikor apjától kapott ruháit levetette magáról, s helyettük nem valamely szerzet öltönyét vette fel, hanem a koldusköpenyt, hallatlan bátorsággal a levegőre, a semmire: egyedül Istenre támaszkodott.

Ennek a vakmerő vállalkozásnak nagy kockázatait szinte kezdettől tanúsítja a koldulórendek története. Az alapítók ihletett életstílusát alig lehetett intézményesíteni. Innen a kezdetektől jelentkező meghasonlások, a sokfajta lázadó kilengés, amelyet a koldulórendek történetében olyan lenyűgözően ellenpontozott a karizmatikus vonal meg-megújuló bravúrja.

Az újkor szerzetesrendjei

A 16. század a reformációnak s az azt követő katolikus újjászületésnek, a trentói zsinatnak a kora. Új szerzetestípust hozott, amelyet latinul *clerici regulares*nek neveznek. Ennek jellemző vonása, hogy a szerzetesélet hagyományos elemeiből elhagyja a kötelező kórusimádságot az apostoli munka kedvéért. Papi rendek tartoznak ide, amelyek még leginkább az ágostonos örökség folytatói, de nem szerzetesruhát viselnek, hanem a világi papok ruháját — sajátságos módon még a pappá nem szentelt, laikus rendtagok is.

Ennek a szerzetestípusnak időrendben nem legelső, de legjelentősebb képviselője a jezsuita rend, amelyet Loyola Szent Ignác alapított 1540-ben. Ez a rend a közösen mondott zsoltosma helyébe nem vállalt más közösségi imádságokat, hanem elszántan személyes útra terelte a közösség tagjainak imádságos, kegyelmi életét — az apostoli szabadság nevében. „Egy olyan közösséggel találkozunk itt, amely a kifelé forduló szolgálatra született, mondhatnánk, hogy a szétszórásra, a diaszpóra-létre teremt” (Juan M. Lozano: *La comunità religiosa nel suo sviluppo storico — in: Vita comunitaria, Studi a cura dell'Istituto di Teologia della vita religiosa „Claretianum”* — Editrice Ancora Milano, 1979. p. 40).

Szent Ignác sajátos módon gondoskodott arról, hogy ennek a közösségnek mégis legyen belső kohéziója. Mindenekelőtt nagyon gondos képzést adott rendi növendékeinek, s ezzel felkészítette őket az elmélyedő belső életre, hogy később is összetartsa őket ennek közös fegyelme. Aztán tudatosította társasága tagjaiban a közös elkötelezettségéből fakadó „bajtársiasságot”. Végül sajátos jelentőséget adott rendjében az engedelmességnek. Az előjáró szerepe annál fontosabb, minél kötetlenebb és változatosabb magának a közösségnek az élete. Cserében viszont ezeket az előjárókat nem egész életükre, hanem rövid időtartamokra választják a közösség tagjai.

A jezsuitákon kívül ebbe a szerzetestípusba tartoznak a teatinusok, a barnabiták, a szomaszkaiak, az irgalmasrendiek és a piaristák is, hogy csak a nálunk is ismert rendeket említsük. Ezek együttvéve sincsenek annyian, mint a jezsuiták, s ez utóbbi rend nemcsak létszámát tekintve nagyobb, hanem földrajzi elterjedését, vállalt feladatainak változatosságát tekintve is jelentősebb. A jezsuiták elmékedési módszere, amely a protestantizmus, kivált a kálvini reformáció gyakorlatával szemben nagy súlyt vet az érzéki képzelet mozgósítására, sajátosan megtermékenyítette a művészeteket, talán még a kísérleti természettudományt is. Mindenesetre belőle sarjadt a barokk festészet, zene, irodalom. Missziós módszerük, a helyi műveltségi örökséghez való alkalmazkodás új korszakot nyitott a missziók történetében. Tudjuk, Amerikában valóságos államot alapítottak az indiánok összefogására és megvédelmezésére.

Sokoldalú tevékenységükkel, eredményeikkel kezdettől fogva ellenséges indulatokat is maguk ellen idéztek. Ellenfeleik, szidalmazóik között nemcsak olyan hírességek voltak, mint Voltaire, hanem olyan kegyelemre figyelő emberek is, mint Pascal. Míg a protestantizmussal vívták harcaikat, kibontakozott a szekularizáció. Ez ellen is felvették a küzdelmet, de ez bennük is sok kárt okozott. A világi hatalommal, a világi műveltséggel való szoros és hivatásszerű kapcsolatuk miatt egészen közvetlenül át kellett élniük a világ megrázkódtatásait, amelyek persze, bár némi késéssel, de eljutottak a többi rendhez is. Abban a tiltakozásban, amely újra és újra jelentkezett ellenük, nyilvánvalóan az elvilágiasodás játszotta a fő szerepet, amely nehezen tűrte a természetfölöttinek eleven és lelkiismeretmozdító társadalmi megjelenítését. De ugyanakkor mindvégig hozzájárult ehhez a legjobban Pascal nevével jellemezhető érzékenység is, amely viszont azt vetette szemükre, hogy túlságosan alkalmazkodnak a világhoz, s annak „meghódítása” érdekében maguk is világias megoldásokhoz nyúlnak.

Mindezzel bizonyos értelemben le is zárul a nyugati szerzetesség története. Ami „folytatása” mégis van, az már túlvezet a szoros értelemben vett szerzetességen. A legújabb egyházi törvénykönyv azokat a közösségeket, amelyek a régi szerzetesség ihletéből születtek, de a szerzetesi élet némely lényeges elemét nem vállalják, világi intézményekként, illetőleg az apostoli élet társaságaiként tárgyalja. Róluk itt már nem szólhatunk.

A kép, amelyet megrajzoltunk, egyébként is hiányos. Egyrészt azért, mert csak a férfi rendek történetét követtük, pedig a női szerzetesség is nagyon jelentős, legfeljebb kevésbé teremtett új szerkezeteket, s fejlődésében a férfi rendekét követte. Másrészt azért is félrevezethet ez a beszámoló, mert nem érzékeltette azt, hogy a nyugati szerzetesség a történelem folyamán úgy teremtett új és új életformákat, hogy a régieket is megtartotta, sőt időről időre meg is fiatalította. A Búcsúszimfóniában egyre kevesebb hangszer szól, itt új meg új szólamok hangzanak föl, s a régiek el-elhalkulva, majd újra fölerősödve zengenek tovább.

Talán ez is azért van így, mert a szerzetesség vándora az időnek, de igazán az örökkévaló elkötelezettje, amelyet nemcsak vándorútja végén remél, hanem jelenvalóként itt és most is megragad.

A szerzetesség újabb protestáns megítélése

A szerzetesség újabb protestáns megítélésének története még hiányzik. Ugyanígy hiányzik annak összefoglaló és rendszeres feldolgozása is, hogy melyek ennek az új értékelésnek lényeges pontjai.

A korábbi, hagyományosan protestáns (negatív) megítéléssel szembeni változás két tényben válik egészen nyilvánvalóvá:

1. Teológusok és történészek — protestánsok — másként látják és értékelik a szerzetesség történetét és lényegét, a keresztyénségen belüli helyi értékét, mint korábban: a reformáció és a felvilágosodás korában.

2. A második tény: a közös életet megvalósítani akaró csoportok elterjedése a protestantizmuson belül. Az individualizmusra hajló evangéliumi keresztyénségben előtört — nem a kollektívizmus — hanem a közösség utáni vágy.

Az új történeti és lényegi értékelés első nyomaival a XIX. század közepe táján találkozunk, érdekes módon nem annyira a teológiában vagy az egyházi, mint inkább a „világi” történetírásban. Ennek a revízióknak két legjelentősebb alakja Jakob Burckhardt és Franz Overbeck. Mindketten a hagyományosan erősen református Baselben működtek a XIX. század második felében mint egyetemi tanárok. Overbeck hivatalosan teológus volt; korai egyháztörténetet és patrisztikát tanított, de szöges ellentétben állt kora egyházi és teológiai életével, általában: a történeti keresztyénséggel. A kortársi keresztyénséget (teológiát) ugyanolyan keményen bírálta és utasította el, mint a sokkal ismerősebb fiatal kollégája, a klasszika filológus Friedrich Nietzsche.

A történész-művészettörténész Burckhardt első, híressé vált könyve: *Nagy Konstantinus kora (Die Zeit Constantins des Grossen)* 1853-ban jelenik meg először, második kiadása 1880-ban. Protestáns területen ez az első „antiprotestáns” jellegű mű, amely a hagyománytól és korszemlemtől határozottan eltérő módon pozitívan ábrázolja és értékeli a remeteséget és a szerzetességet. Ez a szigorúan tudományos módszerekkel dolgozó mű, az adott történelmi helyzetben személyes állásfoglalást is tartalmaz, majdnem hogy vallástételt. Akkor íródik és jelenik meg, amikor Svájcban dúl a „Kulturkampf” — éppen a kolostorok feloszlatásának a kérdésében. A hivatalos — református — egyház emberei „igazolják” ezt a döntést, Burckhardt pedig ellene mond. A könyv megírását egyfajta szellemi szükséghelyzet inspirálja. Kora betegségeire és romlottságára való reflexióiból születik meg ez az írás: egyrészt az új barbárságra Európában (főként Németországban), másrészt a pervertált, kiüresedett keresztyénségre való tekintettel. A Konstantinus-könyv eredménye az, hogy az *igazi keresztyénség* — amelyet a maguk korában az anachoréták és a későbbi szerzetesek testesítettek meg — *nem igazolja* sem a rossz kultúrát, sem pedig a despotikus államot, hanem védekezik ellene. Kritikus — és talán megújító erő rejlik ebben a mozgalomban. Ők az igazság tanúi (Testis veritatis), „Protest-bewogugen”. Abban a korban, amely névleg már keresztyénné vált, ők a „komolyan vett keresztyénség paradigmái” (Berneburg, 295.)

A (protestáns) köztudatban élő torzképek ellen Burckhardt a szerzetesség maradványait és értékét és érvényes példáját hangsúlyozza. Korára nézve érvényesnek tartja benne a kor-kritikus gondolatot és magatartást, a saeculummal s annak leglátványosabb ismétlődését, az állammal szembeni fenntartásait. A szerzetesség őrizi meg az egyház önállóságát és hozza létre a valóban szabad emberi szellem menedékét. Ez az alapszemlélete és magatartása ellentéte a „világi” protestantizmusnak, amely különösképpen a XIX. században dicsekedett a maga kultúr-küldetésével, és a saját identitását abban találta meg, amivel hozzájárult a kultúrához; éppen ezért könnyen deformálódott és asszimilálódott e jelenvaló világban. „A puszták hősei”, mint Burckhardt a III. és IV. századi anachorétákat, monachosokat nevezi, az egyház önfeladása, elvilágiasodása ellen lépnek föl, lépnek ki annak hatásköréből. Ezzel a vonással válnak Overbeck számára is a hiteles keresztyénség képviselőivé: az „aszketikus életszemlélet és életforma” megtestesítőivé.

Két tény tanúsítja a szerzetesség értékének változását — mondtuk. Az egyik elméleti, amelynek az irányát Burckhardt kapcsán említettük, a másik pedig empirikus-társadalmi valóság: közösségek („Kommunitäten”) elszaporodása. Európa- (vagy világ) szerte felerősödött a szabályozott közös élet utáni vágy. Nem dönthetjük el, hogy az utóbbi egy-két évtizednek ez a jelensége mennyire a Szentlélek munkája és mennyiben interpretálható pusztán pszichológiailag, nevezetesen úgy, mint az izolált, atomizált individuumok, a „magányos tömeg” vágya a szerves kis-közösségek, „bázisközösségek” után, amelyek az egyes embert megóvják attól, hogy szigetelő közeg nélkül álljon szemben a nagy, névtelen és erős hatalommal, Leviathan-nal. Feltehető, hogy a *vagy-vagy séma* alkalmazatlan: *vagy* a Szentlélek mint Teremtő, *vagy* pedig a tömegpszichózis: az elbizonytalanodott egyének védelmet kereső nyájöszöne. A III. évszázadot „Age of Anxiety”-nek nevezi az egyik kitűnő angol ókortörténész: E. R. Dodds: *Pagan and Christian in an Age of Anxiety* című művében (1968). Az istenség kivonult a kozmoszból, s ez egyfajta „endogén neurózist” okoz; tünete: a *conditio humana*, s főként a test megvetése, ami megmagyarázza a járványszerűen terjedő anachorézist (35 sk. és 81). Ki mondhatná, hogy ez a kollektív és endogén neurózis-diagnózis megmagyarázza a kivonulást, és hogy ebben semmi szerepe sem volt a Szentléleknek? És ki tagadhatná, hogy a XX. századi magányos tömeg kisközösségre vágyakozása nem zárja ki az újat teremtő Szentlélek munkáját? Miért záránk ki azt a lehetőséget, hogy a Creator Spiritus igénybe veszi a kor lelki-szellemi diszpozícióját?

Protestáns környezetben, Európában Dietrich Bonhoeffer próbálkozott a „Bruderhausok” létrehozásával, a Hitvalló Egyház „Predigerseminarjai” mellett. (A 30-as évek közepén Angliában már léteztek hasonló anglikán intézmények). E. Bethge írja erről a kísérletről: egy olyan kis keresztyén közösség („community”) lebegett Bonhoeffer szeme előtt, amelynek bázisa a Hegyi beszéd. Úgy gondolta, hogy egyedül az egyértelmű, kompromisszumok nélküli keresztyénség jelenthet vitális erőt a népnek (*Életrajz*, 475). A Vita Communis-ra vonatkozó legfontosabb Bonhoeffer-mondat így hangzik — egy testvérének írt leveléből való, az etali bencés kolostorból: „Az egyház restaurációja minden bizonnyal egy újfajta szerzetességből fog jönni, amelyikben csupán a Krisztus követésében (Hegyi beszéd szerint) élt élet kompromisszum-nélkülisége lesz közös a régivel” (u. o. 529). Mennyire hasonlít ez a szemlélet Burckhardtéhoz, aki erre a megállapításra jut könyvében: „A kolostor, amely független mind az állammal, mind

pedig az egész saeculummal szemben, az egyház erőtartaléka (Kräfte-reservoir)" (u. o. 315.).

Mielőtt megpróbálnám összefoglalni — címszószerűen, töredékesen —, hogy meggyőződésem szerint miben is áll a remetesség és a szerzetesség új protestáns látása, milyen pontokra kerültek új hangsúlyok, egy múlt század második felében élt protestáns teológus Th. Zahn véleményét idézem Burckhardt könyvéből: „Amikor a világ (társadalom és állam) keresztény mázt kapott, nyilván nem a keresztény társadalom legméltatlanabb tagjai tódultak a pusztába, hogy ott találják meg azt a szabadságot, amely a győztes egyházból mintha eltűnt volna”. „A kialakuló szerzetesség (mert az anachoréták nagyobb része hamarosan közösségbe szerveződött) fennállásának első századában tiszteletreméltó tanúbizonyság a konstantinuszi mű hazugsága ellen” (u. o. 416.) A szerzetes mint testis veritatis! — őt idézi meg Burckhardt is a korszellem ellen, a XIX. századi Kulturkampf éveiben.

Mit értünk ma másként, talán jobban, mint protestáns eleink?

1. Például azt — noha ez még nem teológiai, hanem inkább antropológiai és pszichológiai belátás —, hogy „az emberi természetnek van egy olyan vonása, amely a mozgalmal, külső nagyvilágban elveszettnek érzi magát, s azt reméli, hogy igazi lényét a magányban fogja megtalálni” (Burckhardt, u. o. 414.)

2. Megértjük, hogy a kivonulás, az anachorézisz nem pusztán lelki igény (vagy betegség: neurózis), hanem *tiltakozás* is a saeculummal paktáló nagyegyházzal szemben, és *törekvés* a tökéletességre, az Újszövetség bizonyos intéseinek teljes, kompromisszum nélküli követésére. Annyiban feltehetőleg igazuk van a radikális hívőknek, hogy ha komolyan vesszük Jézus jónéhány szavát és nem keresünk interpretációs kibúvókat, hogy azokat megszelídítsük, akkor lehetlenné válik a külső világgal való kapcsolat. Ezzel a lehetőséggel nemcsak Burckhardt számol (u. o. 429.), hanem korunknak egy olyan kiváló zsidó filozófusa is, mint Karl Löwith, aki ezt írja a *Keresztyén hagyomány kritikája* címen publikált tanulmánykötetében: „... a keresztyén hit összeegyeztethetetlen a történelem világában való hittel”. És: „... a hitben történő Krisztus-követés kívül áll a világtörténet folytatódásához való minden kapcsolaton” (*Christentum. Geschichte und Philosophie*, 1966, 44. és 42. o.)

3. Megértjük azt is, hogy a „testis veritatis” létformájának egyik alapvetően fontos eleme az aszkézis, „az aszketikus életszemlélet és -folytatás” (Overbeck), vagyis a kompromisszum nélküli Krisztus-követés érdekében való ön-megtartóztatás — a saeculumtól. Megértjük, hogy a híressé vált Max Weber-i „világon belüli aszkézis”, mint a puritán reformáció jellegzetessége (amely talán tényleg összefügg a kapitalizmus szellemével) sok esetben öncsalás.

4. A „fratres communis vitae” emberei iránt is több megértéssel és szimpátiával viseltetünk mint korábban, anélkül, hogy akár felsőbbrendű keresztyéneknek, akár az egyház élcsapatának tekintenénk őket. Inkább „erőtartaléknak” (Bonhoeffer), ahonnan a megújulás jöhet, mivel ezek a hívők a világról való lemondásuk, aszketikus életszemléletük miatt (nem akarják megnyerni a világot!) nem kényszerülnek rossz kompromisszumokra, s ezért a pusztá létük mindenkor intés azoknak, akik „a világ barátjaivá” válnak, akár kléruson keresztül, akár mint laikusok. Allítólagos világuidegenségük, negativitásuk lehet valami új pozíció, álláspont is: például mint az ókor végén — egy más kultúra kialakulásának kovásza. „Brutstätte des Geistes”, mint a Könyvtár!

5. Másként figyelünk a szerzetesek életformájában rejlő modellre is. A világban-élést nem lehet természetesen a kolostor rendje és ritmusa szerint szervezni, de e rend és ritmus irányt mutathat a mindennapi életfolytatás reformjára nézve. A XIX. század második felének két nagy európai jelszava ez volt: a *világ átformálása*, és az *élet megváltoztatása* (*changer le vie!* A. Rimbaud). Az első programot a marxizmus, szocializmus hirdette. Sikereit és sikertelenségeit ismerjük — s ezt a kétarcú ismeretet kár lenne túl gyorsan elfeledni. A társadalom átformálásának feladata maradandó, mindig újra jelentkező. A „semper reformari” nemcsak az eklézsiára vonatkozik, hanem a civitasra is. A tökéletes polist nem építi föl egyetlen politikai rendszer sem.

A másik program, az életfolytatás és -forma megváltoztatás kevésbé markáns formában jelentkezett. Excentrikusnak vagy bohémnek nevezett egyének mellett különféle alternatív mozgalmak és szubkultúrák kísérleteztek vele. A ténylegesen „új életstílus” azonban éppen úgy hiányzik, mint az igazán új társadalom. Lehetséges, hogy mindkét területen csak megközelítések vannak, nem pedig megvalósítások?

A mindennapi élet — a munka világában csakúgy mint az interperszonális viszonyokban — ma széles tömegek számára zaklatott, felszínes, üres és fárasztó. Ennek tünetei az idegrendszeri és lelki betegségek, a narkómánia és az öngyilkosság kísértése, különösebb megnevezhető ok nélkül.

Az említett levélben Bonhoeffer arról is ír, hogy az etтали kolostor életformája, a közösség rendje jótékonyan hat rá, a munkavégzésére is. Főként a szabályozottan beosztott idő és a csönd. Feltehető, hogy ezek az elemek, s általában a szerzetesi regulák egyféle világi változata gyógyítóan hatna a mi életformánkra és a munkánkra is.

Térdeplő szerzetes (fametszet, 16. század)

Kereszténynek lenni itt és most

ROSDY PÁL

Sokan hittük, bízunk benne, hogy az elmúlt negyven év „pusztai vándorlása” egyházunk életéből kiéget minden rossz örökséget, megtisztít, kijózanít. Legalább ez lesz a gyümölcse mindannak az üldözésnek, elnyomásnak, belső rontásnak, amit elszenvedtünk. Emlékszem Pénzes Balduin mondására, amit gyakran ismételt: az Úristen küldött nekünk szenteket, magyar egyházunknak Pázmányt, Prohászkat és megannyi világosan látó, „felrázó”, jobbító egyéniséget — aztán végül elküldte, vagy legalábbis ránk szabadította Jozsip Viszarionovicsot, szabadítsa már meg a mi kis egyházunkat megannyi sallangjától, rossz hagyományaitól...

Naivitásnak bizonyult mindez. Amikor most ránk virradt a felszabadulás hajnala, kiderült, hogy a negyven év csak elodázta, aminek már előbb meg kellett volna kezdődnie. Cipeljük tovább az egyház isteni arcát torzító vonásainkat. Hogyan is lehetne másként? Kiderült, hogy a II. Vatikáni zsinatot is csak emlegettük, de még mielőtt megérintett volna minket igazán, inkább az azt követő némely túlkapástól riadtunk meg. „Jól jöttek” ezek mindenkinek, aki még mindig nem ismerte fel, hogy a hit örök értékeinek megőrzése csak a tanítás fejlődésében lehetséges.

Az a meggyőződésem, hogy nekünk, mai magyar keresztényeknek nagyon meg kell szívelnünk P. Henri de Lubac, a nagy domonkos teológus 1953-ban, tehát már jóval a zsinat előtt közreadott gondolatait: (*Méditation sur l'Église*. Paris, Aubier, 1953. 217—218. o.)

„Kétségtelenül van kifogástalan kritika, sőt közelebbről, mai szokásos nevén: kifogástalan önkritika is. Ez a realizmusra való törekvés tevékenységünk során. Magában foglalja a szilárd elhatározást, hogy lemondunk mindenről, ami nem tekinthető hitelesnek. De jelent lelkiismeretvizsgálatot is az alázat szellemében, amely elismeri saját jó teljesítményét is, de mindig apostoli nyugtalanságból fakad és állandóan éber lelki igényességből. Elégedetlenség a végrehajtott művel kapcsolatban, izzó vágy a jobb iránt, méltányosság a módszerek megítélésében, lelki függetlenség, amely kész szakítani nem igazolható szokásokkal, törekvés elkerülni a rutint és orvosolni a visszaéléseket. Mindezen felül pedig magas szintű elképzelés a keresztény hivatásról és erős hit az egyház küldetésében. Íme, néhány készség, amelyből a kritika fakad és táplálkozik. Ez a kritika tehát megkettőzött tevékenységre ösztönöz, találékony szellemet kíván, bőséges kutatást és bizonyos „tapasztalatokat” is... Szigorú az illúziókkal szemben, amelyek megkörnyékezik, de ugyanakkor előfordul, hogy más illúziók áldozatává esik, ami bizonyára hasonló kritikát fog kiváltani... Mégis, mindettől eltekintve, mennyivel értékesebb, mint a *naïv önelégültség*, amely *nem enged semmiféle üdvös reformot, semmiféle változtatást!* Mennyivel kevésbé veszélyes, mint az a *megelégedettség*, amely álomba ringatja önmagát, vagy az *önfejtés*, amely azt hiszi, hogy mindent fenn tud tartani, miközben romokat őriz egymás mellett!”

Csak az a keresztény egyháztörténetírás, keresztény sajtó, keresztény magatartás lesz hiteles, amely ezt, az egyház szeretetéből fakadó kritikát természetesen és veszélytelenül gyakorolhatja...

POMOGÁTS BÉLA

A keresztény ember „stratégiáját” nem az szabja meg, hogy egy adott társadalomnak milyen a politikai berendezkedése, ennyiben ma sem lehet másmilyen „stratégiánk”, mint a lassanként mögöttünk maradó diktatórikus korszak évtizedeiben. Ennek a keresztény „életstratégiának” ugyanis örök törvényekben és a kinyilatkoztatásban van az eredete és magyarázata, és arra való, hogy az emberi lét körülményei közé: a társadalomba és a történelembe bevigye az Evangélium szellemét és igazságait. Nem hiszem, hogy ebben a tekintetben egészen más volna a keresztények küldetése a diktatúra és a demokrácia viszonyai között, már csak azért sem, mert az utóbbi tíz esztendő diktatúrája nem volt igazán kemény, a jelen demokráciája pedig még nem igazán erős. Legfeljebb a módszerekben vagy a nyilvános beszéd és cselekvés lehetőségeiben mások a keresztények feladatai, mint korábban.

Éppen ezért úgy gondolom, hogy mint legfontosabbat, most a korábban, és igen nehéz viszonyok között kialakult értékeket kell fenntartanunk. Sokan ugyanis hajlamosak arra, hogy ezeket az értékeket a már lezárult, vagy lezárultnak hitt történelmi időhöz kössék, holott ezek az értékek — mindjárt meg is nevezem őket — a kereszténység lényegéből fakadnak, és egy keresztény „életstratégia” kiindulási pontjai. Ilyen értéknek gondolom mindenekelőtt a súlyos évtizedekben kifejlődött emberi szolidaritást — evangéliumi szavakkal nevezhetném „felebaráti szeretetnek” is —, amely az elmúlt évtizedek során oly tevékenyen és hitelesen fejeződött ki például a magyar társadalomban dúló önkény és erőszak áldozatai, a „megalázottak és megszomorítottak” vagy például a kisebbségi sorba kényszerített magyarok, így az erdélyi magyarok iránt. Ismerek embereket, akik minden hivalkodás nélkül indultak útnak időnként Erdélybe vagy éppen a moldvai csángók közé, s vitték autóval vagy csak egy utazótáskával az ennivalót, a gyógyszert, akár a könyvet s mindenképpen a jó szót, a biztatást, a reményt.

Ilyen érték a nem egyszer veszélyekkel is szembeszálló közösség-szervező készség és erő. A diktatórikus rendszerben igen sokszor ennek a közösségteremtő és -fenntartó képességnek volt egyedül értékeket és egyéneket oltalmazó szerepe. A méltatlan viszonyokat, a teljes szabadság hiányát, akár a megaláztatásokat és a szegénységet inkább el tudta viselni az, akit valamilyen emberközösség: a család, a barátság, a munkatársak összefogása, netán egy vallásos közösség támogatott. A kommunista rendszer atomizálni kívánta a társadalmat, hiszen a magányos egyedet könnyebben tudta legyőzni, s belekényszeríteni a saját öntőformájába. A közösségteremtő erő mindezzel szemben hatékony védelmet adott, segítette megőrizni a személyiség autonómiáját, és létre tudott hozni valami kis szabadságot, akár egy hétvégi kirándulás vagy csendes beszélgetés keretében is.

Végül ugyancsak ilyen érték a türelem, amely mindig azoknak a tulajdonsága, akiket nem kísért meg a hatalom. A korábbi évtizedekben számtalan biztató jelét tapasztaltam ennek a valóban keresztényi toleranciának. Nemcsak keresztények között, hanem keresztények és nem-hívők, akár keresztények és kommunisták között is, hiszen azt mindannyian jól tudjuk, hogy igen sokan, akik magukat kommunistának vagy marxistának tekintették s az uralkodó párt tagjai voltak, távol tartották magukat a rendszer erőszakos politikai mesterkedéseitől. A mások és a mások meggyőződése iránt tanúsított méltányosság és türelem maga is olyan erkölcsi értéket jelent, amely iránt éppen a „kisebbségi” helyzet tette oly fogékonyvá a keresztényeket.

Nos, a kereszténység és a keresztény ember jelen lehetőségeit és feladatait ezeknek az evangéliumi értékeknek a fenntartása és további kibontakozása jelölheti meg. Annál is inkább, mert ezeket a keresztény értékeket a mában sokminden veszélyezteti. A hazai és általában a közép-európai átalakulások nem mindig a bevált és tartós európai és nyugati értékeket juttatták uralomra, ellenkezőleg ezeknek az értékeknek az ellenpárjait, azaz a vállalkozói és piaci szemlélet helyett az ügyeskedést és a harácsolást, a felelős közösségi politizálás helyett az acsarkodó pártoskodást, a szabad sajtó helyett a nyilvános gyűlölködést. És így bizony veszélybe kerültek az emberi szolidaritás, a közösségalkotó készség és a tolerancia értékei. Szomorú tapasztalataink vannak arról, hogy miként válnak korábbi barátok és küzdőtársak egymás ellenségeivé, miként bomlanak fel tartósnak hitt emberi közösségek és miként kelt sötét örvényeket az indulatos intolerancia.

Védenünk és őriznünk kell szellemi és erkölcsi értékeinket, azokat, amelyek állni tudták a diktatúra ostromát. Nem értékeiket, nem eszményeiket, nem „életstratégiájukat” kell a keresztényeknek megváltoztatniuk, hanem a körülöttük élő társadalmat. És ez most, hogy a szabadság beköszöntött, most sem lesz könnyebb: az, hogy egy társadalom önmagát kereszténynek nevezi, még nem elég, az emberi szolidaritás, a közösségalkotó készség és a türelmesség erényei által sejtjeiben is kereszténnyé kellene lennie.

FARKAS BEÁTA

Szíven ütött a Vigilia kérdése: kereszténynek lenni — itt és most. Már rutinszerűen kezdtem fogalmazgatni a választ a keresztények feladatairól a társadalmi megbékélésben, a szegények karitatív és politikai támogatásában, stb., ahogy ezt az utóbbi két évben sok helyen, sokszor megtettem. De a mondataim ijesztően hamisan csengettek. Ma már nem írhatom azt, amit eddig jó lélekkel írtam. Hiszen ez azt jelentené, hogy az elmúlt két évben mi kívülállók voltunk, s még tiszta lappal léphetünk be sokat emlegetett keresztény értékeinkkel a társadalmi élet eldurvult küzdőterére. Hamisság lenne, ha önmagam előtt nem számolnék el azokkal az élményekkel, amelyek az elmúlt évben értek a keresztényekről, a keresztényektől, mintha még ma sem tudnám, hogy milyen közegbe hullanak logikus, illedelmes, buzdító mondataim.

Hol van az a nyitott, széleslátókörű, türelmes, jóságos, végtelen távlatokat adó, felszabadító kereszténység, ami egyetemista koromban jelenlegi püspökomben és a szegedi szeminárium jelenlegi rektorában megérintett? Egy öreg, újra munkába álló nővér szemében, Kozma atya mosolyában, Surján miniszter úr szerénységében ott van. De egyébként?

A katolikus fiatalok számára — túl azon, hogy az egyetemi ifjúság egy-két százalékát teszik ki — ma is idegen az a gondolat, hogy a hitükből közéleti elkötelezettség fakadjon. Ha az egyetemi pasztorációnak lenne *országos* koncepciója, megfelelő személyi és anyagi feltételei — mint ahogy egyik sincsen —, akkor is évekbe telne, amíg egy olyan réteg kinevelődne, amelyiknek társadalmi méretekben érzékelhető hatása van.

Szegeden a felnőtt értelmiséget a KÉSZ gyűjti össze. Ránéztiben reprezentálja a KDNP korösszetételét, ahol a tagok 53%-a 60 éven felül van. Az előadások utáni hozzászólások szelleme egybevág sok pesti tapasztalatommal: zsinat előtti egyházi gondolkodás, mérhetetlen tekintélyelvűség a társadalmi kérdésekben. Baj van a fiatalság erkölcsével? Minél több hittanórát, majd megjavulnak! Ha valaki ehhez nem akar minél több állami segítséget adni, a nép ellensége. Hát bizony kérem, ilyen egyszerű dolog a szocializáció! Velem, a harmincas éveim elején járva nincs egy közös gondolatuk, kommunikációképtelenek vagyunk egymással. Tessék elképzelni azokat, akiket nem katolikusnak neveltek! De az igazat megvallva nincs is szükség rám, meg a hozzám hasonlókra, csak zavarjuk az összképet, a rendet, pontosabban a RENDET.

Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy ma nálunk egy korosztály természetes része a politikában is, az egyházban is tévedésben van. Sokan azok közül, akiket nem fújtak el a fényes szelek, azt gondolják, hogy nem egyszerűen erkölcsi elégtételt kaptak a történelemtől, hanem jutalomjátékot. Ha például nálunk a kereszténydemokrata polgármester-jelölt nem helyezte volna kilátásba, hogy megválasztása esetén úgy móresre tanítja a renitens egyetemistákat, hogy ihaj!, sajnálnám őket, másodszor is csalódnai fognak. Itt *nem egyszerűen generációs* problémáról van szó. A külföldről hazalátogató jezsuita atyák sem fiatalok már, de közös világban élünk, egy nyelvet beszélünk. Ők visszautaznak, mi itt maradunk külön világainkba zárva, hiszen évtizedeken keresztül mint keresztények nem is beszélhattünk egymással a nyilvánosság előtt.

Sajnos a többségi, domináns korosztály nem veszi észre, hogy minket, megmentendőket, megjavítandókat, eligazítandókat nem ismernek. (Persze a képlet sosem ilyen tiszta, vannak nyitott, érzékeny idősök, jól igazodó fiatalok.) Azt sem vették észre, hogy az egyház a hitoktatás vitájával egy politikai pótcselekvéssorozat egy epizódja lett. Nem utasították vissza a „keresztény Magyarországnak” ábrándképét, amikor a 14 éven felüli fiatalok 1%-ának van évek, évtizedek óta kapcsolata az egyházi közösségekkel, hitoktatással. Nem mintha egy pluralista demokráciában egy ilyen kijelentés egyébként is értelmezhető lenne. Hála annak a 99 értelmiséginek, aki kiállt az ellen, hogy a keresztény mivolt a nemzeti kizorítódsdi egyik eszköze legyen.

Egy-egy visszhang nélkül maradó cikken kívül sem a hitoktatás sem más egyházi ügy esetében nem merül a kérdés: mit tanulhatnánk a szekularizációt átélt nyugati egyházak sikereiből és kudarcaiból. A nosztalgia erősebbnek tűnik, mint a ráció.

Vajon a politikai élet keresztény szereplői előbb le fognak ereszkedni a politika felhőrégióiból és észreveszik végre, hogy az emberek mennyire közömbösek

az ideológikus gondolkodással szemben? Az embereket az érdekli, hogy mennyi lesz a lakbér, tudnak-e iskolatáskát venni a gyerekeknek. Norbertet és Edinát Kísújszálláson nem J. S. Milltől, F. A. Hayektől vagy egy szabadkőművestől kell elhódítani, hanem a diszkótól, az akciófilmekről, a felületességtől.

Ha mindezt megtapasztaltam, lenne-e értelme fölcsillantani azokat a lehetőségeket, amelyeket egy hiteles kereszténység jelenthetne fölbolydult társadalmunkban? Lehet-e szabad-e még újabb és újabb lelki terheket rakni annak a valóban törpe kisebbségnek a vállára (köztük öregeknek és fiataloknak!), akik erejüket megfeszítve tanúságot tesznek Krisztusról? Azt hiszem, ma nem a nagyszabású célkitűzések ideje van, hanem a kíméletlenül józan számadásé és számvetésé.

Ma úgy látom, hogy az egyes keresztény ember nem tehet mást, mint hogy igyekszik jó lenni, kötelességeit megtenni, építeni az egyházban azt a kis darabot, ami számára belátható. Az hogy a kereszténységnek mint egésznek mi lesz a szerepe, a mostani idősebb korosztály önkorlátozásán múlik. Hajlandók-e, mint például piarista plébánosunk teszi, érdemben együttműködni a fiatalabbakkal? Ha az egyház minden szintjén nem kezdődik egy koncepciózus megújulás olyan emberek részvételével, akik ennek a világnak a nyelvét is beszélik, az egyház számottevő jótékony társadalmi hatásáról csak álmodni lehet. Maradnak a magányos hősök, a kis oázisok. Azt pedig tapasztalatból tudom, hogy a „disznéger” pozíciójából inát megfeszítve is csak szánalmas hatékonysággal tud dolgozni az ember.

Altalában mit jelent kereszténynek lenni itt és most? Már csak azt merem megfogalmazni, hogy nekem mit jelent. Talán egy képpel könnyebb. Állok a SZÖTE egyik nagy előadójának aajtájában, a terem tömve értelmes, nyílt tekintetű fiatalokkal, SZDSZ—Fidesz választási nagygyűlés van. Nézem az arcukat, élvezik a szónokokat. Minden idegszálammal átérzem miért vonzza őket az a szabadság, amit az előadók képviselnek. Számomra a kereszténység is mindig szabadságot jelentette, de nemcsak a gazdaságban, a politikában, hanem az egész létemben. Azt is hajszálpontosan tudom, miért nem tudnák elfogadni az egyház mai intézményi valóságát. Van valamim, amire közülük talán soknak szüksége lenne, de tehetetlen vagyok, nem tudom velük megosztani. Összeszorul a torkom, ahogy elballagok, búcsút veszek magamban egy újabb elveszített korosztálytól.

A Vigilia beszélgetése

Marosi Izidorral

— *Idén lesz Püspök Úr aranymisése: éppen félévszázaddal ezelőtt kezdte meg lelkipásztori szolgálatát, végigjárva annak legismertebb állomásait: káplán, plébános, püspök. Ez az 50 esztendő a magyar nép és a magyar egyház történelmében is sok megpróbáltatást hozott. Váratlanul kapott szabadságunkban lassan felocsúdván próbálunk szembenézni ezzel az időszakkal. Arra szeretném kérni olvasóink nevében is, hogy papi életpályájának tükrében nézzünk szembe ezzel a darab történelemmel a magyar egyház életében.*

Akkori megyéspüspököm, Pétery József 1948-ban, 32 évesen nevezett ki plébánosnak Szentlőrinc káptalára. A 2200 lakosú kisközség szíkatolikus volt, és valóban öntudatosan és egységesen ki is tartott a hitében. A kezdet kezdetén semmim sem volt, egy csónakszerű fekhelyet meg egy íróasztalt találtam a plébánián. Hónapokig a hívek hordták számomra az ennivalót. Az ő szegénységükben osztoztam én is: a többségük Kőbányára járt be dolgozni, és otthon a pici darab földjükből tartották fenn magukat.

— *1948-1950-ben törték össze a magyar egyházat: államosították a katolikus iskolákat, fől számolták az intézményrendszert, majd a szerzetesrendeket, azután következett a Mindszenty-per, Pétery József és több más püspök félreállítása, fogvatartása. Hogyan érezték mindennek hatását falun, a lelkipásztori munkában?*

1950-ig lényegében nem változott semmi. A kötelező iskolai hitoktatás megszüntetése után is minden tanulót beírták hittanra, a tanácselnök és a párttitkár gyermeke kivételével. A falu népe nem engedett semmilyen nyomásnak. Ma is emlékszem rá, hogy ez a két gyerek is zokogva ment ki a hittanról, amikor az egyik pedagógus kitessékelte őket. Pest megyében egyébként általában nem támadták olyan hevesen az iskolai hitoktatást, mint másutt. A velünk szomszédos Szolnok megyében például már 49–50-ben megszüntették az iskolai hitoktatást. Nálunk viszont az ötvenes években is 90%-os maradt az arány. 51–52-ben erősödött a nyomás, de Nagy Imre idején megint enyhült. Nekem sokat segített az, hogy a pedagógusok többségével jó barátságban voltunk: ilyen kis faluban akkoriban ez még lehetséges volt.

1956-ig a hagyományos hitélet továbbra is fennmaradt, vasárnaponta hat-hét-százán jöttek el a templomba. Akkor már rendszeresen hoztak olyan központi rendelkezéseket, hogy milyen határidőre kell befejezni a cséplést és az aratást, de a falu egységes és határozott fellépése miatt nálunk nem tudták vasárnap munkára kirendelni az embereket. A hangosanbeszélő rá volt állítva a templomra és a plébániára, és egész nap harsogta a maga szövegeit, de ez inkább csak bosszantotta az embereket, persze engem is.

Az apró kellemetlenkedések közé számítom, hogy elvették a plébánia kertjét, és silógödörket ástak benne. Vagy az úgynevezett falujárókat: Budapestről és nagyvárosokból szedtek össze munkásokat, hogy a falvakban házról-házra járva agitáljanak az előre kiadott propaganda-szövegekkel. Ezek aztán be-betértek hozzám is. Vitatkoztunk, de kárt nem okoztak, hiszen teljesen fölkészületlen emberek voltak. Az Egyházügyi Hivaltól egészen 1956-ig nem jártak nálam.

Akkoriban minden évben elzarándokoltunk Mátraverebély-Szentkútra. Hat-hétszázán mentünk. Egy alkalommal, amikor hazaérkeztünk, elénk jött a falu népe. A kétezres kis faluból legalább 1200 ember együtt volt. Akkor este, amikor ennyi ember összegyűlt, elterjedt a hír, hogy engem letartóztatnak. Erre a férfiak közül húszan-harmincan órséget szerveztek a plébánia körül egész éjszakára. Nem is történt aztán semmi. De a papok munkájába történő beavatkozásokat csak ott lehetett hatástalanná tenni, ahol a pap jó kapcsolatban állt a hívő közösséggel, és egységesek voltak. Csakugyan nem akadtt egyetlen ellenségem sem a faluban.

A hírközlés akkor még nagyon akadozva működött. Mindszenty bíboros letartóztatását 1948 karácsonyán a községi bírónktól tudtam meg: az ünnep előtti napon eljött hozzám, és bejelentette, hogy a karácsonyi vacsorát már nem otthon eszi a bíboros. Pétery püspök úr elhurcolását jóval később tudtuk meg. A helyébe Kovács Vince püspök úr került, aki békés, szelíd természetű ember volt. Helynökévé viszont olyan embert tettek, aki mindenben követte az Egyházügyi Hivatal útmutatásait. A püspöki helynököket akkor idegenből, más egyházmegyéből hozták be a püspökségekre. Amikor a püspök úr betegsége súlyosbodott, akkor a durva és erőszakos fellépés hatására már aláírta azt, amit elé tettek. A papok áthelyezéséről meg félreállításáról elég későn értesültünk az akadozó hírszolgálat miatt.

— *Amikor 1950-ben meghirdették a békemozgalmat, Pétery püspök úr papi állásukból való felfüggesztéssel és kiközösítéssel fenyegette meg a kezdeményező papokat. Talán ennek is lett következménye az, hogy háziőrizetbe vették — Rákosi Mátyás és Kádár János utasítására Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter vette védelmébe a három váci egyházmegyei papot, és indított eljárást a püspök ellen. Hogyan jelentkezett a papi békemozgalom a papság életében? Mennyire osztotta meg a papságot?*

1950-ben a kis helyeken lévő papocskákat még csak föl se szólították a csatlakozásra. Mi csak messziről néztük ezt az eseményt. A nagyobb helyek plébánosait, illetve a jelentősebb papi személyiségeket próbálták akkor megkörmövezni. Amikor Izsákra kerültem, akkor engem is többször föl szólítottak a csatlakozásra. Mindig arra hivatkoztam, hogy amíg ilyen hitvány emberek állnak a mozgalom élén, addig én nem megyek.

A legtöbb papot, legalábbis kezdetben, azzal kényszerítették bele a mozgalomba, hogy kinyomoztak valamit az életükből, és megfenyegették őket: az újságokban közzéteszik róluk ezt meg azt, ha nem csatlakoznak. A bizalmatlanság a papságban az ötvenes évek elejétől kialakult. Ha valaki a „beépített emberek” közül megjelent egy papi társaságban, akkor már egymásra néztünk, és nem beszélünk fontos kérdésekről. Ez aztán oda vezetett, hogy már nem is nagyon kerestük a papi társaságot.

Úgy érzem, hogy a békemozgalom azzal ártott a legtöbbet a magyar egyháznak, hogy lerombolta a papságnak az egységben rejlő erejét. A háború befejezése utáni években valóságos hitéleti megújulás kezdődött az egyházban. Ezt törte

derékba először a szerzetesek szétszóratása, majd a békepapi mozgalom. A bizalom hiánya azt eredményezte, hogy elhúzódtunk egymástól, papi összejöveleken megszűnt az őszinte szó. Mindenütt akadt valaki, akiről sejtettük, hogy megbízást kapott: jelentse azt, amit hallott, ha nem is az államnak, de a másik békepapnak.

A harmadik legnagyobb csapást az egyház életében a szemináriumok megszüntetése illetve lezüllesztése okozta. A szemináriumok az egyházmegyei papság lelkiéletének és teológiai képzésének a központjai voltak. Felszámolásukkal az egyházmegye szívét szakították ki. A váci egyházmegyes kispapok ezután Egerben vagy Szegeden folytatták tanulmányaikat, s azok végeztével szinte idegenként jöttek vissza hozzánk. Tragikus következményekkel járt az is, hogy a megmaradt szemináriumokból a legjobb nevelőket, teológiai tanárokat kidobálták. Aki kiemelkedően jó munkát végzett, bármilyen területen, az megbélyegzett embernek számított — a működését minden lehető módon igyekeztek korlátozni.

— Ezzel kapcsolatban kikerülhetetlen a gyakran elhangzó kérdés. Ezeket az áthelyezéseket ugyan az ÁEH kényszerítette ki, mégis a püspök illetve az egyházmegye felelős vezetője hajtotta végre. Ez aztán súlyosan ártott a hierarchia tekintélyének, a legtöbb híó szemében ezért vesztették el hitelüket.

Való igaz, hogy az igazságtalanul meghurcolt papok közül sokan elkeseredtek, befelé fordultak, elzárkóztak a püspökeiktől is. Akárhányszor viszont egy-egy kis hely számára áldást hozott az, hogy az egyházmegye egyik legkiválóbb papját kapták meg lelkipásztorul. Akik az egyházmegyét kormányozták, azokat különböző módszerekkel kényszerítették rá az intézkedésre. Többnyire azzal fenyegették meg őket, hogy legkedvesebb papjaik ellen indítanak eljárást. Ezzel a drasztikus beavatkozással félemlítették meg a püspököket is.

— 1956 nyarának végén került Püspök Úr Izsákra, amely a Kiskunság egyik virágzó nagyközsége volt. Előző helyén egységben tudott élni a falu népével. Sikerült-e ezt megvalósítani Izsákon is?

Izsák kulák falunak számított, ezért sok szenvedésben volt része az ötvenes években. 1949-ben kilencezer lakosa volt, 1956-ban már alig hétezer, azután is folyamatosan csökkent a lakosság létszáma. A Grósz-perrel kapcsolatban két halálos ítéletet hoztak a faluban, egy katolikus és egy református gazdát végezték ki, sokan kaptak 12—14 évi börtönbüntetést a hívek közül. Érthető, hogy a falu elkeseredetten szembefordult a kommunizmussal, akárcsak 1919-ben.

Az októberi forradalom idején még csak két hónapja éltem ott, alig ismertem a falut. Egy éjszaka összeverődött csaknem félezer ember. Nekiindultak, hogy a tanácsházáról leverjék a vörös csillagot. Aztán a plébániával szemben levő iskolához, illetve a szomszédban lakó igazgató házához vonultak, hogy az iskola igazgatóját felakasszák. Már a kötél is elő volt készítve. Ekkor valaki elkiáltotta magát: „Emberek, itt a templom, menjünk be oda!” — Erre elfelejtették, hogy előbb mi volt a szándékuk, bezörgettek hozzánk, hogy nyissuk ki a templomot. Bejötték s ott néhány szót szóltam nekik a hazaszeretetről, elénekeltük a Himnuszt és kértem menjenek haza, hiszen holnap vasárnap, majd jöjjenek el a templomba. — Lassan szétoszlottak az éjszakába... Másnap hajnalban a káplánom kísérté el az iskolaigazgatót a falu határáig, aztán ott eltűnt valahol. Így aztán sikerült megakadályozni a kegyetlenkedéseket a faluban. Utólag ezt érdememül tudták be.

1956 őszén csodálatos fordulat történt a hitoktatásban. Maguk a pedagógusok intézték a beíratást a hittanra. Abban a tanévben 100%-os hitoktatást végeztünk. A következő esztendőben aztán elkezdődött a lemorzsolódás. 1958-ban pedig a hittanbeíratás már úgy folyt, hogy az iskolaigazgatóval együtt az asztalnál ott ült az Állami Gazdaság igazgatója, a téeszelnök meg a VB-titkár. A szülőknek egyenként kellett bemenniük, hogy beírassák gyermeküket. Rábeszéléssel, fenyegetéssel, ígéretésekkel térítették el őket a szándékuktól.

Egyet azért hozzá kell tennem az igazság kedvéért. Bármilyen erőszakos volt is a külső nyomás, jelentősebb lemorzsolódás akkor következett be, ha rossz hitoktató foglalkozott a gyerekekkel. Amikor a szülők észrevették, hogy a hitoktató káplán egész szívvel neveli a gyerekeket, akkor egyre többen megbátorodtak, és megállt a csökkenés, sőt aztán később évről évre emelkedett is a létszám.

A kép teljességéhez persze az is hozzátartozik, hogy az iskolaigazgatóknak mindig jelenteniük kellett, mennyien iratkoztak be hittanra, s ha a hitoktatás eredményesen folyt, akkor elhelyezték azt a papot. Izsákon élt egy asszony, aki zárdában végezte az iskoláit. Nagy kommunista lett, de értékelte a jó hitoktatók nevelési eredményeit. Meggyőződésem, hogy tudatosan kozmetikázott adatokat jelentett arról, hogy hányan járnak templomba, hogyan folyik a hitoktatás, mennyien vettek részt a körmeneten. Kisebb létszámokat jelentett feleteseinek, hogy ne jöjjenek ki megvizsgálni, mi az oka a hitélet erősödésének. Szentlőrinc-kátán és Izsákon is ez volt a helyzet.

— *Hogyan kerülhetett püspök úr 1977-ben Kecskemétre, az egyházmegye egyik legnagyobb és legtekintélyesebb plébániájára? Nem sokkal később, 1979-ben pedig váci segédpüspökké nevezték ki. Ez hogyan történt?*

Kovács Vince halála után Endrey Mihály püspök úr vette át az egyházmegye kormányzását, aki előzőleg már püspökként hosszú éveken át kényszerlakhelyen élt, minden hatalomtól és működési lehetőségtől megfosztottan. Ekkor rehabilitálták, és megengedték, hogy átvegye az egyházmegye vezetését. Ő hosszú hónapokon keresztül harcolt azért, hogy ne más kerüljön Kecskemétre az előző plébános halála után, hanem ő választhassa meg, kit akar odahelyezni.

1978 nyarának végén értesültem arról, hogy a nevem a Vatikánban bekerült a püspökségre jelöltek közé. Azt mondták, Róma a lelkipásztorok közül szeretne püspököket választani. A kinevezésem viszont csak 1979 áprilisában történt meg. Több hónapon keresztül folyt tehát a huzavona. Az ÁEH nem akart hozzájárulni, Lékai bíboros úr viszont — Rómával egyetértésben — mindenképpen erőltette, hogy engem nevezzenek ki. Poggi érsek úr, aki akkoriban a Vatikán nevében a magyar hatóságokkal tárgyalt, utólag elmondta valakinek: mennyi bajuk volt miattam, míg elérték azt, hogy hozzájáruljanak a kinevezésemhez.

A tárgyalások ugyanis rendszerint úgy folytak, hogy Rómának is volt egy jelölt-listája meg az államnak is, s ezt kellett valahogy közös nevezőre hozni. Utólag nyilvánvaló számomra, hogy én a római listán szerepeltem, s az állam az én jelölésemet nem is vette komolyan.

Tiszta lelkiismerettel mondhatom: a jelölésemtől a kinevezésemig eltelt időben engem senki nem keresett föl, sem az ÁEH, sem a BM részéről. Nem kérdezett senki arról, mit vállalok, ha püspök leszek. A kinevezésem után, amikor már kecskeméti plébánosként segédpüspök voltam, ketten meglátogattak a BM-ből. Akkoriban folyt a Nagytemplom renoválása. Felajánlották, hogy komoly összeggel tudnának segíteni nekem. Azt válaszoltam, hogy az én kecskeméti

híveim olyan nemeslelkűek és annyire szeretik a templomukat, hogy nem is fogadnának el állami támogatást.

Akkoriban erős nyomás nehezedett rám, hogy költözzek Vácra. Állami megbízottak is ismételten sürgették ezt. Rómából viszont bizalmas üzenetet kaptam, hogy maradjak a helyemen. A Szentatya úgy kívánta, hogy a püspökök képezzenek mintegy lelki központot más városokban is, ne legyenek egy helyen. Hozzájárult ehhez az is, hogy Róma jól tudta: minden püspökségen ott van az államnak egy-két bizalmi embere. Ha fölmentem volna akkor Vácra, megszakadt volna a kapcsolatom a hívekkel, elszigetelődtem volna az egyházmegye papságától is. Az egyre agresszívebbé váló sürgetésre tehát azt válaszoltam, hogy a Szentatya szándéka is az, hogy a helyemen maradjak.

— *Hogyan sikerült lelki központtá alakítani Kecskemétet?*

Kiváló munkatársakat kaptam, akik egészen szabadon végezhettek minden lelkipásztori munkát az egyházközségben. De legalább ennyire fontosnak érzem, hogy a környékbeli papsággal csakugyan szoros és rendszeres kapcsolat alakult ki. Sokan közülük bejártak hozzánk, hetenként egy este pedig rendszeresen találkoztunk. Nekem is nagy lelki gazdagodást jelentettek ezek az összejövetelek. A következő vasárnapi szentírási szövegek megbeszélésével kezdtük, mindenki elmondta a Szentlélektől neki ajándékozott gondolatokat. Ez a kis csoport biztonságban tudhatta magát. Nem hiszem, hogy akadt közöttünk olyan, aki erről valahol is jelentést tett volna.

— *Csaknem tíz év telt el így, püspök-plébánosként, Kecskeméten.*

1987-ben lettem megyéspüspök. Akkoriban már lazultak a dolgok, de még így is csaknem egy évig tartott a huzavona, mire Róma megkapta a szükséges hozzájárulást a kinevezésemhez. Ehhez apró adalékot jelentett csupán, hogy az ünnepélyes váci beiktatás, az első megyéspüspöki szentmise után a fogadáson az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke köszöntőjében szinte fenyegetően mondta a vendégek előtt: „Püspök Úr ne felejtse, hogy mi is itt vagyunk, nélkülünk nem láthatja el a feladatát.” Megalázó és megszegyenítő volt ez abban a helyzetben.

— *Amikor tehát Püspök Úr átvette az egyházmegye kormányzását még működött az Egyházügyi Hivatal.*

Igen, s ezért lényeges változtatást nem is kezdeményeztem a központi egyházkormányzatban. A szabályok szerint a fontosabb plébániák betöltésekor előre be kellett jelenteni, kit szándékozom kinevezni. Ha két hét leforgása alatt nem emeltek kifogást ellene, akkor lehetett csak kinevezni az illetőt. De hozzátehetem: ebben a kérdésben nem adódtak konfliktusaim.

Összeütközésem támadt viszont a Hivatallal a világiaknak a lelkipásztori munkába történő bevonása miatt. Az előírások szerint jelenteni kellett volna a területileg illetékes egyházügyi titkárnak, hogy kinek adok főpásztori megbízást a lelkipásztori munkába, például hitoktatásba történő bekapcsolódásra, vagy arra, hogy betegeket áldoztassanak. Ezt a szabályt nem tartottam meg, és soha nem adtam meg az illetők nevét és címét. Emiatt aztán sokat zaklattak. Sorra egymás után kerestek föl a különböző egyházügyi megbízottak. Azzal érveltek, hogy ők utánanéznék, nehogy méltatlannak adjak megbízást. Én viszont arra hivatkoztam: erre egyedül az illetékes lelkipásztornak lehet joga, az ő ajánlásukra támaszkodva történtek a kinevezések.

Ezekkel az értelmetlen és hosszúra nyúló, rendszeresen ismétlődő beszélgetésekkel akartak megpuhítani s az eljárásom megváltoztatására rávenni. Másrészt ezekkel a látogatásokkal bizonyították, hogy mégiscsak ők az urak.

— *Papságunk elöregedett, kevés az utánpótlás a fiatalokból. Hogyan tudják papjaink ellátni a megszorított feladatokat, s megfelelni a megnövekedett elvárásoknak?*

A megújulás első feltétele szerintem a papság egysége a megyésfőpásterrel. Örömmel mondhatom, hogy a váci egyházmegyében több helyütt működnek a kecskemétihez hasonló lelki központok, ahol a papság rendszeresen összegyűlik. Hetente vagy havonta találkoznak, közös szentségimádásra, elmélkedésre, megbeszélésre. Ezeket a találkozókat kellene szaporítani, erősíteni és elmélyíteni. Az egyházmegye igen nagy, a különféle körzetek adottságai nagyon különbözőek. Ezért is fontosnak tartanám, hogy egy-egy körzet papjai egymást segítve dolgozzanak együtt.

— *Az aranymise mintegy megkoronáz egy papi életet, de egyben azt is jelzi, hogy a vége felé tart már...*

Ha megyésfőpásztori megbízásom lejár, s az erőm engedi, szeretnék visszatérni a lelkipásztori munkába. Akár úgy, hogy hosszabb-rövidebb ideig helyettesítsek egy-egy paptestvért, akit betegség vagy más ok átmenetileg akadályoz, akár úgy, hogy egy kisebb falu lelkigondozását ellátom. A pap számára nincsen nyugdíj — haláláig másokért, a híveiért kell élnie és dolgoznia, vagy ha már erre képtelen, akkor értük kell szenvednie.

Lukács László

Számunk szerzői

Lénárd Ödön piarista

Lábass Endre író

Gyurkovics Tibor író, költő

Rapcsányi László író, a Magyar Rádió főmunkatársa

Fröhlich Ida történész, ELTE

Medvigy Mihály piarista, főiskolai tanár

Jelenits István piarista tartományfőnök

Vályi Nagy Ervin főiskolai tanár, Református Teológiai Akadémia, Budapest

Beney Zsuzsa író, költő

BENEY ZSUZSA

Teremtés és születés között

A vers és próza ciklusból

1.

Ha nincs akit megszólítok, honnét tudhatnám, hogy van-e az, akit így szólíthatnék: te megszólító (aki megszólíttóságában egyesül velem, a megszólítottal) és akkor hogyan is szólíthatom újra és újra úgy, mintha megszólításomtól szabadon is léteznék, Őt, akit megszólításomtól szabadon nem ismerhetek — mert ha megszólító és megszólított viszonyára szűkítem a világot — vagy éppen ellenkezőleg: ha a megszólító és a megszólított viszonyát olyan végtelenül tágnak látom, hogy benne elfér az egész világ: a csillagos égbolt, melyre Ábrahám egykor feltekintett, elcsodálkozott és megszólított Valakit, aki akkor először és azóta mindig éppen ebben a kérdésben, pontosabban rácsodálkozásban szólal meg, hogy válaszoljon, és aki megszólítottként változott át, mindörökre, megszólítóvá, azáltal, hogy a megszólítás szava, elmondásakor csönddé lett, a figyelem csendjévé, hallgatássá, melyben hallhatóvá lett a szó, mely egykor hangtalanul suhant tova a vizek felett

a szó, mely olyannyira különbözik a miénktől, hiszen a miénk, ha kimondjuk, a levegő lassan lecsengő hullámaivá, ha pedig leírjuk, fekete jelekké változik a papír fehér haván, a téli szűz havon, melyet más emberi léptek még nem érintettek

de az övé nem hang és nem is jel és mégis egyetlen, hangzástalanul csengő hang és egyetlen, dallamíve arabeszkjeivel a semmibe rajzolt jel, láthatatlan, hiszen közege a semmi és mégis mindörökre kitörölhetetlen a valamiből, hiszen csak közege és nem anyaga a semmi — anyaga láthatatlan, mert mint a levegő a fényt, átengedi magán a semmit — vagy éppen átvezeti semmmiségén a valamit, erőt vezet át megismerhetetlen anyagán, hogy anyagiságának bizonyítéka éppen az legyen, hogy képes az erő átvezetésére, mint a levegő anyagisága képes a fény hullámrészecskéit továbbítani

mert ez az erő nem anyag, de éppen ebben a nem-anyagiságban, mely erősebb az anyagnál, mert megsejteti azt, és maradandóbb, mert az anyagiság lényegét őrzi minden anyagnak széthullása múltán, ebben az anyag előtti és utáni, alatta szivárgó és fölötte szárnyaló szellem-valóságban, rejtelmes és számkunkra reménytelenül felfoghatatlan valóságosságában ez az erő nem más, mint a szó, csupán csak a szó

és mindenekfelett a szó, mely megteremtette a világot, akkor, amikor még hangtalanul szólt, mert nem volt levegő, hogy továbbítsa és élőlények sem, hogy meghallják és befogadják a hangot

abban a hajnali derengésben, melyben már kellett, hogy legyen világ, mert ha nem lett volna, hogyan is hangozhatott volna el a szó, de a világ hogyan is sz. íródhatott volna ki a semmiből, ha nem a szó által, mely összerántotta, megszilárdította és rostájában fenntartotta, hogy jelentést és ezáltal formát nyerjen az alakatlan — a mozdulatban, mely éppenúgy egyetlen, megismételhetetlen eseménye a teremtésnek, mint teremtődésünk pillanatonként újakezdődő folytonossága.

2.

Mert azok a szavak, amelyek a világot újra és újra megteremtik, mindig hasonlóan hangzanak el, rejtelmes földmélyi barlangok félhomályában, ahol a mélység olyan kutakba sűrűsödik, hogy bennük a fekete fémlap már nem tükröképe az éjszakai égbolt onixkupolájának, e vékonyfalú, fekete japán porceláncsészének, hanem darabja vagy megisméltése, anyagából való kör, része e világunkat éjszakánként réstelenül beburkoló anyagnak, a sötétség anyagának, amely nem az úr színtelen homályossága hanem az éj sűrű korom- vagy tus-oldata — mert nem az átjárható, a csak szélfüvalmak gerendáiból ácsolt, folytonosan leomló és újraserkesztett puha semmi, hanem e semmiből teremtett sötétség, hiszen *lón nappal és éjjel, világosság és sötétség*, és ez a sötétség úgy húzódik meg a barlangoknak, a föld mélyének alsó világában, mintha apályban elbúvó tengervíz lenne, s vele a tenger éppúgy nem fogyatkozik, mint ahogyan ez az éji anyag, mely sötétként és vízként húzódik e barlangok fenekére, semmit sem von el a kinti, pontosabban a fenti sötétségből, nem csorbítja az éj hűvös tökélyét, olyan rész, olyan cserép, mely nem a fenti anyag széttörtetéséből hullt a földre, a földbe, tán át a földön, hogy gömbfelületének ellentétes pontján nyisson ablakot, rést a megbonthatatlan sűrűsége, misztikus átlátást e sűrűsége — e barlangokban, melyeknek az emberkéz alkotta templomok felfelé nyújtózó megfelelői, másolatai talán — bár lehet, hogy nem is hasonmások, hanem az égretörő építmények valójában azonosak a kézujszerűen földbevéjődő barlangokkal, és lehet, hogy a bennük elhangzó szavak teremtik meg kimondásuk erejével ez üregeket, önnön visszhangjuk edényét — s éppígy lehet, hogy e szavak csak jelei ezeknek a mélységeknek, jelkép-tornyok, mert az ember csak fölfelé törő irányban képes elgondolni azt, ami nem lefelé, hanem egy másik, alattunk rácszott rendszerben tör fölfelé — ha tehát templomokban és az elbújdosott lelkek menedékeiben újra meg újra elhangzik, megérthetlensége varázsfényébe burkoltan a kimondhatatlannak hol látható, hol pedig láthatatlan jelképeként a világot otthonunkká alakító hangzata, amelyről sohasem tudjuk elképzelni, hogy emberi lélek teremtette, mint ahogyan azt sem, hogy nem ez az, ami az emberi lelket megteremtette — ha tehát elhangzanak e szavak, melyeknek nem értelemmel felfogott jelentése az, ami, mint kavics, vagy mint az esőcseppek egymásutánja kört kör után gerjeszt a lélekben — s lehet-e véletlen, hogy nem tudjuk e sejtést másképpen, mint a víz képével érzékeltetni, mint ahogyan a sötétségnek, az éjnek, sőt magának a léleknek a képét is mindenekelőtt a víz idézi fel a számunkra, érzékletesebben a levegőnél is, nemcsak mert látható,

ellentétben a láthatatlannal, hanem mert anyagi, ellentétben annak anyagtalan-ság-képzetével, noha a lélek, lélegzet, az elszálló élet csakugyan nem más, mint az a végső, egyetlen lehellet, mely halvány, szabálytalan párafoltot hagy a tükör hideg üvegén — de ha e tavat még képesek vagyunk úgy is látni, mint ahogy a hangot érzékeljük, mely akkor is teremtő erő, ha nem a mi nyelvünk szava, hiszen lehet zene is, sőt meghallhatatlan, néma szélfúvás, levelek lebbenése vagy a tófelszínnek egyetlen pillanatnyi megborzongása, apró foltok villanásnyi játéka csupán — úgy e fekete víz is a léleknek, létnek, halálnak, az alaktalan, határtalan és elképzelhetetlen mindenségnek érzetét kelti — s ha ez felfoghatatlan a számunkra, mennyivel inkább az a beléhulló kavicsnak drágakőnek, esőnek vagy az Isten ujján végiggördülő majd lehulló harmatcseppnek hatása, mely folytonosan megújuló, a mélyből újra és újra felemelkedő és sugarasan szétfutó köreivel egyszerre tartja meg változatlanul az anyag valóságát s teremt meg belőle a földi mértékekkel leírhatatlan anyagot: azt, ami csak e hullámkörök egyszerre zárt és sugárzó valóságában fejezi ki a tő folytonos mozgását, ahogyan az érintés felett összezáruló áthatolhatatlan, folyékony selyem önanyagává oldja azt, ami a mi létezésünk rács-szerkezetében elképzelhetetlen.

3.

És hogyan is lenne elképzelhető, hogy az, ami mozdul, igazában egyhelyben marad, hogy a beléhullott csepp nyomán, mely maga is a tő anyaga, víz, s ha más, kavics vagy visszadobott gyöngy, akkor is, mindenképpen anyag — hogy ez eltűnő csepp nyomán gyűrűk jelennek meg a sima felszínen, nem rajta és mégsem benne, a belső gyűrűzés külső sejtetéseként, önálló életre kelnek és noha tő és hulláma megkülönböztethetetlenek, mintha mégiscsak a lét másféle formáit ölténék magukra, mikor ezek a gyűrűk egyre távolodnak és nagyob-
bodnak, s e mozgás során változatlanul őrzik nemcsak zártságukat, hanem azt a formát is, mely minden mértani formák közül a leginkább titokzatos, olyannyira, hogy tudatunk évezredes fejlődése során bennünk a tökéletesség jelké-
pévé alakult, olyan erő jelképévé, mely folytonosan sugárzik és terjed, új meg új hullámokban tölti be az anyagot, mellyel azonos — s melytől mindig különbö-
zök, hiszen cseppként, felülről, a magasságból hull belé, hogy helyét sem a mélységben, sem a magasságban ne lehessen megtalálni, hogy éppen egynemű-
ségének következményeként ne vonatkozhassék rá a hely fogalma — legalábbis ne vonatkoztathassék abban a formában, ahogyan itt, színekre törött életünkben ismerjük azt, mint örökös vándor-kényszerünk mozgatóját, nyughatatlanságunk hajtóerejét, mely egyszerre vezet és taszít is, első lépéseinktől, kanyargós útjain-
kon át, hol az éjszakai erdők sötétjében, fenyőtűk szőnyegén, görcsös, a föld felszínén szétfutó gyökerek között, félelmek és megrettenés misztériumában, erdőkben ahol újra és újra megcsal bennünket a falevelek közt csillogó fény, míg egyszerre csak tisztásra érkezünk, melyet úgy tölt be a fehéren irizáló holdfény, mint csészét egy ismeretlen, gyöngyöző, csipkés felszínű folyadék, melynek íze és anyaga is maga ez az ezüstös hűvösség, s melyet, ha megiszunk, nem tudjuk, folyadékot vagy fényt kortyoltunk-e, s a mámor, mely pezsgése nyomán szét-
terjed tagjainkban, külső vagy belső erőket árasztott-e el az eddig elfáradt lá-
bakban, görnyedt vállainkban, s a szívben, melyről azt hittük, nem tudjuk „fel-
emelni” többé — s ha elhagyjuk a tisztást, csak egy pillanatra lépve be a fale-

velek holdárnyékába, visszafordulva soha többé nem találunk ki a bozótból, s az egykor megnyílt kerek tér, perceink majd napjaink múlásával mintha egyre inkább álommá változnék, a helynek és a határoknak másféle rajzolatává, hiszen valóban jártunk ott, valóban létezett e hely — és eltűnése csak bennünk történt — s ha eltűnik, magunkba süllyed, mint a szerelem ezüstös tisztásai erdei vándorlásaink búvóletében — és ez vajon nem azt bizonyítja-e, hogy úgy, ahogyan akkor, a világban megjelent, voltaképpen csak nekünk vált láthatóvá? — s a színek lökdösése közt végigbukdácsolunk a városok sikátorain is, ahol százerek közül mindössze harmincan tudják, hogy ki is vonszolja itt saját keresztjét, ki is közeledik félelmes céljához minden lépésével egyszerre vágyódva arra, hogy halála eszközének bírhatatlan súlyától megszabaduljon, s félve, hogyha odaér, az ismeretlenség iszonyatos rémülete fogadja: nem megszabadulás, hanem a létnél rettenetesebb másik létezés, melybe úgy hullik bele meghalásunk véres verejtéke, mint a sötétség tónak látott kerek tükrébe cseppent az Isten ujjáról legördülő harmatgömb, hogy a körök folytonosan terjedő és kiterjedhetetlen, sugárzó és önmagábazárt mozgását indítsa meg a térben, mely e hullámok kialakásával bizonyítja azt, hogy a mindenségnek valójában nincs is kiterjedése — csak ideje van, a beléhullott csepp, a megcsendült hang pillanata, a szóé, mely elhagyja Isten ajkát — a teremtés szaváé, melynek közömbös, hogy életünk vagy halálunk megszületését jelzi-e?

(Folytatjuk)

Következő számainkból

Szabó Ferenc: Emberi jövő és keresztény remény

Vasadi Péter: Most lett a kenyér...

Marosi Ernő: Mérték és arány a középkor művészetében

Maróth Miklós: Keresztény erények

Keresztes Szent János: A Kármel hegyére vezető út

Sulyok Elemér: A teremtéstörténet biblikus értelmezése

Beszélgetés Gyökössy Endrével és Márton Lászlóval

LUKÁCS LÁSZLÓ

Egyházunk a forrongó világban

Cseh—német kiengesztelődés

Tavaly tavaszi konferenciájukon a német püspökök közös nyilatkozatot tettek közzé „a cseh néppel való kiengesztelődésről”. A cseh, morva és szlovák püspökök szeptemberben hozták nyilvánosságra válaszukat. A levélváltás szép példája annak, hogy a keresztények hogyan kezdeményezhetik a nemzetek közötti kiengesztelődést. Tanulságos még mellé tennünk František Mikloškonak, a szlovák katolikus függetlenségi mozgalom egyik kiemelkedő személyiségének, a jelenlegi parlament elnökének interjúját. Két kérdés nyugtalanít e nyilatkozatok olvasása közben: Vajon mikor születik meg hasonló kezdeményezés a magyar és a szlovák, a magyar és a román püspökök között? Van-e elég ereje a krisztusi kiengesztelődés eszméjének arra, hogy a nyilatkozatok nyomán valóban meginduljon a közeledés a különböző nyelvet beszélő keresztények között? A pünkösdi csoda a legendák világában marad-e számunkra, vagy pedig keresztény kötelesség, e régió népeinek egyik legsürgősebb megvalósításra váró feladata?

Közös örökség és felelősség

Ahogy apró gyerek-veszekedésekben szokás, úgy mindig, minden konfliktusban föltehető a kérdés: ki kezdte? kinek kell tehát bocsánatot kérnie? A kiengesztelődés útján elindulók nem így gondolkoznak. Nem a másikat okolják, hanem a maguk hibáit ismerik be.

Így történt a német—cseh közeledésben is. Václav Havel a németek elhurcolását Csehszlovákiából a II. világháború után „mélységesen erkölcstelen tettnek” mondta — bár pontosan tudta, milyen iszonyatos bűnököt követtek el a németek a csehekkel szemben a nemzetiszocializmus idején. Hasonlóképpen nyilatkozott Tomašek bíboros is 1990 januárjában: a németek ellen forduló bosszú beszennyezte a cseh népet is. „Európa szívét a történelem során nemegyszer előntötte a népirtásig elfajuló gyűlölet. Ennek a szívnek mostantól kezdve a barátság ritmusára kellene vernie”.

A német püspökök nyilatkozatuk kezdetén köszönetet mondanak Václav Havelnek és Tomašek bíborosnak „e megszabadító szavakért”. Felidézik azokat a bűnököt és jogtalanságokat, amelyeket a németek a csehek és a szlovákok ellen elkövettek. Szégyennel és fájdalommal telve emlékeznek vissza a csehek elnyo-

mására, üldöztetésére, elhurcolására; elítélik azt, hogy saját nemzetiszocialista hatalmi érdekeik érdekében visszaéltek a szlovák nép nemzeti függetlenségi törekvéseivel. A történelem e súlyos terheit a jelenlegi német katolikus egyháznak is hordoznia kell.

Idézik a fuldai püspöki konferencia 1945. augusztus 23-i nyilatkozatát: „Mélységes sajnálattal valljuk meg: sok német, köztük sokan a mi sorainkból is, hagyták magukat félrevezetni a nemzetiszocializmus hamis eszméi által, és közömbösen szemlélték az emberi szabadság és méltóság megtiprását; tetteikkel sokan hozzá is járultak e jogtalanságokhoz; és végül sokan maguk is e bűnök végrehajtóivá és részeseivé lettek.” A nemzetiszocializmus idején elkövetett bűntettekhez hozzáteszik még: mélységesen sajnálják, hogy 1968-ban a prágai tavasz idején a kelet-német hadsereg is hozzájárult a csehszlovák függetlenség eltiprásához, s ezzel újra fölszakította a régi sebeket.

A közös, boldogabb jövő felépítését megkönnyíti az, hogy csehek, morvák, szlovákok és németek a történelem során a gazdasági és kulturális együttélésre és együttműködésre sokszor példát mutattak. Örömmel üdvözlük a demokratikus változásokat Csehszlovákiában és a környező országokban. Ezek nyomán most valóban megnyílik a lehetőség arra, hogy az egymással szomszédos népek és nemzetek új életet kezdjenek, ellenségeskedés vagy elzárkózás helyett közös összefogással.

E feladat különös felelősségre hívja a térség egyházait. Erre kötelez bennünket közös keresztény örökségünk, és erre bátorítanak bennünket a közelmúlt történelmi példái: azoknak a katolikusoknak kiengesztelődése egymással, akik kezdetől fogva tudatosan elvetették a gyűlölet és a bosszú politikáját. Példaként a kitelepített szudéta-németeket, a cseh és szlovák emigránsokat, a hazájukban üldöztetést szenvedő cseheket és szlovákokat említi a nyilatkozat. A szabadság és a szeretet megszabadít bennünket: a múlt bűneinek terhéől megszabadulva készek vagyunk igazságosságban és békében építeni közös jövőnket.

A szorosabb együttműködésért

A cseh és szlovák püspöki kar az elmúlt év folyamán alakult meg, így közös nyilatkozatban válaszoltak a német püspököknek Tomašek bíboroshoz címzett levelére. Bízunk abban, hogy ez a levélváltás példát fog adni mindenkinek, hogy a gyűlölet, a harag, a szeretetlenség köveit eltávolítsák az új Európa megteremtésének útjából.

Az elmúlt évtizedek, a nemzetiszocializmusban éppúgy, mint a kommunizmusban, megmutatták számunkra — folytatja a nyilatkozat —, hogy az ember nem élhet tartósan gyűlöletben és hazugságban. Az ember jóra van alkotva, és csak az isteni értékek szilárd alapjára épülhet rá az egyesek és a népek tartós és békés együttműködése. A berlini fal leomlása, Németország újraegyesítése segítheti és siettetheti azt a történelmi folyamatot, amely az új, egységes Európához vezethet el bennünket.

A levél köszönetet mond a német püspökök bűnbánatáért, s — mintegy viszonozásul — szintén bűnvallomással folytatódik. A németek által elkövetett gonoszított gyűlöletet váltottak ki sokakból, majd a világháború után a kollektív büntetés igazságtalan elvéhez vezettek, s válogatás nélkül sújtottak le ártatlan emberekre is. Sajnálattal teszik hozzá: az akkori egyházi vezetésből hiányzott a bátorság, hogy fölemelje szavát ezek ellen az igazságtalanságok ellen, s így hall-

gatásukkal hozzájárultak a németek elleni bosszúhadjárathoz. Akadt olyan keresztény is, aki tevőlegesen is részt vett a gyűlölet-sugallta akciókban. „Nyilvánvaló, hogy ezek az embertelen és igazságtalan eljárások mindkét oldalon keresztényietlen alapelvekből indultak el. Mélységesen sajnáljuk azonban, hogy az igazi keresztény élet nem volt elég erős ahhoz, hogy ezeket megakadályozhatta volna.”

A cseh és szlovák püspökök hálájukat fejezik ki azért, hogy az elmúlt negyven év során a német katolikusoktól oly sok segítséget kaptak, erkölcsi, szellemi és anyagi tekintetben egyaránt. Mindez nagy mértékben elősegítette azt, hogy valódi párbeszéd indulhasson meg a térség egyházai és népei között.

A jövő új, egységes Európáját új alapokra kell építeni: Isten szeretetére, a megbocsátásra és az igazságra. Így a jövő nemzedékeknek nem lesz szükségük arra, hogy a múlt vétkei bántódjanak. A kölcsönös kiengesztelődésnek ez a mostani aktuális példát mutathat a többi népnek, hogyan lehet megalapozni a szeretet kultúráját az új Európában. Európában leomlottak a politikai ellenségeskedés falai. Most azonban az egyéni érdekek, az önzés, a szeretetlenség fordítják szembe egymással az embereket. E falaknak is le kell omlaniuk ahhoz, hogy az igazi értékek talaján kisarjadhasson Európa boldogabb jövője.

Szlovák államiságot

Műfajában, súlyában egészen más František Mikloškonak a bécsi Die Furche részére adott terjedelmes interjúja március végén. Szempontjai azonban elgondolkoztathatnak bennünket, magyarokat, de óriási kihívást jelentenek a csehek, személy szerint Václav Havel számára is. Egyúttal azt is láthatjuk, mennyire más lesz egy-egy szónak a súlya, ha már nem eszméket idéz, hanem konkrét, ezúttal éppen politikai cselekvést sürget. A szlovák parlament elnöke hosszú évek óta a nemzet és az egyház szabadságáért, a demokráciáért, az igazságosságért küzd hazájában.

Mikloško alaptétele: Európában megindult az egységesülés folyamata. Az egyes nemzetállamok, saját szuverenitásuk fenntartásával készek arra, hogy átjárhatóvá, sőt szinte észrevétlenné tegyék a határokat, s egy magasabb szinten egyesüljenek. A szlovákok azonban — a II. világháborúban a nácik segítségével létrejött Tiso-rendszert leszámítva — több mint ezer éves történelmük során sohasem válhattak önálló nemzetállammá. Ugyanígy küzd függetlenségéért a kis Litvánia is. Az éhes embernek enni kell adnunk, nem szép eszméket kell előtte hangoztatnunk. Kelet-Európában a nemzeti elvet évtizedeken át elnyomták. Ennek most érvényesülnie kell, pozitív értéként, de nem agresszíven.

Ehhez a természetes önállósulási vágyhoz hozzájárulnak még a növekvő gazdasági nehézségek és a kommunizmus idején keletkezett erkölcsi sebek. Az elnyomás éveiben — mondja Mikloško — könnyű volt megőrizni a vallás bizonyos alapelveit. Most, a visszanyert szabadságban kevés az, hogy ezeket az elveket csupán megőrizzük. A szellemi-lelki és kulturális életben aggasztó vákuum keletkezett.

Az újságíró megkérdezte tőle, vajon a szlovák egyház nem tud-e segíteni ebben a helyzetben. Mikloško szerint az egyház is nehéz helyzetben van. Túlságosan tekintélyelvű, igen alacsony a papság szellemi színvonala. A diktatúra idejét egyedül az egyház intézménye élte át nagyobb károsodás nélkül. De az új helyzetben már nem elég az egyházhoz való hűség, a szentségekhez járulás. A szlovák egyháznak ki kell tágítania a szemhatárát, hogy európaivá válhasson.

KENYERES ZOLTÁN

Rendezetlen könyvespolc

Kodolányi János: Suomi

A középkorban a franciák a trójaiaktól eredeztették nemzetüket. A vesztesektől, akiket legyőztek, leromboltak és elpusztítottak. Szép elhatározás volt ez, hogy építeni kell falat, várost és hazát. Olvasom, hogy a mai Mongóliában sokan Dzsingisz kán emléke előtt hódolnak, aki öldökölve végigdúlta Euráziát. Tűnődöm, milyen „reform” ország nő majd föl e felújított kultusz nyomán. Kézai óta nálunk is újra és újra megjelent a hun rokonság mítosza. A hunoké, akik nem építettek semmit, csak romboltak, akik nem teremtettek, hanem pusztítottak. Valami különös indulattal — e hamis mítosz jegyében — két évszázada sokan küzdenek nálunk a finnugor rokonság ellen. Pedig ez a rokonság szimbolikus értelemben a munkát és békét jelenti, a csendes szorgalmat és teremtést. A néprokonság nemcsak cáfolandó tévképzetének és igazolható tudományos nézetek kérdése, hanem jövőbenező, cselekvésorientáló eszme. Magatartás önmagunkkal és a világgal szemben. Kodolányi *Suomi* című könyvének már megírásának idején is az volt a missziója, hogy a munkája révén előrehaladó nemzet eszményét terjessze.

Az 1930-as évek második felében többször megfordult Finnországban hosszabb-rövidebb időre, s utiélményeiről riportokban számolt be. E riportokból két könyv kerekedett, melyeket a 40-es évek elején némileg átdolgozva egy kötetben adott közre. Ő, aki a népi mozgalom egyik legtekintélyesebb írója volt, ő, aki a *Hazugság öl* című röpiratával elindította a falukutató szociográfia akkori hullámát, a civilizálódás eszméjét hangsúlyozta. A furcsán világoskék ég alatt fenyveserdős tájon a nagybirtokrendszert fől számoló kispaszti gazdálkodásban látott követendő példát. Ahol egy életmódjában civilizált, polgárosult parasztsággal találkozott. A

táj varázsa mellett ez volt legnagyobb élménye. S bennünket, mai olvasókat is ez fog meg e könyv lapjain: a természetszeretetebe oldódott civilizáció, a civilizáció és kultúra ma is példaértékű egysége. A politikai kategóriákból kilépett és mindennapokká változott demokrácia, az életmóddá alakult szabadság. Hogy is írja? „Vannak (...) népek, amelyek folyton hangoztatják a szabadságszeretetet, és vannak népek, amelyek egész egyszerűen szabadok. Csak szabadok. Szabadok mint népek, szabadok mint egyének. Szabadok földjükön, szabadok a gyárban, szabadok a hivatalban, a katedrán, nem vigyáznak álmukban is az »orientálódásra«, a »helyezkedésre«, nem vezetnek titkos minősítési táblázatot, nem figyelik egymást, vajon részt vesznek-e valami ünnepségen, gyűlésen vagy körmeneten (...), a műkedvelő színtársulatban együtt játszanak, az énekarban együtt énekel baka és őrnagy, a családban szabadon viselkedik a gyermek, az iskolában együtt szórakozik, játszik tanító és növendék, együtt tanul lány és fiú, az irodában ugyanolyan munkaerő a nő, mint a férfi (...) Vannak népek, amelyeknek külön-külön szabadok a tagjai.” (*Magvető Könyvkiadó*)

Háy Gyula: Született 1900-ban

Az 1956 után perbefogott és elítélt írók közé tartozott. Amikor a 60-as években kiszabadult a börtönből, ő volt az, akit nem engedtek visszatérni az irodalmi életbe. Darabjait nem adták ki és nem tűzték műsorra. Lehetetlenné tett körülményei elől 1965-ben Svájcba emigrált. 1964 őszén, még itthon találkoztam vele utoljára. Angliában jártam és Oxfordban tanuló nevelőfiáról hoztam hírt. Szelíd mosollyal, csön-

desen hallgatta beszámolómat. Csöndes, hallgatag ember volt. Befelé élt. Igazából csak képzeletének terében volt jelen, ahol zavartalanul és talán szüntelenül drámáit írta. Amikor fiatal korában egy drezdai színháznál diszlettervezést tanult, minden este a színpadon kellett lennie: hátul, a színpad mögött. Láta a színészeket, amint jelmezükbe beöltözöttek színre lépnek, de nem hallotta a szavakat és nem látta a jeleneteket. A díszletek és ruhák alapján megpróbálta kitalálni és maga elé képzelni a darabokat. Elképzelte és képzeletben megírta őket. Amikor néha alkalma adódott és beülhetett a nézőtérre, meglepve tapasztalta, hogy elképzelt drámái legtöbbször nem voltak rosszabbak az „igazi” színműveknél. Eszébe jutott Osvát Ernő, aki egy regénykísérletét elolvastva dialógusait dicsérte. Tapasztalatain és ezen az emléken felbátorodva fogott első drámájához. Attól kezdve mindig magánál tartott egy kis kék füzetet, s annak fehér lapjaihoz vonult vissza a történelem zsvivájától.

Az *Isten, császár, paraszt, a Tiszazug, A ló* és megannyi világhírű darab szerzője egyidős volt véres, tragikus századunkkal. Abonyban, a vidéki középosztály körében nőtt fel, apja egy vízszabályozási társaság főmérnöke volt. A vidéki szegénység és az értelmetlen első világháború a lázadás szellemét ültette el benne. A forradalmakhoz csatlakozott. Hitte és várta, hogy a szocializmus eszméje meggyógyítja a beteg társadalmat nálunk és az egész világon. Életének utolsó szakaszában, svájci emigrációjában írott emlékirata a reményről és csalatkozásról szól. Színtere Budapest, Berlin, Bécs, Moszkva és újra Budapest. Szerepel benne Brecht, Piscator és Feuchtwanger, Franz Theodor Csokor és Koestler, Eisenstein és Paszternak, hogy csak néhány nevet soroljak fel az írók és művészek közül. És szerepelnek benne a politikusok, Lunacsarszkij, Pieck, Ulbricht, Rákosi, Gerő, de Nagy Imre, Tildy és Bibó is. Az egyik fejezetben feltűnik a szovjet csúcském, Kim Philby és általában sok érdekes részletet tudhat meg az olvasó a kommunista mozgalom boszorkánykonyhájáról.

A könyv igazi erénye mégsem az efféle intimitásokban rejlik, hanem a belső lélek-

rajz drámavonalában, az őszinteséggel és igazsággal való küzdelemben. A kedves gúnyjal és sok öngúnyjal megírt könyv szomorú olvasmány, olyan szomorú, mint amilyen ez az egész, most már végéhez közeledő század volt. (A németül készített emlékiratot az író felesége, Majoros Éva fordította magyarra. *Interag*)

Links Arthur: Harc a harmadik halállal

A címben szerepő harmadik halál a lélek kihúnyása, a feledés. Ezt próbálta elhárítani a neves New York-i szemészprofesszor, amikor hetvenegy éves korában nekifogott önéletrajzának. Könyve 1976-ban jelent meg Amerikában, és hamar híre kelt. A Valóságban Varga Csaba részletes beszámolót közölt róla, az Új Életben Scheiber Sándor ismertette, de megemlíttette a kolozsvári Korunk is. Az akkori, első vélemények közül Szabolcsi Miklóst érdemes még idézni, aki egy családregény rajzolatát látta meg ebben a most végre idehaza is kiadott könyvben. Csakugyan vérbeli írói munka, e tekintetben eltér a „civil” memoároktól, asszociációs nyelvi technikájával, megelevenítő erejével, alakrajzolói képességével a modern magyar próza része lett.

A szépirodalmi erényekkel bővelkedő dokumentum a század első két évtizedének magyar társadalmát mutatja be abból a szögből, ahonnan a vidéki zsidóság látta és megélte. Az első világháborúval és a forradalmakkal lezáruló liberalizmus korszakát eleveníti föl: azt a korszakot, amelynek hierarchizált társadalmi tagoltsága és gazdasági feszültségekkel teli élete intő példa kell hogy legyen. De amelyben gyakran nagyobb felekezeti türelem nyilvánult meg mint a rákövetkező negyedszázadban bármikor. E regény-dokumentum fogalmi főszereplője a kölcsönös belátáson alapuló asszimiláció és a különletet is megengedő modern nemzeteszme, mely akkoriban éppenszak kihajtani volt képes, de sajnos elsodorta a későbbi történelem. (*Magvető Könyvkiadó*)

KISS SZEMÁN RÓBERT

Tollhegyen

Edward Stachura: Szekercelárma

Edward Stachura élete maga volt az elkerülhetetlen halál. A halála pedig maga az élet. Ennek így kellett lennie, akár két évezreddel ezelőtt, s a régi példa erejének főleg a legkiválóbbak nem állhatnak ellen, ha mégannyira is ragaszkodnak az életükhöz. Stachura tanított, beavatott a legnagyobb titokba, majd áldozatul ajánlotta föl magát értünk, míg végül a megbékélést hozó megváltásban oldódott föl. Léte így vált újkori szimbólumává a Bárány történetének.

Stachura igazi életműve elválaszthatatlan az életétől, amelyben irodalmi munkássága csak a „tanítás”; kísérlet az elmondhatatlan szavakba öntésére. De a tanítás az egésznek csupán egy szempontú, speciális olvasata. Bevezetés a misztériumba. Hatása azonban, miként az *élő* szónak, semmihez sem fogható, szózat, ami elhangzik a damaszkuszi úton, amiben megmerítkezve megszabadulhat a lélek a hétköznapok sivatagában rátapadt portól.

Stachura Franciaországban született lengyel szülőktől, s még gyermekkorában, 1948-ban tértek vissza Lengyelországba. A szeretet vágya hajtotta el otthonról és úzte városról városra, országról országra, ki a világba, az emberek közé, ahol a kapcsolatteremtést nem gátolták a konvenciók és az érdekek, ahol a fásultság nem ivódott be jóvátehetetlenül az agyvelőkbe. A kimondhatatlant, a megtapinthatatlant, az örök boldogságot hajszolta, s kétségbeesetten megpróbált szembeszállni mind-

ezek ellenségével; az idővel és a múlandósággal, amelynek hideg süvítésében az érzelmek elillannak, az öröm ürmömmé válik, a túlrejt boldogság pedig az epe ízével előlegezi a halált. Stachura az elhagyás művésze: elmegy, megválnak, elsökkik, lelép, mielőtt minden elromlana, s két állomás közben, szökés során a szívében emlékképeket dédelget: az ideálisról, az elérhetetlenről, a mozdulatlan Örökkéről. Sütikérezik a Nap fényében, akár Pradera, a *Szekercelárma* főszereplője Almafa Ágacska világában, az örök és ernyedetlen szerelem szimbólumának tűzésében. Legalábbis harcol érte körmeszakadtáig, amíg rá nem tör a köd, hogy megfojtsa.

Stachura a csavargó írók, az európai „clochard-irodalom” hagyományainak folytatója. Elbeszéléseiben visszacseng Candide tudásszomja, Wilhelm Meister bölcsesség, és az országutak mentén kóborló Verlaine boldogság utáni vágya. Ugyanakkor a 20. századi ember, a gondolkodó ember problémáinak terhet is vállán hordozza: saját magával és a világ megismerhetőségének kérdésével küzd, menekül a „gondolkodás poklától, pokoli mennyországtól”, amely minden értelmiségi keresztje.

Stachura kötetének címadó elbeszélése, egy-két kisebb novellája és néhány verse Kovács István hú, igazi művészi színvonalú fordításában olvasható: szellemes szóképzések, verlainé-iesen ezüstös képek segítségével tolmácsolja az író gondolatait. (A kötet az azóta megszűnt *Kráter* kiadónál jelent meg.)

RÓNAY LÁSZLÓ

Egy hónap

Hadd kezdjem a sort egy CD-lemezzel, amely a hajdani legendás zongoraművész, *Edwin Fischer* 1954 novemberi *Mozart-hangversenyét* örökítette meg. Két zongoraverseny mellett a D-dur hangversenyryndót játssza.

Az a nemzedék, amely még hallhatta játékát, legendákat szótt alakja köré. Valóban egészen kivételes élmény Mozartot az ő felfogásában hallgatni. Ez még nem az ellégesedett, kicsit finomkodó, a korhűségre való törekvésnek olykor áldozatául is eső Mozart, hanem vaskosabb, dévább, ugyanakkor tragikusabb, mondhatnám — ha ez a szó nem hangzanék Mozart korától idegennek — romantikus. Persze az igazán nagy művek minden kor számára adnak és mondanak valamit, s ehhez arra is szükség van, hogy az egymást követő korszakok a saját eszközeikkel, a saját nyelvükön értelmezzék őket. Edwin Fischer ilyen szuverén, nagy személység volt. A század első felének Mozart-képét részben ő határozta meg, s a hallgató nem szabadulhat attól az érzéstől, hogy ez a kép ma is élő és hiteles.

*Jacobus de Voragine Legenda aurea*ját a Helikon kiadó jelentette meg a Harmónia Mundi sorozatban, s ugyanebben adta ki *Aquinoi Szent Tamás: A létezésről és a lényegről* című művét is. Klima Gyula fordításában. (A Legendát többen tolmácsolták, válogatása, példás jegyzetei és előszava Madas Edit hozzáértését dicséri.)

Tulajdonképpen döbbenetes: Szent Tamás és Jacopo de Voragine kortársak voltak. Mindketten „bestsellert” alkottak, a szó legnemesebb értelmében: egyikük a gondolkodás történetének legnagyobb alakja, elképzeléseit, fejtegetéseit, tanításait ma sem hagyhatja figyelmen kívül bárki is, aki teológiával, filozófiával, retorikával vagy a metafizikával foglalkozik. (Hogy milyen súlyos szakkérdéseket vet fel rendszere, azt jól példázza Klima Gyula bevezetése is) A másik a hagiográfia egyik legcsodálatosabb remekét hagyta az utókorra, amely bármily kritikus legyen is, elbű-

völve veheti tudomásul, hogyan fonódott össze a kereszténység történetében és az emberiség életében is a valóság a csodálatos elemmel, s hogy mennyire fontos hinni a csodában, mégha hihetetlen is. A száraz, önmagát büszkénként racionálisnak nevező gondolkodásmód ugyanis szükség-szerűen korlátozza önnön hatókörét. A csoda azt jelzi, hogy az ember a hit által képes legyőzni gyengeségét, s olyan elemeket is a valóság érvénykörébe vonni, amelyek meg-szépítik azt, bizonyítva a kegyelem nem szűnő jelenlétét, munkálkodását.

Kicsit szemorkodhatunk, hogy a *Legenda aurea* hatalmas anyagának csak a felét tartalmazza e különben gyönyörű könyv. Amint azonban belemélyedünk, szomorúságunk öröme változik, hiszen az okos válogatás mindazokat a legendákat érintetlenül hagyta, amelyekhez valamiképpen köztünk van.

„Értelmünk nem hamis, amikor állítást tesz Istenről” — mondja Szent Tamás, pontosabban e kicsit nehézkes fordulattal adja vissza állításának lényegét a fordító. Mindegy, értjük, miről van szó. S még inkább világossá válik, ha a Szent István Társulat fontos „A lelki élet mesterei” sorozatának legújabb kötetét forgatjuk, amely *Szent Bonaventura misztikus műveit* tartalmazza. A nagy ferences misztikus egyik méltó propagálója Dám Ince volt, s szép tisztelgése a kötet fordítóinak (Barsi Baláznak és Várnai Ferencnek — mellesleg ők írták az egyes fejezetek kitérően tájékoztató bevezetőit is), hogy többek között az ő tolmácsolásait is felhasználták az új kiadás számára.

A misztika olyan adomány, amely nem adatik meg mindenkinek, csak az egészen mély lelki életet élő kiválasztottaknak, akik képesek teljesen függetleníteni magukat a világtól, hogy belefeledkezzenek az emberi lényegbe, küldetésünk igazi tartalmaiba. Aligha véletlen, hogy az egyéni érdekre összpontosító korunk szelleme nem kedvez a misztikának, észre sem véve, mennyit veszít ezáltal. (Hadd hívjam

fel a figyelmet ezzel kapcsolatban a Szent Gellért Egyházi Kiadó épp az elmondottak miatt időszerű kiadványára, *Puskely Mária: Ezer év misztikájából* című kitűnően tájékoztató válogatására.)

Talán véletlen: épp egy modern regénynek azt a passzusát olvastam, amelynek során a főszereplő arról eszmélkedik, nem látja értelmét az imádságnak, nem is tudja, hogyan kell, lehet jól imádkozni. Közvetlenül ez után ütöttem fel találmra Szent Bonaventurát. A következő fejtegetésén akadt meg a szemem: „Tudnunk kell, hogy az imádságnak három foka vagy része van. Az első: nyomorúságunk megsiratása, a második: irgalomért való esedezés, a harmadik: az imádás bemutatása”. De e fokozatok végigjárása során is legfontosabb a kegyelem: „Az imádás kultuszát Istennek nem tudjuk bemutatni, ha tőle kegyelmet nem kapunk; Isten irgalmas Szívét pedig csak nyomorúságunk és szükségünk megsiratása és elpanaszolása által hajlíthatjuk arra, hogy megadja nekünk a kegyelmet.”

El kell gondolkodnunk, mi, huszadik századi emberek rendelkezünk-e még a türelem és a kitartás erényével, hogy meghajlítsuk azt a bizonyos Szívet...

Mindenesetre vannak, akiktől példát meríthetünk. Hadd utaljak *P. Gabriele de S. M. Maddalénára*, akinek világszerte népszerű elmélkedéskönyvét, a *Belső végtelent* Puskely Mária fordításában adta ki a Szent István Társulat. Az A, B és C-év vasárnapjaira szóló elmélkedések egyik vonzereje a praktikus szemléletmód. A szerző remekül ismeri századunk emberét. Nem alkatától, szemléletétől idegen, lehetetlen feladatokra buzdítja, hanem olyan kulcsot ad kezébe, melynek segítségével könnyen bejuthat az imádság szentélyébe. Az imádságos élet titkát tárja fel, egyszerűen, természetesen, követésre érdemes világozással. Bizony, nagyon időszerű könyv, köszönet érte a fordítónak és kiadójának.

Nem kevésbé időszerűnek érzem *Palánky Gausz Tibor: Életerők a szeretet* című könyvét sem, amely a szeretet aszkétikájával és misztikájával foglalkozik (Szent Gellért Egyházi Kiadó)

A szeretet tényleg kimeríthetetlen. Akkor is életgyakorlattá, kormányzó elvünkévé tehetjük, miközben életünk szenvedéseit, nem

kis megpróbáltatásait kínlódjuk végig. Így tett e könyv szerzője is, s amit a szeretetről elmond, hiteles és igaz. Századunk sokat próbált embere vall arról az erényről, amely nélkül semmik és senkik vagyunk.

Néha a filológia is biceg. Sőt, sántikál. Az *Úr szolgálatának iskolája*. A könyvtárban gyakran emelem le a polcra a régi „Szemléket”. A két világháború között, de már előbb is, egymás után alapították ezeket a nagyszerű folyóiratokat: a Katolikus Szemléte, a Protestáns Szemléte, a híres Magyar Szemléte, amely amolyan „szellemi védegyetként” működött. A Pannonhalmi Szemléte ritkábban emlegetjük. Mostohagyerek. Pedig milyen remek írások vannak ebben is! Most módunk van a bencések hajdani folyóiratának néhány írását újra elolvasni, hiszen azok közül is szerepel egyik-másik Borián Elréd gyűjteményében, amelyet *Az Úr szolgálatának iskolája 1939—1989* címmel jelentettek meg Pannonhalmán a Bencés Gimnázium tanárainak tanulmányaiból.

Egy ilyen szerzetesi közösség műhely is. A léleké és a tudományoké. Az előbbi persze sokkal fontosabb, mint ahogy fontosabb a magyar szellem építésének az a kivételes jelentőségű s hatalmas történelmi hagyományokra visszatekintő munkája is, amelyet a mindenkori pannonhalmi bencés tanárok végeztek. Mindez mégis összefügg. Mert ebben a közösségben mindig természetes volt, hogy a nagy tanárok nagy lelki emberek, nagy tudósok. A körülmények sem kedvezőtlenek, hiszen aki csak belép a monostor hatalmas könyvtárába, máris megsejti, hogy a művelődéstörténet szentélye tárul föl előtte. De voltak kedvezőtlenebb időszakok is. Az 1939 és 1989 közötti félszázadot a legfölgultabbak sem nevezhetik virágzó, termékeny korszaknak, amely készségesen segítette volna a bencés szellemiség fejlődését. Emlékezzünk csak Kelemen Krizosztomra, a háborús évek főpátpájára! Neki akkor nem a szellem művelésének feladatát kellett végeznie, hanem az üldözötteket mentette. Am a szellem élt, eredményeket hozott a nehéz években is. Mert a szellemet, ha igazi értékekre irányul nem lehet elnyomni vagy megsemmisíteni.

Szerencsére.

SOMMAIRE

Ödön Lénárd: "L'Église du silence", objet d'attaques concentrées
László Rapcsányi: "Les prisonniers du Vatican" et la Rome royale

Vie monastique

Le monachisme à l'Est et à l'Ouest; la communauté de Qumran; un regard neuf protestant sur les ordres religieux — études de Mihály Medvigy, István Jelenits, Ida Fröhlich et Ervin Vályi Nagy

Être chrétien ici et aujourd'hui

Pál Rosdy, Béla Pomogáts et Beáta Farkas répondent à l'enquête de Vigilia

Entretien avec Izidor Marosi, évêque

70e anniversaire de la naissance de János Pilinszky

Zsuzsa Beney: Entre création et naissance

INHALT

Ödön Lénárd: Konzentrierter Angriff auf die „schweigende Kirche“

László Rapcsányi: Die „Gefangenen Vatikans“ und das königliche Rom

Das Mönchtum

Ordensleute im Osten und im Westen; die Qumran-Gemeinde; neuere protestantische Beurteilung des Ordenslebens — Beiträge von Mihály Medvigy, István Jelenits, Ida Fröhlich, Ervin Vályi Nagy

Christsein hier und jetzt

Auf die Rundfrage unserer Zeitschrift antworten Pál Rosdy, Béla Pomogáts und Beáta Farkas

Gespräch mit Bischof Izidor Marosi

János Pilinszky wäre heute 70

Zsuzsa Beney: Zwischen Schöpfung und Geburt

CONTENTS

Ödön Lénárd: Concentrated attack against the "silent Church"

László Rapcsányi: "The captives of the Vatican" and the royal Rome

On monastic life

Religious orders in the East and West: The Community of Qumran; New Protestant view on monasticism — essays by Mihály Medvigy, István Jelenits, Ida Fröhlich and Ervin Vályi Nagy

To be a Christian here and now

Pál Rosdy, Béla Pomogáts and Beáta Farkas respond to the inquiry of Vigilia

Interview with Bishop Izidor Marosi

János Pilinszky was born 70 years ago

Zsuzsa Beney: Between creation and birth

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓNAY LÁSZLÓ,
SZŐRÉNYI LÁSZLÓ, TILLMANN JÓZSEF

Folyóiratunk megjelenését a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Nyomja: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Fekete István igazgató

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőbizottság és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 117-7246, 117-3933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP VII. ker. 218-98316/512-037343-8. — Külföldön terjeszti a Kultúra Kúlföldkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutálható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes számára 40,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2.IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 40,—Ft

VIGILIA

**Az ALUMÍNIUMIPARI
KERESKEDELMI VÁLLALAT**

templomokba, imaházakba,
gyülekezeti termekbe
nagy választékban ajánl
japán, kiváló minőségű,
orgona helyettesítésére
alkalmas

**CASIO
DIGITÁLIS PIANÍNÓKAT
és SZINTETIZÁTOROKAT**

nagykereskedelmi áron
15—250 ezer Ft-ig.

Címünk:
ALUKER VÁLLALAT,
BP. X., Keresztúri út 39—41.
Telefon: 252-2444, 183-0365
VÁRJUK SZÍVES ÉRDEKLŐDÉSÜKET

Aluker
Hungalu Trading Co.